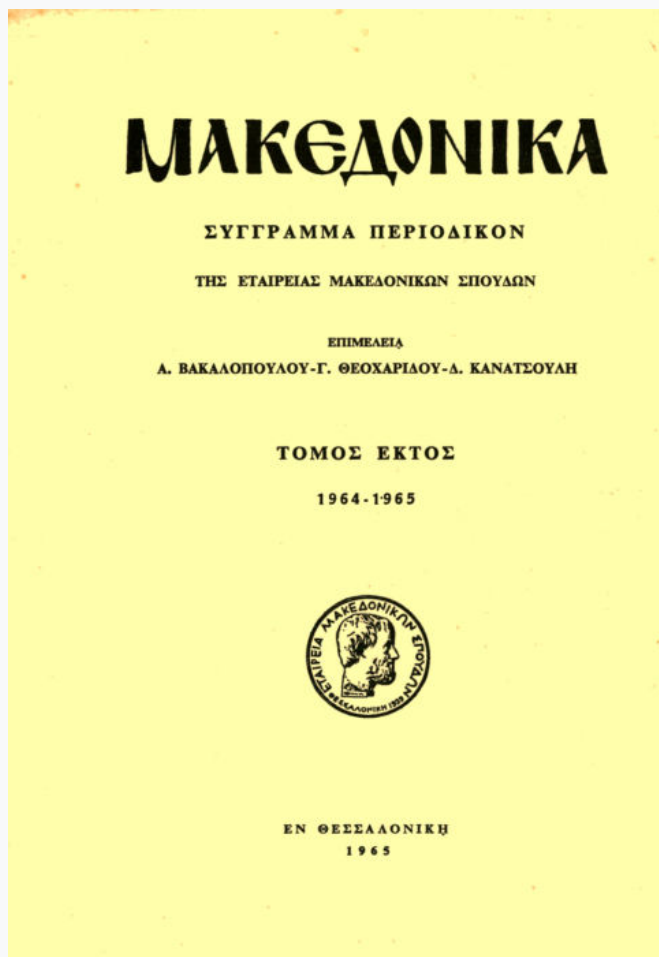

Makedonika

Vol 6, No 1 (1965)

Η μακεδονική πόλις από της εμφανίσεως της μέχρι των χρόνων του Μεγάλου Κωνσταντίνου: (συνέχεια εκ του τόμου Ε΄, σ. 101): Ρωμαϊκαί αποικίαι εν Μακεδονία πολιτικοί και θρησκευτικοί θεσμοί αυτών

Δημ. Κανατσούλης

doi: [10.12681/makedonika.457](https://doi.org/10.12681/makedonika.457)

Copyright © 2014, Δημ. Κανατσούλης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Κανατσούλης Δ. (1965). Η μακεδονική πόλις από της εμφανίσεως της μέχρι των χρόνων του Μεγάλου Κωνσταντίνου: (συνέχεια εκ του τόμου Ε΄, σ. 101): Ρωμαϊκαί αποικίαι εν Μακεδονία πολιτικοί και θρησκευτικοί θεσμοί αυτών. *Makedonika*, 6(1), 1–61. <https://doi.org/10.12681/makedonika.457>

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΠΟΛΙΣ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΜΦΑΝΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ τόμου Ε', σ. 101)

ΡΩΜΑΪΚΑΙ ΑΠΟΙΚΙΑΙ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΑΥΤΩΝ

Αἱ πόλεις τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἦσαν τριῶν κατηγοριῶν: 1) αἱ ὑπήκοοι, 2) αἱ αὐτόνομοι καὶ ἐλεύθεραι, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος ἀλλαχοῦ¹, καὶ 3) αἱ ρωμαϊκαὶ πόλεις. Αἱ ρωμαϊκαὶ πόλεις διέφερον ὅχι μόνον τῶν ὑπηκόων ἀλλὰ καὶ τῶν ἐλευθέρων (liberae). Αἱ τελευταῖαι πρότυπον εἶχον τὴν ἑλληνικὴν πόλιν καὶ βάσει αὐτῆς διεμόρφωσαν τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησίν των, ἐνῶ αἱ ρωμαϊκαὶ πρότυπον εἶχον τὴν Ρώμην καὶ αὐτὴν ἐμυμήθησαν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν των².

Αἱ ρωμαϊκαὶ πόλεις εἰς τὴν Μακεδονίαν ἦσαν πέντε: οἱ Φίλιπποι, ἡ Πέλλα, τὸ Δίον, ἡ Κασσάνδρεια καὶ οἱ Στόβοι. Ἐξ αὐτῶν αἱ τέσσαρες πρῶται ἦσαν ἀποικιαὶ (coloniae), οἱ Στόβοι ἰσοπολίτις (municipium). Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ὁμῶς, ποιούμενοι λόγον περὶ τῶν ρωμαϊκῶν πόλεων τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας, μνημονεύουν πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ τὸ Δυρράχιον καὶ τὴν Βουλλὴν (Byllis)³, πόλεις τῆς Ἰλλυρίας. Ἄλλ' ἡ provincia Macedonia⁴ ἦτο εὐρυτέρα τῆς λεγομένης κυρίως Μακεδονίας,

¹ Μακεδονικά 4 (1955-60), 245 κέ. 5 (1961-63), 15 κέ.

² Βλ. Ernst Kornemann, RE IV, 583 κέ., Art. Coloniae καὶ RE XVI, 615, Art. Municipium.

³ Plin. n. hist. III, 145: Epidamnum colonia propter inauspicatum nomen a Romanis Dyrrachium appellata. IV, 35: coloniae Bullidenses et Dienses. Δίων Κάσσιος. 51,4,6: ἐκαίνον δὲ δὴ τοῖς μὲν πλείοσι τὸ τε Δυρράχιον καὶ τοὺς Φιλίππους ἄλλα τε ἐποικεῖν ἀντέδοκε κλπ. Dig. L, 15, 8, 8: in provincia Macedonia Dyrracheni, Cassandrenses, Philippenses, Dienses, Stobenses. Περί τῆς Βουλλίδος (Βυλλίδος) βλ. T o m a s c h e k, RE III, 1105/6.

⁴ Χαρακτηριστικὴ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐπαρχίας εἶναι ἡ ἐκφρασις ἐν ἐπιγραφῇ τῶν Φιλίππων (BCH 59 (1935), 403, ἀρ. 1): [V]iam a Dyrrachi(o) usque Acontisma per provinciam Macedoniam.

περιλαμβάνουσα εκτός αυτής και άλλας περιοχάς και μέρη της Ἰλλυρίας και ἐνίοτε τὴν Θεσσαλίαν ¹. Δι' αὐτὸ τὸ Δυρράχιον και ἡ Βουλλῖς, ὡς μὴ μακεδονικαὶ πόλεις, δὲν συμπεριελήφθησαν ἐνταῦθα.

Ι. Χρόνος ἰδρύσεως τῶν ἀποικιῶν. Χαρακτήρ αὐτῶν.

¹ Ἡ ἀρχαιότερα τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικιῶν εἶναι

1. ἡ **Κασσάνδρεια**. Ἰδρύθη πρὸ τῆς μάχης τῶν Φιλίππων, ὅταν κύριοι τῶν πραγμάτων εἰς τὴν Μακεδονίαν ἦσαν οἱ δημοκρατικοὶ Βροῦτος και Κάσσιος. Διασωθὲν νόμισμα τῆς ἀποικίας ², τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾷς φέρει τὴν εἰκόνα και τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδονίας Κοῖντου Ὁρτηνσίου (Q. HORTENSIVS PRO[COS.]) ³, ἐπὶ τῆς ἐτέρας δὲ τὴν ἐπιγραφὴν [...] P. F. COLON(iae) DED(ucendae) L[EG(a-tus)], δεικνύει ὅτι ἡ ἀποικία ἰδρύθη ἐπὶ τῆς ἀνθυπατείας αὐτοῦ κατὰ τὸ 44-42 π.Χ. Ὁ legatus τοῦ Ὁρτηνσίου, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα δὲν ἐσώθη ἐπὶ τοῦ νομίσματος, θὰ πρέπει νὰ ἦτο ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Κασσανδρείας, ὅπως πολὺ ὀρθῶς συμπεραίνει ὁ Collart ⁴ ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ νομίσματος μὲ παρόμοια τῶν Φιλίππων, ἔνθα ὁμοίως ἐμφανίζεται ὁ c(oloniae) d(educendae) leg(atus). Πιθανώτατα ἡ ἀποικία ἰδρύθη τῇ συναινέσει τοῦ Βρούτου ἢ και τῇ ὑποδείξει αὐτοῦ. Ἐπειδὴ μετέπειτα εἰς τὰ νομίσματα τῆς ἀποικίας ἀναγράφεται ἡ ἐπιγραφὴ COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) CASSANDRE(nsis) ἢ CASSANDRENS(is) ⁵, συνάγεται ὅτι ἡ ἀποικία ἀνενεώθη ἐπὶ Αὐγούστου τὸ 30 π.Χ., ἐγένετο δηλ. δευτέρα deductio εἰς τὴν Κασσάνδρειαν πρὸς ἀποκατάστασιν πιθανῶς βετεράνων. Ἡ ἀποικία μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Πλινίου, n. hist. IV, 36, και ὑπὸ τοῦ νομομαθοῦς Παύλου, Dig. L, 15. 8, 8⁶.

2. Οἱ **Φίλιπποι** ἔγιναν ρωμαϊκὴ ἀποικία τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς δευ-

¹ Περὶ τῶν συνόρων τῆς ἐπαρχίας βλ. J. M a r q u a r d t, Römische Verwaltung, Leipzig 1881, I, 318 κέ. J. Keil ἐν CAH XI, 566/7 και F. P a p a z o g l u, Les cités macédoniennes à l' époque romaine (σερβ.), Σκόπια 1957, 74 κέ. (340/1).

² H. G a e b l e r, Die antiken Münzen Nord-Griechenlands, Berlin 1935, III, 2, 52, 1 και εἰκ. I, 10.

³ Περὶ τοῦ Ὁρτηνσίου βλ. M ü n z e r, RE VIII, 2468/9, ἀρ. 8 Art. Hortensius.

⁴ P. C o l l a r t, Philippes ville de Macédoine, Paris 1937, 235/6, ὑπόσημ. 4.

⁵ H. G a e b l e r, ἔ.ἀ. 53, ἀρ. 6-8. B. H e a d - Ἰ. Σ β ο ρ ὠ ν ο υ, Ἱστορία τῶν νομισμάτων, I, 279.

⁶ Βλ. K o r n e m a n n, RE IV, 549, ἀρ. 244. J. A. O. L a r s e n, Roman Greece ἐν An Economic Survey of Ancient Rome τοῦ Tenney Frank, Baltimore 1938, τόμ. IV, 448. A. H. M. J o n e s, The Greek City from Alexander to Justinian, Oxford 1940, 61 και σημ. 80 (σ. 312). Περὶ τῆς τύχης τῆς Κασσανδρείας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους βλ. ὀλίγα τινὰ παρὰ Δήμιτσα, Γεωγραφία, Ἀθῆναι 1874, 401 και F. P a p a z o g l u, Les cités macédoniennes, 304/5.

τέρας τριανδρίας καὶ δὴ εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν ὁμώνυμον μάχην (42 π.Χ.)¹. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀσφαλῶς ἀναφέρεται ἡ μαρτυρία τοῦ Στράβωνος, VII, ἀπόσπ. 41, καθ' ἣν οἱ Φίλιπποι, οἱ ὅποιοι πρότερον ἦσαν μικρὰ πόλις (*κατοικία*), πηξήθησαν «μετὰ τὴν περὶ Βροῦτον καὶ Κάσσιον ἦτταν». Ἀκόμῃ τὰ παλαιότερα νομίσματα τῆς ἀποικίας δεικνύουν ὅτι ἡ πρώτη deductio ἐγίνε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ μάλιστα κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀντωνίου· τὰ ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως γράμματα AICVP ἀποτελοῦν συμφώνως πρὸς τὴν ὁρθὴν λύσιν, τὴν ὁποίαν ἔδωσαν οἱ H. Gaebler, Zeitschr. f. Numism. 39 (1929), 260 καὶ Imhoof - Blumer, Mon. grecq. 253 κέ., τὰ ἀρχικὰ γράμματα τῆς φράσεως A(ntonio) I(ussu) C(olonia) V(ictrix) P(hilippensis). Ἐκτελεστής τῆς ἐντολῆς τοῦ Ἀντωνίου ὑπῆρξεν ὁ legatus αὐτοῦ Q. Paquius Rufus, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου σημειώνεται ἐπὶ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς τῶν νομισμάτων². Ὅπως εἰς τὴν Κασσάνδρειαν, καὶ εἰς τοὺς Φιλίππους ἐγίνε δευτέρα deductio ἐπὶ Αὐγούστου μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀκτίου τὸ 30 π.Χ. Κατὰ τὸν Δίωνα Κάσσιον ὁ Ὀκτάβιος μετὰ τὴν νίκην του ἐγκατέστησεν εἰς τοὺς Φιλίππους, τὸ Δυρράχιον καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας ἐκτοπισθέντας ἐκ τῆς Ἰταλίας ὁπαδοὺς τοῦ Ἀντωνίου, τῶν ὁποίων τὰ κτήματα καὶ τὰς πόλεις διένειμεν εἰς τοὺς βετεράνους του³. Ὁ δεύτερος οὗτος ἀποικισμὸς ὑπερέβαλε τόσον τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου γινόμενον εἰς ἑκτασιν καὶ πληθυσμόν, ὥστε αὐτὸς μόνον νὰ μείνῃ εἰς τὴν ἀνάμνησιν τῶν μεταγενεστέρων, ὁ δὲ Αὐγούστος νὰ θεωρῆται ὑπὸ τῶν ἰδίων Φιλιππέων ὡς δεύτερος οἰκιστὴς μετὰ τὸν Φίλιππον τὸν Μακεδόνα⁴. Ἐκτοτε ἡ ἀποικία, ὅπως καὶ ὄσαι ἄλλαι ἐκτίσθησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου, φέρει τὸ ὄνομά του, δηλ. Colonia Iulia Philippensis, μετὰ δὲ τὴν 16ην Ἰουλίου τοῦ 27 π.Χ. καὶ τὸν τίτλον Colonia Iulia Augusta Philippensis (ἢ Colonia Augusta Iulia Philippensis)⁵. Ὁ τελευταῖος τίτλος ἐμφανίζεται εἰς τὰς πηγὰς μας

¹ J. Marquardt, Römische Verwaltung, I, 320. Gardthausen, Augustus und seine Zeit, I, 187. II, 22. Charlesworth ἐν CAH X, 26. P. Col-lart, Philippes 227. Johanna Schmidt, RE XIX, 2233, Art. Philippi.

² H. Gaebler, Die erste Colonialprägung in Philippi, Zeitschr. f. Numism. 39 (1929), 261 κέ. καὶ Pl. I, ἀρ. 10-14. Περί τοῦ Κ. Πακουίου Ρούφου βλ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, Θεσσαλονικὴ 1955, ἀρ. 1111.

³ Δίων Κασσ. 51, 4, 6: τοὺς γὰρ δῆμονες τοὺς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ τοὺς τὰ Ἀντωνίου φρονήσαντας ἐξοικίσας τοῖς μὲν στρατιώταις τὰς τε πόλεις καὶ τὰ χωρία αὐτῶν ἐχαρίσατο, ἐκείνων δὲ δὴ τοῖς μὲν πλείοσι τό τε Δυρράχιον καὶ τοὺς Φιλίππους ἄλλα τε ἐποικεῖν ἀντέδωκε, τοῖς δὲ λοιποῖς ἀργύριον ἀντὶ τῆς χώρας τὸ μὲν ἐνεῖμε, τὸ δὲ ἐπέσχετο (ἐκδ. I. Melber 1928). Πρβ. καὶ Res gestae Augusti I, 17 κέ. Suet. 17. Hygin. Gromat., Constit. li-mit. I, 142.

⁴ BCH 59 (1935), 148, ἀρ. 42: κτίσματος Φιλίππειο καὶ Αὐγούστου βασιλῆος.

⁵ Νομίσματα: Mionnet, Description de médailles antiques grecques et ro-

μέχρι τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος¹. Ἡ ἀποικία ὁμως, ἡ *colonia Philippensis*², μαρτυρεῖται μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (324-337 μ.Χ.)³, ἂν καὶ αὐτή, ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι, θὰ πρέπει νὰ ἔχασε τὴν προτέραν σημασίαν μετὰ τὴν παραχώρησιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ρωμαίου πολίτου διὰ τῆς *constitutio Antoniniana* (212 μ.Χ.) εἰς ὅλους τοὺς ὑπηκόους τοῦ κράτους.

3. Ἡ Πέλλα, ἡ παλαιὰ πρωτεύουσα τοῦ μακεδονικοῦ κράτους⁴,

maines, I, 486 κέ., ἀρ. 280 κέ. H. C o h e n, Description historique de monnaies impéiales (ἔκδ. 2α) VIII, 465. 469. H e a d - Σ β ο ρ ὠ ν ο υ, ἔ.ἀ. I, 285. H. G a e b l e r, Die antiken Münzen Nord-Griechenlands, 103, ἀρ. 17. 18 καὶ εἰκ. XX, 16. 17.—Ἐπιγραφαί: CIL 3, 386 [=ILS, ἀρ. 2718]: Col. Iul. Philippens. (ὄχι πρὸ τοῦ Κλαυδίου). BCH 53 (1929), 82/3, ἀρ. 7 [=BSA 23 (1918/19), 95/6, ἀρ. 21]. 56 (1932), 192, ἀρ. 1. 57 (1933), 316/7, ἀρ. 2. 327/8, ἀρ. 6. 62 (1938), 409/10, ἀρ. 1: Colonia Iulia Augusta Philippensis.

¹ Βλ. P. C o l l a r t, Philippes 238.

² Οἱ παραδιδόμενοι τύποι εἶναι: *colonia Philippensis* (BCH 47 (1923), 76, ἀρ. 36. 90/1, ἀρ. 13. 56 (1932), 209 κέ., ἀρ. 7. 9. AE 1950/51, 56/7, ἀρ. 3) καὶ μὲ τὸ ἐπίθετον [splendiss[ima colonia] Philipp. (BCH 47 (1923), 90/1, ἀρ. 13) καὶ ἑλλην. [ἡ τῶν Φιλιππέων]ν κολονία (BCH 59 (1935), 151, ἀρ. 43) ἢ *respublica colonia Philippensis* (—ium) (CIL 3, 14206, 4. AE, ἔ.ἀ. 53/4, ἀρ. 1) ἢ ἀπλῶς *colonia*, *κολωνία* (Πραξ. Ἀποστ. XVI, 12. Plin. ἔ.ἀ. IV, 42. CIL 3, 7340 [=BCH 57 (1933), 340/1, ἀρ. 10]. BCH 61 (1937), 414, ἀρ. 7 [=RA 12 (1938), 324, ἀρ. 53].

³ BCH 56 (1932), 209/10, ἀρ. 7.

⁴ Ἡ Πέλλα διὰ τῆς συνθήκης τῆς Ἀμφιπόλεως (167 π.Χ.), καθ' ἣν ἡ Μακεδονία διηρῆθη εἰς τέσσαρας δημοκρατίας (*μερίδας*), ἔπαυσεν ἔκτοτε νὰ εἶναι πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας καὶ κατέστη ἀπλῶς ἔδρα τῆς τρίτης *μερίδος*. Μετὰ δὲ τὸ 148 π.Χ., ὅταν ἡ Μακεδονία μετετράπη εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἔπαυσε νὰ εἶναι πρωτεύουσα καὶ τοῦ ἐνὸς τετάρτου τῆς Μακεδονίας. Αἱ πληροφορίες μας διὰ τὴν περαιτέρω ἱστορίαν τῆς πόλεως εἶναι ἐλάχιστα. Ἀπὸ ἑνα συμφωνητικὸν (*ὁμολογία*) τοῦ συλλόγου τῶν ἰσθμικῶν τεχνιτῶν, τὸ ὁποῖον ἐγένετο ἐνώπιον τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδονίας Γναίου Κορνηλίου Σισέννα τὸ 121/20 π.Χ., μαρτυροῦμεν ὅτι οὗτος εὕρισκετο τότε ἐν Πέλλῃ (Ditt. Syll. II³, 704 I col. IV. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 777. 1303. 1514). Βεβαίως ἐκ τῆς μαρτυρίας αὐτῆς εἶναι δύσκολον νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὴν Πέλλαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἦτο ἔδρα τοῦ Ρωμαίου διοικητοῦ καὶ δι' αὐτὸ οὗτος εὕρισκετο ἐκεῖ. Ἀκόμη δυσκολώτερον εἶναι νὰ πιστεῦσωμεν ὅτι ὁ ἀνθύπατος μετέβη εἰς τὴν Πέλλαν ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν ὑπογραφήν τοῦ συμφωνητικοῦ. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ διοικητὴς κατὰ ρωμαϊκὴν συνήθειαν ἐξετέλει τότε περιουσίας ἀνὰ τὴν ἐπαρχίαν πρὸς ἐπιτόπιον διεκπεραιῶσιν διαφορῶν ὑποθέσεων, ἰδίως δικαστικῶν, κατὰ τὰς ὁποίας αὐτὸς ἐστάθμευεν εἰς τὰ σημαντικώτερα κέντρα τῆς ἐπαρχίας. Ἄρα ἡ Πέλλα κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῶν τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος ἔθεωρεῖτο ἀκόμη σημαίνουσα πόλις. Μὲ τὴν ἱδρυσιν τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας ἐν αὐτῇ ἀναμφιβόλως ἡ θέσις τῆς ἐνισχυθῆ ἔτι περισσότερον (Πρβ. E u g e n O b e r h u m m e r, RE XIX, 347), ὅχι ὁμως τόσον, ὥστε νὰ καταστῇ αὕτη *maxima et illustris* μεταξὺ τῶν μακεδονικῶν πόλεων, ὅπως τὴν θέλει ὁ κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα (ἐπὶ Κλαυδίου) ξήσας Ρωμαῖος χρονογράφος Πομπόνιος Μέλας (Βλ. F. P a p a z o g l u, Les cités

μετετράπη εἰς ρωμαϊκὴν ἀποικίαν (Pella colonia, colonia Pellensis) ἐπίσης ἐπὶ Αὐγούστου τὸ 30 π.Χ. Ρητὴ μαρτυρία περὶ τοῦτου δὲν ὑπάρχει, ὅπως ἔχομεν διὰ τοὺς Φιλίππους. Συμπεραίνουσι¹ ὁμως τοῦτο ἐκ τοῦ γε-

macédoniennes 113, 27. Ὁ περὶ τὰ τέλη ὁμως τοῦ αἰῶνος ἐπισκεφθεὶς τὴν πόλιν ῥήτωρ Δίων ὁ Χρυσόστομος μᾶς δίδει πολὺ διάφορον εἰκόνα, ἐμφανίζων ταύτην ὡς παντελῶς κατεστραμμένην (XXXIII, 27, ἐκδ. Guy de Budé: *ὥστε νῦν εἰ τις διέρχοιτο Πέλλαν, οὐδὲ σημεῖον ὄνεται πόλεως οὐδέν, δίχα τοῦ πολλὸν κέραμον εἶναι συντετριμμένον ἐν τῷ τόπῳ*). Ἐπίσης καὶ ὁ κατὰ 50 ἔτη μεταγενέστερός του Λουκιανὸς (Ἀλεξ. 6), ποιούμενος λόγον περὶ Πέλλης, χαρακτηρίζει ταύτην ὡς «χωρίον», «ταπεινοὺς καὶ ὀλιγίστους οἰκήτορας ἔχον». Κατὰ τὴν φιλολογικὴν λοιπὸν παράδοσιν ἡ Πέλλα περὶ τὰ μέσα τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος εἶναι μία τῶν ἀξιολογωτέρων πόλεων τῆς Μακεδονίας, περὶ τὸ τέλος ὁμως τοῦ αἰῶνος αἰφνης οὐδὲ ἴχνη τῆς πόλεως ὑπάρχουν καὶ τὸν ἐπόμενον διατηρεῖται αὐτὴ ὡς ἄσημον χωρίον. Ἀλλὰ ποῖον μέγα γεγονός ἢ ποία μεγάλη καταστροφὴ συνέβη κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ αἰῶνος, ὥστε νὰ ἐξαφανισθῇ ἡ πόλις; Οὐδὲν μᾶς παραδίδεται. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καὶ οἱ τρεῖς συγγραφεῖς ὑπερβάλλουν τὰ πράγματα. Ἰδιαιτέρως τῶν δύο τελευταίων αἱ μαρτυρίαι δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἀξιόπιστοι. Ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἔργων τῶν οὐδεὶς δύναται νὰ ἐγείρῃ ἀξιώσεις ἱστορικῆς ἀκριβείας. Καθ' ὅσον ὁ μὲν Δίων ὁ Χρυσόστομος ὡς ῥήτωρ ἀποβλέπει εἰς τὴν δημιουργίαν ἐντυπώσεων καὶ δι' αὐτὸ φυσικὸν εἶναι νὰ ὑπερβάλλῃ τὰ πράγματα (Πρβ. καὶ Eugen Oberhammer, ἐ.ἀ. 347 καὶ J. A. O. Larsen, ἐ.ἀ. 481), ὁ δὲ Λουκιανὸς εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τοῦ ἔργου τοῦ ἀπλῶς θέλει νὰ τονίσῃ τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς παλαιᾶς Πέλλης, τῆς εὐδαίμονος πρωτεύουσος τῶν ἰσχυρῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, καὶ τῆς τότε ἐπαρχιακῆς πόλεως καὶ δι' αὐτὸ σκοπίμως ὑποτιμᾷ αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ παράδοσις, ἡ ὁποία δὲν γνωρίζει ὑπερβολὰς καὶ σχήματα λόγου, δὲν ἐπιβεβαιεῖ ποσῶς τὰς μαρτυρίας τῶν δύο τελευταίων συγγραφέων. Ἀπὸ ἀναθηματικῆν ἑπιγραφὴν τῆς Δερριόπου τοῦ 2ου ἢ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος (N. V u l i z, Srpska Akademija nauka, Spomenik 98 (1941-48), 170, ἀρ. 354) μανθάνομεν ὅτι γυνὴ τις τῆς πόλεως ταύτης ὑπανδρεύθη καὶ ἐξῆσεν ἐν Πέλλῃ (*ἐβίωσεν ἐν Πέλλῃ*). Ἐκ δὲ τῶν νομισμάτων γνωρίζομεν ὅτι ἡ Πέλλα ὡς ρωμαϊκὴ ἀποικία ἐξέδιδεν αὐτόνομα νομίσματα μέχρι τοῦ Φιλίππου τοῦ Ἀραβος (H. Gaebler, Die antiken Münzen, 97 κέ., ἀρ. 20-36), μέχρι δηλ. τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος. Ἐκ τῶν ἐπιγραφικῶν λοιπῶν μαρτυριῶν συμπεραίνομεν ὅτι ἡ Πέλλα κατὰ τοὺς δύο αἰῶνας, καθ' οὓς οἱ δύο συγγραφεῖς θεωροῦν αὐτὴν ὡς μὴ ὑπάρχουσαν ἢ τοῦλάχιστον ἀσήμαντον χωρίον, ὅχι μόνον ἦτο κατοικήσιμος, ἀλλὰ καὶ κοινοτικὴν ὀργάνωσιν εἶχε, διὰ νὰ ἐκδίδῃ αὐτόνομα νομίσματα. Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἀρχαιότητος βλ. F. P a p a z o g l u, ἐ.ἀ. 115. Πότε ὁμως αὕτη ἤρχισε νὰ φθίνῃ ἢ ἀκόμη πότε κατεστράφη ὀριστικῶς δὲν ἠμποροῦμεν μὲ βεβαιότητα νὰ εἰπώμεν τι. Ὁ μνημονευόμενος εἰς τὴν ἐν Χαλκηδόνι οἰκουμένην σύνοδον (451 μ.Χ.) ἐπίσκοπος Πέλλης Ζεβέννος (MANSI 6, 568. 610), ὅστις παλαιότερον (Δ ἡ μ ι τ σ α, Γεωγραφία 100) ἐπιστεύετο ὅτι ἦτο ἐπίσκοπος τῆς μακεδονικῆς Πέλλης, μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐπίσκοπος τῆς ὁμωνύμου Πέλλης τῆς Κοίλης Συρίας.

¹ Kornemann, RE IV, 549. H. Gaebler, Zeitschr. f. Numism. 36 (1926), 120. P. Collart, ἐ.ἀ. 229/30, 316, ὑπόσημ. 1. 511, ὑπόσημ. 2. J. A. O. Larsen, ἐ.ἀ. 448. Eugen Oberhammer, ἐ.ἀ. Προγενεστέρα βιβλιογραφία παρὰ P. Collart, ἐ.ἀ. 229, ὑπόσημ. 5. Ὁ A. H. M. Jones, ἐ.ἀ. 61 περιέργως συγχρονίζει τὴν ἰδρυσιν τῆς ἀποικίας Πέλλης μὲ τὴν τῶν Φιλίππων καὶ Δυρραχίου κατὰ τὴν πρώτην πενταετίαν τῆς τριανδρίας.

γονότος, ὅτι καὶ αὐτὴ φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Αὐγούστου εἰς τὸν τίτλον τῆς: col(onia) Iul(ia) Aug(usta), καθὼς καὶ ἐκ τοῦ γνωστοῦ χωρίου τοῦ Δίω-
νος Κασσίου 51, 4, 6, ὅπου διὰ τοῦ «ἄλλα τε ἐποικεῖν ἀντέδωκε» ἔννο-
οὐν πλὴν τῆς Κασσανδρείας καὶ τοῦ Δίου καὶ τὴν Πέλλαν. Ἦδη ἐπιτύμ-
βιος ἐπιγραφὴ, εὐρεθεῖσα ἐσχάτως κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Πέλλης, ἔρ-
χεται νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὸ γεγονός. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι δίγλωσσος καὶ ἔχει
οὕτως: Athenodorus Leontus (sic) f(ilius) | Heracleotes ex Italia; salve
καὶ ἑλλ. Ἀθηνόδωρος Λέοντος | Ἡρακλεώτης τῶν | ἐξ Ἰταλίας χαῖρε. Ἐκ
τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς, τὸ ὁποῖον ἀκριβολογεῖ περισσότε-
ρον, συνάγεται ὅτι ὁ Ἀθηνόδωρος δὲν ἐγκατεστάθῃ εἰς τὴν ἀποικίαν με-
μονωμένως, ἀλλ' ὥς μέλος ὁμάδος Ἰταλῶν ἀποίκων (τῶν ἐξ Ἰταλίας).
Τοιαύτη ὁμως ἐγκατάστασις Ἰταλῶν ἀποίκων ἔγινεν, ὅπως εἶδομεν, μόνον
τὸ 30 π.Χ. ὑπὸ τοῦ Ὀκταβίου. Κατόπιν τούτου δὲν μένει καμμία ἀμφιβο-
λία ὅτι τότε καὶ εἰς τὴν Πέλλαν ἐγκατεστάθησαν, ὅπως εἰς τὸ Δυρράχιον
καὶ τοὺς Φιλίππους, Ἰταλοὶ ἀποικοὶ καὶ δικαίως περιελάμβανον καὶ αὐ-
τὴν εἰς «τὰ ἄλλα» τοῦ Δίωνος Κασσίου. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς συμπεραίνο-
μεν ἀκόμη ὅτι εἰς τοὺς Ἰταλοὺς, τοὺς τὰ Ἀντωνίου φρονήσαντας, τοῦ
Δίωνος ἀνήκον καὶ Ἑλληνες ἐξ Ἰταλίας, πρᾶγμα ποὺ μόνον τώρα γίνε-
ται γνωστόν.

Ἡ ἀποικία μαρτυρεῖται εἰς τὰ αὐτόνομα νομίσματα, τὰ ἐκδιδόμενα
ὑπ' αὐτῆς¹, καὶ εἰς τὸν Πλίνιον, ἔ.ἀ. IV, 34, τὴν παρακολουθοῦμεν δὲ μέ-
χρι τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, μέχρι τοῦ Φιλίππου τοῦ Ἀραβος.
Ὁ ἐπίσημος τίτλος αὐτῆς εἶναι colonia Pellensis (ἢ Pella) καὶ ἀπὸ τοῦ
Ἀδριανοῦ col(onia) Iul(ia) Aug(usta) Pella.

4. Καὶ τὸ Δῖον² ἐγίνε ρωμαϊκὴ ἀποικία ἐπὶ Αὐγούστου τὸ 30 π.Χ.
Τοῦτο ἀσφαλῶς συνάγεται ἐκ τοῦ ἐπισήμου τίτλου τῆς: colonia Iulia
Diensis καὶ τοῦ πληρεστέρου colonia Iulia Augusta D[i]jensium³. Ἡ

¹ H. G a e b l e r, Die antiken Münzen, 97, κέ., ἀρ. 20-36.

² Τὸ Δῖον τοποθετεῖται παρὰ τὸ σημ. χωρίον Μαλαθριά, 4 χλμ. περίπου ἀπὸ
τῆς παραλίας. Περί τῆς θέσεώς του καὶ γενικώτερον περὶ αὐτοῦ ἔχουν γραφῇ πολλά.
Ἄρκομαι νὰ σημειώσω τὰ σημαντικώτερα τῶν ἔργων: W. M. L e a k, Travels in nor-
thern Greece, London 1835, τόμ. III, 409 κέ. 419. L. H e y z e y, Mission en Macédoine
267 κέ. καὶ Le mont Olympe et l'Acarnanie, Paris 1840, 116 κέ. Δ ἡ μ ι τ τ α, Ἡ
Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις κλπ. 113 κέ. P h i l i p p s o n, RE V, 833, ἀρ. 1.
Γ. Ο ἰ κ ο ν ὁ μ ο υ, Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας, Ἀθῆναι 1914. Γ. Σ ω τ η ρ ῖ ἰ δ ο υ,
Ἀνασκαφαὶ Δίου Μακεδονίας ἐν ΠΑΕ 1928, 59 κέ. 1929, 69 κέ. 1930, 36 κέ. 1931, 43
κέ. τοῦ ἰδίου Ἐπιστ. Ἐπετηρ. Φιλοσοφ. Σχολ. Πανεπιστ. Θεσσαλον. 2 (1932), 7 κέ.
G e y e r, RE XIV, 662. X. Μ α κ α ρ ὀ ν α, Νέαι εἰδήσεις ἐκ Δίου τοῦ Περικτοῦ
ἐν ΑΕ 1938, 527 κέ. Ν. Κ ο τ ζ ῖ ἂ, ΑΕ 1948/49, Ἀρχ. Χρον. 25 κέ. C h. E d s o n,
Strepsa (Thucydides I, 61, 4) ἐν Cl. Phil. 50 (1955), 187, σημ. 63. F. P a p a z o g l u,
ἔ.ἀ. 102, 23.

³ IG III, 1, 471 [=CIL 3, 7281]. Βλ. H. G a e b l e r, Zeitschr. f. Nu-

ἀποικία μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν φιλολογικὴν παράδοσιν¹, τὰς ἐπιγραφάς² καὶ τὰ ὑπ' αὐτῆς ἐκδιδόμενα αὐτόνομα νομίσματα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου μέχρι τοῦ Γαλλιανοῦ³, μαρτυρεῖται δηλ. μέχρι τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω συνήθης εἶναι καὶ ὁ τίτλος: *colonia Diensis*⁴.

5. Οἱ **Στόβοι** διέφερον ὅλων τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκῶν πόλεων, καθ' ὅσον οὗτοι δὲν ἦσαν *colonia*, ἀλλὰ *municipium*⁵. Παλαιότερον ἐπιστεύετο ὅτι τὸ *municipium Stobensium* ἰδρύθη συγχρόνως μὲ τὰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας ἐν Μακεδονίᾳ, δηλ. ἐπὶ Αὐγούστου. Ἐν τούτοις ἀπὸ τοῦ H. Gaebler⁶ ἀρχίζει νὰ κατακτᾷ ὅλον ἐξάφους ἡ ἄποψις, ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐγινε μᾶλλον μετὰ ἓνα αἶδνα καὶ συγκεκριμένως ἐπὶ Βεσπασιανοῦ, ὑπὸ τοῦ ὁποῦ ἡ πόλις ἔλαβε καὶ τὸ δικαίωμα τῆς νομισματοκοπίας. Ἡ ἄποψις αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ κατὰ τὸν πρῶτον αἶδνα τῆς αὐτοκρατορίας μέχρι Βεσπασιανοῦ δὲν εὐρέθησαν εἰς τοὺς Στόβους⁷.

Τὸ *municipium Stobensium* παρακολουθοῦμεν εἰς τὰς πηγὰς μας

mism. 1926, 128, 1. J. A. O. Larsen, ἐ.ἀ. 448. P. Collart, ἐ.ἀ. 229/30. 511, ὑποσμμ. 2, ἔθνα καὶ προγενεστέρᾳ βιβλιογραφία. Ἐν τούτοις ὁ A. H. M. Jones, ἐ.ἀ. 61, τοποθετεῖ οὐχὶ ὀρθῶς τὴν ἰδρυσιν τῆς ἀποικίας εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν, ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ὅταν δηλ. ἐκτίσθη καὶ ἡ ἀποικία τῆς Κασσανδρείας. Καὶ δι' αὐτὴν μὲν, καθὼς εἶδομεν, ὑπάρχει μαρτυρία καὶ ὀρθῶς ὁ A. H. M. Jones τὴν ἀνάγει εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτήν, δὲν ἠμποροῦμεν ὁμῶς νὰ εἰπῶμεν τὸ ἴδιον καὶ διὰ τὸ Δίον.

¹ Plin. n. hist. IV, 35. Πτολεμ. III, 12, 12: Δίον κολωνία. Dig. L, 15, 8, 8.

² IG, ἐ.ἀ. Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ἀ. 29/30, ἀρ. 50. BCH 47 (1923), 166. AE 1937, 2, 528.

³ B. Head - Ἰ. Σβορώνου, ἐ.ἀ. 310/1. H. Gaebler, *Die antiken Münzen* III, 2, 60 κέ., ἀρ. 1-9.

⁴ H. Gaebler, ἐ.ἀ. Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ἀ. BCH 47 (1923), 166.—Τὸ *Dien-ses* (βλ. Δήμιτσα, ἐ.ἀ. ἀρ. 197=CIL 3, 591) εἶναι ἡ λατινικὴ ἀπόδοσις τοῦ ἑλληνικοῦ Διεύς (βλ. π.χ. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Δίον. IG XII, 8, 233). Ὅθεν καὶ τὸ *Δείων πόλις* τῆς ὑπὸ τοῦ Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ἀ. 8 ἀρ. 4 δημοσιευθείσης ἐπιγραφῆς δέον νὰ διορθωθῇ *Δειῶν πόλις*. Παρὰ τοῦτον ὑπῆρχε καὶ ὁ γνήσιος μακεδονικὸς τύπος *Διέσται*, τὸν ὅποιον συναντῶμεν εἰς τὴν ἐπιγραφὴν IG III, 1, 471 καὶ παρὰ Στεφάνῳ Βυζαντίῳ ἐν λ. Πιάσται. Τὰ ἔθνη εἰς-έσται ἡ-ησται εἶναι συνήθη εἰς τοὺς Μακεδόνας, π.χ. *Ὀρέσται*, *Κραννέσται*, *Λυγκησται*, *Δοληνέσται* (ἢ *Δοληνησται*).

⁵ Περὶ τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῆς *colonia* καὶ τοῦ *municipium* κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους βλ. προχείρως E. Kornemann, RE IV, 513. Toutain, *Dictionn. d. ant.* 3, 2030. E. Abbott-H. Jonson, *Municipal Administration in the Roman empire*, Princeton 1926, 4 κέ. Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μακεδονίαν ἀναφέρονται καὶ ἄλλα δύο *municipia*, ἡ Δένδα καὶ ὁ Λίσσος (Plin. n. hist. III, 144. 145). Ταῦτα ὁμῶς εὐρίσκοντο ἐπὶ ἱλλυρικοῦ ἐδάφους.

⁶ H. Gaebler, ἐ.ἀ. III κέ. Βλ. καὶ J. A. O. Larsen, ἐ.ἀ. 449.

⁷ Βλ. κατωτέρω.

μέχρι τοῦ τέλους σχεδὸν τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος. Οὕτως εἰς τὰ αὐτόνομα νομίσματα μνημονεύεται μέχρι τοῦ Καρακάλλα (ἢ τοῦ Ἑλαγαβάλου)¹, ἐκ δὲ τῶν ἐπιγραφῶν εἰς δύο² μόνον ρητῶς, εἰς μίαν τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ (119/20 μ.Χ.)³ καὶ εἰς ἄλλην τοῦ τέλους τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος⁴. Εἰς τὰς ἄλλας σημειώνεται ὄχι τὸ ὄνομα τῆς ἰσοπολίτιδος, ἀλλὰ τὸ τῆς φυλῆς (Αἰμιλία)⁵· ἐκ τῶν τελευταίων μία ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου (193/4 μ.Χ.)⁶. Τέλος σημειοῦμεν τὸ ὀνομαστὸν χωρίον τῆς συγγραφῆς *De censibus* τοῦ Ῥωμαίου νομομαθοῦς Παύλου⁷, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀριθμοῦνται ὄλαι αἱ ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι, εἰς ἃς ἐχορηγήθη τὸ *jus Italicum*. Εἰς ταύτας περιλαμβάνον-

¹ Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, III, 1, 808, σημ. 1 (Ἑλαγάβας). Kornemann, *ε.ἀ.* 549. *Saria*, RE 2R IV, 54. H. Gaebler, *ε.ἀ.* 111 (Καρακάλλας). Ἡ διάκρισις μεταξὺ τοῦ Καρακάλλα καὶ τοῦ Ἑλαγαβάλου δὲν εἶναι πάντοτε δυνατὴ λόγῳ τῆς ὁμωνυμίας τῶν: M. Aurelius Antoninus. Ὁ J. A. O. Larsen, *ε.ἀ.* 449, θεωρεῖ τελευταῖον ὄριον τῆς ἐκδόσεως τῶν αὐτονόμων νομισμάτων τῆς ἰσοπολίτιδος τὴν ἀρχὴν τοῦ Γέτα, ἀδελφοῦ τοῦ Καρακάλλα.

² Δὲν συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Balduin *Saria* (ÖJh 26 (1930), 68/9. Βλ. καὶ J. H. St. 51 (1931), 273) δημοσιευθεῖσα ἐπιγραφὴ τοῦ ἔτους 118/19 μ.Χ., καθ' ὅσον ἡ φράσις τοῦ στίχου: [dec(urio) mun(icipii) Stob(ensium)] εἶναι συμπληρωσις τοῦ ἐκδότου καὶ δὲν φαίνεται πιθανὴ (βλ. κατωτέρω).

³ CIL 3, 629 [=Δήμιτσα, ἀρ. 297].

⁴ AA 53 (1938), 106, σημ. 1 [=RA σειρ. 6η, 13 (1939), 267, ἀρ. 113]. Βλ. καὶ ÖJh 32 (1940), 7, σημ. 2: Deo Caes(ari) Aug(usto) | p(atr)i p(atriae) et muni(cipio) | Stob(ensium) Ultricem | Aug(ustam) | Sex. Cornelius | Audaleo | et C. Fulcinius | Epictetus | et L. Mettius | Epictetus, | augustales, f(ecerunt). Ἡ F. Parazoglou (*Z'iva Antika* 1 (1951), 288 κέ. καὶ *Les cités macédoniennes à l'époque romaine* (σερβ.), Σκόπια 1953, 236) ὀρθῶς συμπεραίνει ἀπὸ τὸν τίτλον *deus*, τὸν ὁποῖον εἰς τὰς λατινικὰς ἐπιγραφὰς συναντῶμεν μόνον μετὰ τὸν Ἀθηλιανὸν (270-275 μ.Χ.) (βλ. καὶ Herzog-Hauser, RE Supplb. IV, 850), ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὸ τέλος τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ὄχι εἰς τὰς ἀρχάς.

⁵ CIL 3, 8203 [=ILS, ἀρ. 7177]. 6, 2382. 10, 6096. Kubitschek, *Imperium Romanum*, 244. RM 5 (1890), 90. Spomenik 1909, 146 [=RA σειρ. 4η, 16 (1910), 453/4, ἀρ. 146=ÖJh 13 (1910), 216/7, ἀρ. 29]. ILS, ἀρ. 7177.

⁶ RA σειρ. 6η, 33 (1949), 77, ἀρ. 147. (Τὴν δημοσίευσιν τῆς ἐπιγραφῆς ὑπὸ τοῦ Avi-Yona ἡ δὲν εἶδον). Ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς ἐπιτόμβιον στρατιώτου τῆς τετάρτης λεγεῶνος Φλαβίας, ταφέντος εἰς τὴν Νεάπολιν τῆς Παλαιστίνης. Ἡ IV legio Flavia, ἡ ὁποία συνήθως ἐστάθμευεν ἐν Παννονίᾳ, πιθανότατα μετεκινήθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου ἐναντίον τοῦ Πεσκινίου Νίγρου (193/4 μ.Χ. Βλ. RA, *ε.ἀ.* 77), θά ἦτο δὲ μία τῶν ἐναπομεινασθῶν εἰς τὸν αὐτοκράτορα πιστῶν λεγεῶνων τῆς Παννονίας. Μετακινήσις τῆς λεγεῶνος ἐπὶ Σεβήρου δὲν μᾶς παραδίδεται ἄλλοθεν. Ἀλλ' ὁ τίτλος αὐτῆς IV legio Flavia, ὅστις ἀπαντᾷ μόνον μετὰ τὸν Ἀδριανόν, μᾶς ἀναγκάζει νὰ τὴν τοποθετήσωμεν εἰς μίαν τοιαύτην ἐποχὴν. Πρβ. Ritterling, RE XII, 1544.

⁷ Dig. L, 15, 8, 8: in provincia Macedonia Dyrracheni, Cassandrenses, Philippenses, Dienses, Stobenses iuris Italici sunt.

ται καὶ οἱ Στόβοι. Ἡ συγγραφὴ αὕτη ἐγράφη πιθανώτατα ἐπὶ Ἑλαγαβάλου. Ἄρα μέχρι τότε τοῦλάχιστον οἱ Στόβοι διετήρουν ἀκόμη τὴν ιδιότητα τῆς ἰσοπολίτιδος.

Ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνωτέρω χωρίου καὶ μῆς ἀμφιβόλου μαρτυρίας τοῦ Στεφ. Βυζαντίου ἐν λ. Στρόβος (ἀντὶ Στόβοι), εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Στόβοι χαρακτηρίζονται *Ῥωμαίων ἀποικοι*, οἱ πλεῖστοι τῶν ἐρευνητῶν¹ εἰχον καταλήξει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ *municipium Stobensium* προήχθη εἰς *colonia* ἐπὶ Ἑλαγαβάλου ἢ ὀλίγον ἐνωρίτερον. Ἐναντίον τῆς καθολικῆς σχεδὸν αὐτῆς ἀπόψεως ἐτάχθη τελευταίως ἡ F. Parazoglu². Ἡ Parazoglu πολὺ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὅτι ἡ παρουσία τῶν Στόβων εἰς τὸ χωρίον τοῦ *De censibus* τοῦ Παύλου μεταξὺ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν (*coloniae*) δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν ὅτι οὗτοι ἔγιναν *colonia* ἐπὶ Ἑλαγαβάλου, καθ' ὅσον διὰ τοῦ χωρίου αὐτοῦ ὁ νομοθέτης ἀπλῶς θέλει νὰ μᾶς καταστήσῃ γνωστὸν εἰς ποίας ρωμαϊκὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας παρεχωρήθη τὸ *jus Italicum* καὶ τίποτε περισσότερον. Ὅτι δὲ πράγματι τὴν πρόθεσιν αὐτὴν εἶχε καταφαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι εἰς τὸν πίνακα δὲν περιλαμβάνει τὰς ἀποικίας Πέλλαν καὶ Βουλλίν, καθὼς καὶ τὰ *municipia* Denda καὶ Lissus, ποὺ δὲν εἶχον λάβει τὸ *ius Italicum*. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι ὁ Παῦλος ἐγνώριζε τὴν διαφορὰν, ἡ ὁποία ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς ἰσοπολίτιδος καὶ τῶν ἄλλων ἀποικιῶν, καὶ ἐδῶ φαίνεται ὅτι ὑποδηλοῖ ταύτην, ὅταν παραθέτῃ πρῶτον τὰς ἀποικίας κατὰ σειρὰν καὶ τελευταίαν τὴν ἰσοπολίτιν. Ἐξ ἄλλου δέον νὰ ἐχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ *jus Italicum* παρεχωρεῖτο ὄχι μόνον εἰς τὰς ἀποικίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ *municipia* καὶ τὰς λατινικὰς ἀκόμη κοινότητας³. Τὸ ἰσχυρότερον ὅμως καὶ πειστικώτερον ἐπιχείρημα κατὰ τῆς θεωρίας περὶ προαγωγῆς τῶν Στόβων εἰς *colonia* εἶναι ὅτι καὶ εἰς μεταγενεστέρως ἀκόμη τοῦ Ἑλαγαβάλου ἐπιγραφάς, ὡς δεικνύει ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα τιμητικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ τέλους τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, ἀπαντᾷ μόνον ὁ τίτλος *municipium Stobensium* (ἢ *Stobensis*) καὶ ὄχι *colonia Stobensium*.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω ἀποικίας δὲν πρέπει νὰ περιληφθῇ ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ Δεκίου Τραϊανοῦ (249-251 μ.Χ.) φέρει τὸν τίτλον τῆς *κολωνίας*⁴. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην οὐδέ-

¹ J. Marquardt, ἔ.ἀ. I, 320. E. Kornemann, RE IV, 549, ἀρ. 246 καὶ RE XVI, 633. Saria, RE 2R V, 49 Art. Stobi. P. Collart, ἔ.ἀ. 230, ὑπόσημ. 3. J. A. O. Larsen, ἔ.ἀ. 449.

² F. Parazoglu, *Z'iva Antika*, ἔ.ἀ. 282 κέ. καὶ *Les cités macédoniennes*, ἔ.ἀ.

³ Bl. v. Premierstein, RE X, 1241: Aber auch den *municipia civium Romanorum* (z. B. Stobi) war das i. I. zugänglich, ebensowohl auch den latini-schen Gemeinden. Πρβ. καὶ 1242.

⁴ Mionet, *Description des monn. ant. Suppl.* 3, 180 κέ., ἀρ. 1073. 1074.

ποτε οἱ Ρωμαῖοι ἱδρυσαν ἀποικίαν, ἂν καὶ πολλοὶ Ρωμαῖοι ἀξιωματοῦχοι καὶ ἰδιῶται ὑπῆρχον εἰς αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς ἐπαρχίας. Ὁ τίτλος «*κολωνία*» ἦτο τιμητικὸς¹ καὶ ἐδίδετο συνήθως εἰς πόλεις, αἵτινες προσέφερον ὑπηρεσίας εἰς τὸ κράτος, ὅπως ἡ Θεσσαλονίκη εἰς τὸν κατὰ τῶν Γότθων πόλεμον τῶν Ρωμαίων².

Ποῖοι ἦσαν οἱ λόγοι τῆς ἱδρύσεως τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν ἐν Μακεδονίᾳ; Ὁ Δίων Κάσσιος, ὅπως εἶδομεν, μᾶς παραδίδει ὅτι εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Ὁκταβίου ἱδρυθείσας ἀποικίας ἐν Μακεδονίᾳ ἐγκατεστάθησαν Ἱταλοί, πολιτικοὶ ὁπαδοὶ τοῦ Ἀντωνίου, οἱ ὅποιοι ἐξετοπισθήσαν ἐκ τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων των, διὰ τὰ παραχωρηθῶν ταῦτα εἰς τοὺς βετεράνους τοῦ νικητοῦ. Κατὰ τὸν Δίωνα Κάσσιον λοιπὸν πολιτικοὶ λόγοι ὑπηγόρευσαν τὴν πρᾶξιν αὐτὴν τοῦ Ὁκταβίου. Ἐν τούτοις ὁ ἴδιος ὁ Αὐγουστος εἰς τὴν διαθήκην του³ μᾶς διαβεβαίει ὅτι μόνον στρατιωτικὰς ἀποικίας ἱδρυσεν εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους καὶ φυσικὰ καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει μαζὶ μὲ τὰς ἄλλας. Παρ' ὅλα ταῦτα ἡ μαρτυρία αὐτὴ τοῦ ἱδρυτοῦ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικιῶν δὲν ἀναιρεῖ τὴν πληροφορίαν τοῦ Δίωνος Κασσίου, διαπιστωθεῖσαν ἄλλωστε, καθὼς εἶδομεν, καὶ ἀπὸ ἐπιγραφικῆν πηγὴν. Ἦδη ὁ Mommsen⁴ δὲν διαβλέπει ἀντίφασιν εἰς τὰς δύο μαρτυρίας καὶ παραδέχεται ὅτι ἡ μεταφορὰ τῶν Ἱταλῶν εἰς τὰς ἀποικίας δὲν ἀποκλείει ταυτόχρονον ἐγκατάστασιν καὶ στρατιωτῶν τοῦ Αὐγούστου. Ἐπίσης ὁ Perdrizet⁵, ποιούμενος λόγον εἰδικῶς

1075. Duchesne-Bayet, *Mémoire sur une mission au mont Athos*, 13/4, ἀρ. 3. Head - Σβορώνου, ἔ.ἀ. 311/2. H. Gaebler, ἔ.ἀ. 117. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904 [=Στ. Πελεκίδη, Ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ τὴν κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1934, 86, ὑπόσημ. 4]. 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 5 [=REG 20 (1907), 40=Πελεκίδη, ἔ.ἀ. 72, ὑπόσημ. 2]. 7 [=Πελεκίδη, ἔ.ἀ. 74, ὑπόσημ. 3]. 8 [=AEM 17 (1894), 118, 2=AM 22 (1897), 224]. 25 [=Πελεκίδη, ἔ.ἀ. 84, ὑπόσημ. 5]. 32 [=Πελεκίδη, ἔ.ἀ. 86, 3]. Πελεκίδη, ἔ.ἀ. 54, ἀρ. 2. 62 κέ., ἀρ. 18. 19. 20. 21. 23. Γενικώτερον περὶ τῆς Θεσσαλονίκης ὡς κολωνίας βλ. Mor dt mann, *Inschriften aus Thessaloniki* ἐν AEM 17 (1894), 118. Δήμιτσα, ἔ.ἀ. 399. Kornemann, RE IV, 549. O. Tafrali, *Thessalonique des origines au XIVe siècle*, Paris 1919, 25, 2. Πελεκίδη, ἔ.ἀ. 84 κέ. Geyer, RE XIV, 768. Eugen Oberhummer, RE 2R VI, 147. Art. Thessalonike.

¹ Βλ. Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht* III, 1, 774/5 (ἔκδ. 1887).

² Ζώσιμ. I, 29. Ζωναρ. XII, 23 (ἔκδ. Βόννης). Ἀλλας πηγὰς εὐρίσκει τις παρὰ Χέρτζβεργκ, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Γ', 190, ὑπόσημ. 7 (μετάφρ. Καρολίδου).

³ Res gestae divi Augusti V, 35/6: colonias in Africa, Sicilia, [M]acedonia, utraque Hispania, Achaia, Asia, S[y]ria, Gallia Narbonensis, P[er]s[i]dia militum deduxit.

⁴ Th. Mommsen, *Res gestae divi Augusti*, 119.

⁵ Paul Perdrizet, *Voyage dans la Macédoine première* ἐν BCH 21 (1897), 537 καὶ ὑπόσημ. 3.

περὶ τῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων, δέχεται ὅτι αὕτη ἀπετελέσθη ἀπὸ δύο κατηγοριῶν ἀποίκους, ἀπὸ στρατιώτας τοῦ νικητοῦ καὶ ἡττημένου ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀπὸ τοὺς Ἱταλοὺς ἀφ' ἑτέρου, καὶ ὅτι ἐσχηματίσθη μὲν ἡ ἀποικία κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ Ἱταλοῦς, ἐπισήμως ὅμως ἦτο στρατιωτικὴ ἀποικία, ἰδρυθεῖσα ἀπὸ μίαν κοόρτην πραιτωριανῶν. Τέλος ὁ Collart¹, ὅστις συστηματικώτερον ἠρεύνει τὸ πρόβλημα, ὀρθῶς ἀποφαίνεται ὅτι αἱ ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι εἶχον πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν συνάμα χαρακτῆρα καὶ διὰ τὸν Αὐγουστον πρὸ παντὸς στρατιωτικόν. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τοῦ στρατιωτικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων προβάλλει τὴν ἐγκατάστασιν μιᾶς πραιτωριανῆς κοόρτης, ἡ ὁποία πιθανῶς ἐγκατεστάθη εἰς αὐτὴν τὸ 30 π.Χ. καὶ ταυτοχρόνως μὲ τοὺς Ἱταλοὺς ἀποίκους, πρὸς δὲ πρόσφατον ἐπιγραφικὴν μαρτυρίαν, ἐξ ἧς συμπεραίνει ὅτι ἤδη ἐπὶ Ἀντωνίου, κατὰ τὴν πρώτην deductio, εἶχον ἐγκατασταθῆ στρατιῶται τῆς 28ης λεγεῶνος. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι αἱ ἀποικίαι Φίλιπποι καὶ Κασσάνδρεια ἐδέχθησαν ὡς ἀποίκους, ὅταν τὸ πρῶτον ἰδρῦθησαν πρὸ τοῦ 30 π.Χ., κατ' ἐξοχὴν λεγεωναρίους, ἡ μὲν στρατιώτας τῶν δημοκρατικῶν, οἱ δὲ τοῦ Ὀκταβίου καὶ ἰδιαίτερος τοῦ Ἀντωνίου. Διὰ τὴν Κασσάνδρειαν μάλιστα ἔχομεν ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις περὶ ἐγκαταστάσεως στρατιωτῶν ἀποίκων, τὰ στρατιωτικὰ σήματα, τὰ ὁποῖα διακρίνονται ἐπὶ τῶν ἐκδοθέντων τότε ὑπὸ τῆς ἀποικίας νομισμάτων². Ἀποικίσεις στρατιωτῶν (βετεράνων) εἰς τὰς ἀποικίας ἐν Μακεδονίᾳ ἔγιναν ἀναμφιβόλως καὶ μετὰ ταῦτα. Ἦδη ἐπὶ Αὐγούστου συναντῶμεν εἰς ἐπιθυμβίους ἐπιγραφάς, εὑρεθείσας εἰς διαφόρους τόπους τοῦ Ἰλλυρικοῦ, πέντε στρατιώτας, οἱ ὅποιοι, στρατολογηθέντες εἰς τὰς Ἰλλυρικὰς λεγεῶνας (δύο εἰς τὴν legio XV Apollinaris, ἀνὰ εἷς εἰς τὴν I. VII καὶ τὴν I. XI καὶ εἷς εἰς μίαν legio, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα δὲν ἐσώθη)³, πιθανῶς κατὰ τὴν μεγάλην δαλματικὴν ἐπανάστασιν (6-9 μ.Χ.)⁴, φέρονται ὡς πολιτογραφηθέντες εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ ἀνήκοντες εἰς τὴν φυλὴν Βολτινίαν, εἰς ἣν ὑπήγετο ἡ ἀποικία. Δὲν γνωρίζομεν ἂν οὗτοι κατήγοντο ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Φιλίππων ἢ ἐξ ἄλλων περιοχῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης⁵. Πάντως τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν πρέπει νὰ ἔλαβον μετὰ τὴν

¹ P. Collart, *Philippes* 231 κέ.

² P. Collart, *ἐ.ἀ.* 231 καὶ ὑπόσημ. 3.

³ CIL 3, 2031 (Σάλωνα). 2717 (Δελμίνιον Δαλματίας). 5636 [= Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 971] (Rottenmann ἐν Νωρικῷ). 14933 (Gardun). A. Benz, *Inscriptionen aus Carnuntum* ἐν *ÖJh* 37 (1948), 240 κέ., ἀρ. 1 (Beibl.).

⁴ Βλ. Otto Cuntz, *Legionare des Antonius und Augustus aus dem Orient* ἐν *ÖJh* 25 (1929), 75/6. O Cuntz ἔχει συγκεντρώσει δέκα ἐπιγραφάς, ἀναφερομένης εἰς ἰσαριθμούς λεγεωναρίους ἐκ Μακεδονίας. Εἰς ταύτας ὁ Arthur Benz, *ἐ.ἀ.* προσθέτει καὶ ἑνδεκάτην.

⁵ Περὶ τῆς προελεύσεως τῶν μισθοφόρων, οἱ ὅποιοι ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὰς

στρατολόγησιν των¹, ἀφοῦ συνάμα ἐπολιτογραφήθησαν εἰς τοὺς Φιλίππους, ὅπου θὰ ἐγκαθίσταντο ὡς πολῖται (coloni) τῆς ἀποικίας ὀριστικῶς μετὰ τὴν ἀποστράτευσιν των. Φυσικὰ δὲν θὰ ἦσαν μόνον αὐτοί, οἱ ὅποιοι τυχαίως μᾶς ἐγιναν γνωστοὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν. Καὶ ἄλλοι λεγεωνάριοι καὶ ἀξιωματοῦχοι τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ θὰ πρέπει νὰ ἐπολιτογραφήθησαν εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας καὶ ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἀνωτέρω, οἱ ὅποιοι ἀπέθανον εἰς τὴν ξένην, θὰ ἐγκατεστάθησαν μετὰ τὴν ἀποστράτευσιν των εἰς τὴν νέαν των πατρίδα. Τοιοῦτους ἀποίκους γνωρίζομεν ἐκ μεταγενεστέρων ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς ἀποικίας. Ἔτσι εἰς τοὺς Φιλίππους μᾶς εἶναι γνωστὰ ἐκ δύο ἐπιγραφῶν² τέσσαρα μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Μουκκίων, ἐξ ὧν δύο ὑπηρέτησαν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατόν, ὁ C. Mucius Scaeva ὡς primipilus leg(ionis) VI Ferratae καὶ praef(ectus) c(o)hort(is), ὁ ἀδελφός του P. Mucius, ὡς centurio leg(ions) VI Fer(ratae), ὁ πατὴρ των Q. Mucius καὶ ὁ υἱὸς τοῦ πρώτου C. Mucius Scaeva. Ἐξ αὐτῶν μόνον ὁ P. Mucius φέρει τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς, εἰς ἣν ὑπῆγοντο οἱ ἀποικοὶ τῶν Φιλίππων, τὸ τῆς Βολτινίας, ὁ C. Mucius Scaeva καὶ ὁ ὁμώνυμος υἱὸς του τὸ τῆς Φαβίας. Ὁ πατὴρ Q. Mucius δὲν φέρει τὸ ὄνομα φυλῆς τινος, θὰ πρέπει ὅμως νὰ ἀνῆκε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Φαβίαν. Ἐκ τοῦ διαφόρου ὀνόματος τῆς φυλῆς πρέπει νὰ συναγάγωμεν ὅτι οἱ δύο στρατιωτικοὶ ἀδελφοὶ κατελέγησαν μετὰ τὴν ἀποστράτευσιν των εἰς τοὺς ἀποίκους τῶν Φιλίππων καὶ ὁ μὲν P. Mucius ἐνετάγη εἰς τὴν φυλὴν τῆς ἀποικίας, ὁ ἕτερος ὅμως διετήρησε τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς των³. Ὅπως δὲ ἀποκλείεται νὰ κατήγοντο αὐτοὶ καὶ ἡ οἰκογένειά των ἐκ Φιλίππων, διότι θὰ ἦτο ἀκατανόητον μέλη τῆς οἰκογενείας, γεννηθέντα ἐν Φιλίπποις, νὰ ἐγγραφοῦν εἰς ἄλλην φυλὴν⁴. Ὁμοίως ὁ C. Vibius Quartus, mil(es) leg(ionis) V Macedonic(ae), decur(io) alae Scubulor(um), prae-[f(ectus)] coh(ortis) III Cyrenei[c(ae)] καὶ [tribunus mil(itum)] leg(ionis) II Augu(stae), φέρει τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς του : Cor(nelia) ⁵. Ἄλλος στρατιωτικὸς, ὁ L. Junius Maximus, ὅστις ἀπέθανεν εἰς τοὺς Φιλίππους, φέρει τὸ ὄνομα ὄχι μόνον τῆς φυ-

ἀνατολικὰς λεγεῶνας ὑπὸ τῆς τριανδρίας, βλ. P a r k e t, The Roman legions 169 κέ.

¹ Βλ. O. C u n z, ἔ.ἀ. Πρβ. καὶ B e n z, ἔ.ἀ. 243.

² BCH 57 (1923), 354, ἀρ. 19. 20. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 947. 948. 950. 951.

³ Πρβ. P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 261.

⁴ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά 4 (1955-60), 266 ὑποσημ. 5.

⁵ CIL 3, 647 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 1000 = ILS, ἀρ. 2538]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία ἀρ. 1087.

λῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς του : M(a)e(cia) Neapoli, δηλ. τῆς Νεαπόλεως τῆς Καμπανίας¹. Ὁ στρατιωτικὸς [...]us D. f. Octavianus Se[er]undus, ὅστις μάλιστα ἐξελέγη καὶ βουλευτὴς εἰς τὴν ἀποικίαν (adlectus decurio in colonis), κατήγετο ἀπὸ τὴν πόλιν τῶν Σαβεΐνων Κύρεις (ἐποχὴ Ἀδριανοῦ)². Παρόμοια παραδείγματα συναντῶμεν καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας: Εἰς τὸ Δῖον δύο βετεράνοι, ὁ M. Valerius Verona (1ος μ.Χ. αἰ.)³ καὶ ὁ C. Pomponius Aquila (ἐποχὴ Τιβερίου ἢ Καλλιγούλα)⁴, εἰς τὰ ἐπιτύμβιά των φέρουν οὐχὶ τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς, εἰς ἣν ὑπήγετο ἡ ἀποικία, τῆς Παλατινῆς, ἀλλὰ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς των: Pub(lia), Lem(onia). Ἐπίσης ὁ ἀξιωματοῦχος τῆς ἀποικίας (colonia Diensis) Gn. Domitius Secundus φέρει τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς Σκαπτίας ὅχι τῆς Παλατινῆς. (Εἰς τὸ μνημεῖον δὲν ἀναφέρεται, ἂν ὑπηρέτησεν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατόν)⁵. Εἰς τοὺς Στόβους (;) ὁ C. Julius Bassus, mis(sus) vete(ranus) ex leg(ione) VIII Aug(usta) (ἐποχὴ Βεσπασιανοῦ)⁶, φέρει ὁμοίως τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς καὶ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς του: Mae(cia) Pelagonia⁷. Ὅλοι αὐτοί, ὅπως βλέπομεν, δὲν κατήγοντο ἐκ τῶν ἀποικίων, εἰς τὰς ὁποίας εὐρέθησαν αἱ ἐπιγραφαί, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς αὐτὰς μεταγενεστέρως, πιθανώτατα μετὰ τὴν ἀποστράτευσίν των, χωρὶς νὰ ἐγγραφοῦν εἰς τὴν φυλὴν τῆς νέας των πατρίδος. Θὰ ἠδύνατό τις βέβαια νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ναι μὲν τὰ μνημεῖα αὐτῶν, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἐπιτύμβια, εὐρέθησαν εἰς τὰς ἀποικίας, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν, ὅτι οἱ μνημονευόμενοι εἰς αὐτὰ ἄνδρες εἶ-

¹ CIL 3, 645 [= Δήμιτσα, ἀρ. 956] (Μπόριαν).

² CIL 3, 7334 [= BCH 12 (1888), 424 κέ. = ILS, ἀρ. 2080]. Βλ. καὶ BCH 13 (1889), 182/3. 47 (1923), 52, ἀρ. 5. P. Collart, Philippes, 266 καὶ ὑποσημ. 1. Δ. Κανατσοῦλη, ἑ.ἀ. ἀρ. 1007.

³ Γ. Οἰκονόμου, Ἐπιγραφαὶ Μακεδονίας, 35, ἀρ. 57. Βλ. καὶ BCH 47 (1923), 166. Δ. Κανατσοῦλη, ἑ.ἀ. ἀρ. 1050.

⁴ Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ἀ. 34, ἀρ. 55. Βλ. Année épigr. 1915, ἀρ. 115. BCH, ἑ.ἀ. 164/5. Δ. Κανατσοῦλη, ἑ.ἀ. ἀρ. 1173. Περί τῆς χρονολογίας Ritterling, RE XII, 1558.

⁵ Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ἀ. 29, ἀρ. 50. Βλ. καὶ BCH 47 (1923), 167.

⁶ Βλ. Ritterling, ἑ.ἀ. 1651.

⁷ CIL 3, 630 [= Δήμιτσα, ἀρ. 249 = N. Vulić, Srpska kraljevska Akademija, Spomenik 75 (1933), 22, ἀρ. 43]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἑ.ἀ. ἀρ. 571. Κατὰ τὸν Mommsen (CIL 3, 630) ἡ ἐπιγραφή εὐρέθη εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Μοριχόβου, ὅχι μακρὰν τῶν Στόβων, μετεφέρθη ὁμως ἀργότερον εἰς τὸ ἀγγλικὸν προξενεῖον τοῦ Μοναστηρίου. Τοῦτο ἀμφισβητεῖται σφοδρῶς ὑπὸ τοῦ Δήμιτσα, ἑ.ἀ. σ. 274, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δὲν δύναται νὰ προσάγῃ μαρτυρίαν περὶ μὴ μεταφορᾶς τοῦ λίθου ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Στόβων εἰς τὸ Μοναστήρι. Ἡ F. Parazoglou, Les cités macédoniennes 206, πιστεύει ὅτι ἡ περιοχὴ τοῦ Μοριχόβου ὑπήγετο εἰς τὴν Πελαγονίαν καὶ ὅχι εἰς τοὺς Στόβους.

χον ἐγκατασταθῇ ὡς ἄποικοι εἰς αὐτάς· δυνατόν οὗτοι νὰ ἀπέθανον, φέρ' εἰπεῖν, κατὰ τὴν διέλευσιν τῶν μετακινουμένων λεγεόνων των διὰ τῶν ἀποικιῶν καὶ νὰ ἐτάφησαν ἐκεῖ. Ἐν τούτοις τοιαύτη ἐρμηνεία δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῇ ἐκ τῶν ἰδίων τῶν ἐπιγραφῶν. Οὕτως ὁ [...]*Ius D. f. Octavius Secundus* καὶ ὁ *Gn. Domitius Secundus* ὅχι μόνον ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς ἀποικίας, ἀλλὰ καί, ὅπως βλέπομεν εἰς τοὺς *cursus honorum* αὐτῶν, ἀνμείχθησαν ἐνεργῶς εἰς τὰ κοινὰ τῆς κοινότητός των· ὁ εἰς διετέλεσε *decurio* εἰς τοὺς Φιλίππους, ὁ ἕτερος ἔλαβε διαφόρους ἀρχάς εἰς τὸ Δῖον. Διὰ τοὺς ἄλλους θὰ ἡδύνατο ἐπίσης νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἦσαν μονίμως ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς ἀποικίας, ὅπου εὐρέθησαν τὰ ἐπιτύμβια των, καθ' ὅσον μετ' αὐτῶν μνημονεύονται καὶ οἱ οἰκεῖοί των, δηλ. τὰ τέκνα, οἱ κληρονόμοι, οἱ ἀπελεύθεροί των, οἱ ὅποιοι καὶ ἐμερίμνησαν διὰ τὴν ταφήν των. Τὰ διασωθέντα αὐτὰ δνόματα ἀποτελοῦν βεβαίως ἐλαχίστας ἐνδείξεις ἐγκαταστάσεων βετεράνων εἰς τὰς ἀποικίας κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τῆς αὐτοκρατορίας. Ἄλλ' ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ βετεράνοι, ἀπολυόμενοι ἐκ τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ, ἐτοποθετοῦντο εἰς τὰς ἀποικίας ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων συνήθως ὁμαδικῶς, ἡμποροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν πόσοι τοιοῦτοι ἄποικοι εἰσῆγοντο κατὰ καιροὺς εἰς αὐτάς. Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἀποικιῶν συναντῶμεν καὶ μέγαν ἀριθμὸν βετεράνων, στρατιωτῶν καὶ ἀξιωματούχων τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, εἰς τοὺς ὁποίους, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἀνωτέρω, δὲν σημεῖωνεται ἄλλος τόπος καταγωγῆς, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τῆς ἀποικίας καὶ τῆς φυλῆς των (π.χ. *Volunia Philippiis*, *Aemilia Stobis*)¹, ἢ οὐδὲν δηλοῦται², εἰμὴ ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ

¹ *Φιλίπποι*: CIL 3, 386 [= ILS, ἀρ. 2718]. 646 [= Δήμιτσα, ἀρ. 994] (1ος μ.Χ. αἰ.). 1457 [= ÖJh 4 (1901), 91, στ. 18, Beibl.] (2ος μ.Χ. αἰ.). 14933. 6, 32516 [= 2405], στ. 18 (126 μ.Χ.). 3559 [= ILS, ἀρ. 9081]. 3597 (3ος μ.Χ. αἰ.). 32515b, στ. 32 (119 μ.Χ.). 32518a [= 2377], στ. 3 (136 μ.Χ.). 32520a, col. 3, στ. 10 (144 μ.Χ.). 32624b, 3. 4. 5. 20. 23. 24 (ἐποχὴ Σεπτίμιου Σεβήρου). 32625a [= 2386], στ. 12. 14 (ὁμοίως). 8, 1026 [= ILS, ἀρ. 2127] (ἐποχὴ Βεσπασιανοῦ). 10, 2538. ÖJh 17 (1914), 151/2 (71 μ.Χ.). Bull. inst. arch. Bulg. 6 (1930/31), 146 [= RA σειρ. 5η, 35 (1932), 203/4, ἀρ. 27] (ἐποχὴ Βεσπασιανοῦ). BCH 56 (1932), 213/4, ἀρ. 8 [βλ. καὶ 56 (1932), 213/4, ἀρ. 9. 62 (1938), 420/1, ἀρ. 7] (δευτέρον ἡμισυ 1ου μ.Χ. αἰ.). 57 (1933), 321, ἀρ. 4 (1ος μ.Χ. αἰ.). P. Collart, ἔ.δ. 294. AE 1950/51, 56 κέ., ἀρ. 3. 4. 70/1, ἀρ. 14. *Στόβοι*: RM 5 (1890) 90. Spomenik 1909, 146 [= ÖJh 13 (1910), 216/7, ἀρ. 29, Beibl.]. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 77, ἀρ. 147.—Ἀντιθέτως ὁ μνημονεύμενος ἐν CIL 9, 4684c *Iulius Longinus* κατήγετο ἐκ Φιλίππων, ἐνεγράφη ὁμοῦς ὡς πολίτης εἰς τὴν Reate.

² *Φιλίπποι*: CIL 3, 644. 648. 14206, 14. BCH 47 (1923), 63, ἀρ. 23. 57 (1933), 377, ἀρ. 34. P. Collart, ἔ.δ. 294. BCH 61 (1937), 417/8, ἀρ. 11. 12 [= RA 12 (1938), 324, ἀρ. 55. 56]. *Στόβοι*: ÖJh 24 (1929), 85, ἀρ. 2 (πρῶτον ἡμισυ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ.). 26 (1930) 68/9 [= J. H. St. 51 (1931), 273]. (118/19 μ.Χ.). 28 (1933), 138/9, ἀρ. 12. N. Vulić, Srpska kraljevska Akademija, Spomenik 75 (1933), 22, ἀρ. 42. 24, ἀρ. 51. *Δῖον*: Δήμιτσα, ἀρ. 190. Γ. Οἰκονόμου, Ἐπιγραφαὶ Μακεδονίας, 28/9, ἀρ. 49 (βλ. καὶ BCH 47 (1923), 166/7). 32, ἀρ. 52 (βλ. καὶ BCH 47 (1923), 164).

προέρχονται ἐκ τῶν ἀποικιῶν. Δυστυχῶς δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλουν νὰ ἐξακριβώσωμεν, ἂν οὗτοι ἦσαν πολῖται τῶν ἀποικιῶν πρὸ τῆς κατατάξεώς των εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν ἢ μετὰ τὴν ἀποστράτευσίν των εἰσήχθησαν καὶ ἐπολιτογραφήθησαν εἰς αὐτάς. Μόνον ὅσοι φέρονται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ὡς ἐν ἐνεργείᾳ στρατιωτικοὶ καὶ σημειώνεται εἰς αὐτάς τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς καὶ τῆς ἀποικίας¹, αὐτοὶ δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὅτι ἦσαν πολῖται τῶν ἀποικιῶν πρὸ τῆς ἐπιστρατεύσεώς των. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἀμφιβállωμεν ὅτι πολλοὶ θὰ εἶχον ἐγκατασταθῇ εἰς τὰς ἀποικίας μετὰ τὴν ἀποστράτευσίν των, ὅπου καὶ ἐπολιτογραφήθησαν.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐρευνῆς τῶν πηγῶν συνάγομεν τὰ ἑξῆς: Αἱ πρὸ τοῦ 30 π.Χ. ἱδρυθεῖσαι ἀποικίαι ἀπετελέσθησαν ἀπὸ στρατιώτας καὶ βετεράνους τῶν ἀντιμαχομένων μερίδων, ἡ Κασσάνδρεια (44-42 π.Χ.) ἀπὸ στρατιώτας καὶ βετεράνους τῶν δημοκρατικῶν, οἱ Φίλιπποι ἀπὸ τοῦ τοῦ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Ὀκταβίου. Αἱ δύο αὐταὶ ἀποικίαι εἶχον τότε καθαρῶς στρατιωτικὸν χαρακτήρα. Ἐπὶ Αὐγούστου ὅμως καὶ αἱ ὑπάρχουσαι καὶ αἱ νεοῖδρυθεῖσαι (Πέλλα, Δίον), ἐκτὸς τῶν στρατιωτῶν καὶ βετεράνων, δι' ἰδιάζοντας λόγους ἐδέχθησαν μέγαν ἀριθμὸν πολιτικῶν ἀντιπάλων τοῦ Αὐγούστου. Τότε αὐταὶ λαμβάνουν πολιτικοστρατιωτικὸν χαρακτήρα. Κατὰ τοὺς μετέπειτα ὅμως χρόνους αἱ ἀποικίαι διετήρησαν τὸν στρατιωτικὸν χαρακτήρα. Αἱ ἐγκαταστάσεις αὐταὶ ἀπέβλεπον μὲν κυρίως εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀποστρατευομένων ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐδραίωσιν τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας τῶν περιοχῶν ἀπὸ πάσης ἀπειλῆς ἐκ μέρους τῶν ἡττηθέντων ἀντιπάλων καὶ κατακτηθέντων λαῶν. Τὴν στρατιωτικὴν σημασίαν τῶν ἀποικιῶν μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐπιλεγείσα θέσις πρὸς ἵδρυσιν αὐτῶν. Ὅλαι σχεδὸν εὐρίσκονται ἐπὶ τῶν σημαντικωτέρων στρατιωτικῶν ὁδῶν, αἱ ὅποια διέσχιζον τὴν ἐπαρχίαν, τὸ Δυρράχιον, ἡ Πέλλα καὶ οἱ Φίλιπποι ἐπὶ τῆς Ἑγνατίας, οἱ Στόβοι ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Θεσσαλονίκης-Στενῶν-Ἀντιγονείας-Στόβων καὶ τὸ Δίον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία συνέδεε τὴν Μακεδονίαν μὲ τὴν νότιον Ἑλλάδα διὰ τῶν Τεμπῶν². Ἐπειδὴ οἱ δρόμοι αὐτοὶ ἐξυπηρέτουν ὄχι μόνον στρατιωτικοὺς σκοποὺς, ἀλλὰ καὶ τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον ἐτελεῖτο δι' αὐτῶν, αἱ ἀποικίαι εἶχον διὰ τοὺς Ρωμαίους καὶ ἐμπορικὴν σημασίαν. Ἡ παρουσία Ρωμαίων συμπραγματευτῶν καὶ negotiatores εἰς πόλεις, εὐρισκομένας κατὰ μῆκος τῶν ὁδῶν αὐτῶν, π.χ. εἰς τὴν Ἐδεσσαν καὶ τὴν Ἀμφίπολιν³ (Ἑγνατία), μαρτυρεῖ τὸ

¹ Βλ. π.χ. CIL 6, 32515b, 32. 32516, 18. 52518a, 3. 32520a, col. 3, στ. 10. 32624b, 3. 4. 5. 20. 23. 24, 32625a, 12. 14. 8, 1026. 10, 2538.

² Περὶ τῶν ὁδῶν, αἱ ὅποια διέσχιζον τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, βλ. π.χ. Geyer, RE XIV, 677-680 καὶ F. Papazoglu, Héraclée I (Musée national de Bitola), Bitola 1961, 9.

³ AEM 12 (1888), 189, ἀρ. 6 [=Δήμιτσα, ἀρ. 3]. RA σειρ. 6η, 24 (1945), 53/4, ἀρ. 6 [Βλ. καὶ 26 (1946), 229, ἀρ. 230].

ἐμπορικὸν ἐνδιαφέρον, ποὺ εἶχον οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἐν γένει οἱ Ἰταλοὶ διὰ τὰς περιοχὰς αὐτάς.

II. Ἑθνολογικὴ σύστασις τῶν ἀποικιῶν. Μὲ τὸν ἀποικισμὸν Ῥωμαίων καὶ Ἰταλῶν εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ παλαιοὶ κάτοικοι αὐτῶν ἐξηφανίσθησαν. Οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς ἀποίκους ἐγκαθίσταν συνήθως εἰς τὴν ἀπὸ τῆς κατακτῆσεως ἐκχωρηθεῖσαν εἰς τὸ δημόσιον γῆν (*ager publicus*), δὲν ἐξετόπιζον πανδημεῖ τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων, ὅπου ἴδρουν ἀποικίας. Εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας ἰθαγενεῖς ὑφίσταντο πάντοτε μετὰ τὸν ἀποικισμὸν. Περὶ αὐτοῦ οὐδεμίᾳ ἀμφιβολία ὑπάρχει. Εἰς ταύτας συνεχῶς συναντῶμεν ὅχι μόνον λατινικὰς ἐπιγραφάς, ἀλλὰ καὶ ἑλληνικάς, καὶ ἐν αὐταῖς παραλλήλως πρὸς τὰ ρωμαϊκὰ ὀνόματα ἑλληνικά καὶ θρακικά. Τὸ πρόβλημα ὅμως δὲν εἶναι ἂν διτηρήθῃ ὁ ἰθαγενὴς πληθυσμός, ἀλλ' ἂν οἱ ἀποικοὶ εἶχον τοιαύτην πλειοψηφίαν, ὥστε νὰ ἀλλοιώσουν τὸν ἐθνολογικὸν καὶ γλωσσικὸν χαρακτῆρα τῶν μερῶν, εἰς τὰ ὅποια ἐγκατεστάθησαν οὗτοι, ὅπως συνέβη εἰς τὰς βορειότερας περιοχὰς τῆς Βαλκανικῆς. Τὴν ἀπάντησιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ δύναται νὰ μᾶς δώσῃ μόνον ἡ μελέτη τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἰδιαίτερως ἡ ἐξέτασις τῶν ὀνομάτων τῶν ἐν αὐταῖς μνημονευομένων προσώπων. Δυστυχῶς τὸ ἐπιγραφικὸν ὕλικόν, τὸ ὅποιον σήμερον ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας, δὲν εἶναι πάντοτε ἰκανοποιητικόν. Οὗτω τῶν Φιλίππων αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι ἀφθονώταται, τοῦ Δίου καὶ τῶν Στόβων σχετικῶς ἀρκεταί, ἀλλὰ τῆς Πέλλης καὶ τῆς Κασσανδρείας ἐλάχισται. Ἐκ τῶν Φιλίππων ἀπληριθμήσαμεν περὶ τὰς 445, ἐξ ὧν 340 λατινικὰς¹ καὶ περὶ τὰς

¹ Εἰς τὰς λατινικὰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων περιελήφθησαν καὶ ὅσαι εὐρέθησαν ἐκτὸς τῆς ἀποικίας, ἀναφέρονται ὅμως εἰς Φιλίππεις. CIL 3, 386 (Ἀλεξάνδρεια Τρωάδος). 632-651. 653-662. 664-696. 670. 672-674. 676-680. 682-684. 686. 688. 689-705. 707. 709. 710. 2031 (Salona). 2717. (Δαλματία) 5636. 6115a. 7334. 7335. 7340 [= Δήμιτσα, ἀρ. 968 = BCH 57 (1933) 341, σημ. 5]. 7345. 7347. 7348. 7350. 7370. 13706. 14203, 41. 14206, 4. 6. 10. 12. 13. 14. 15. 17. 18. 20. 28. 14207. 14406a. d. 14507 (Viminacium). 14933 (Δαλματία). 6, 3559. 3597 (Ρώμη). 32515b, 32 [= 2375c]. 32516, 18 [= 2405]. 32520a, col. 3, στ. 10. 32624b, 3. 4. 5. 20. 23. 32625a [= 2386], στ. 12. 14 (Ρώμη). 8, 1026 [= ILS, ἀρ. 2127] (Καρχηδών). 9, 4684 (Reate). 10, 2538 (Μισσηνόν). — Στ. Μερτζίδη, Αἱ χῶραι τοῦ παρελθόντος καὶ αἱ ἐσφαλμέναι τοποθετήσεις, Ἀθῆναι 1885, 29, ἀρ. 11. 13. 17. — Δήμιτσα, ἀρ. 944. 945. 947. 949. 958. 963. 965. 982. 983. 985. 996. 1017. 1042. 1046. 1050. 1052. 1059. 1064. 1072. 1074. 1099 (Ὅλαι αἱ περιλαμβανόμεναι εἰς τὴν συλλογὴν Δήμιτσα δὲν σημειοῦνται, ἐπεὶ πολλὰ ὑπάρχουν εἰς τὸ CIL κ.ά.). — BCH 21 (1897), 531 κέ. 24 (1900), 544/5, ἀρ. 2. 47 (1923), 50 κέ., ἀρ. 1. 4. 8. 10. 11. 14. 15. 17-19. 21. 23-38. 40. 41. 81 κέ. ἀρ. 1. 4-8. 12-17. 19-21. 23. 25-27. 29. 30. 53 (1929), 82 κέ. 181. 54 (1930), 376 κέ. 55 (1931), 201 κέ. 56 (1932), 192 κέ., ἀρ. 1-10. 12-20. 57 (1933), 313 κέ., ἀρ. 1. 2. 4-13A.B.C. 14-22. 25-29. 31-38. 58 (1934), 449 κέ., ἀρ. 1a.b-5. 7-37. 59 (1935), 403. 61 (1937), 410 κέ., ἀρ. 1-16. 62 (1938), 409 κέ., ἀρ. 1-11. 476 (Chron. d. fouill. 1938), ἀρ. 1.

100 ἑλληνικάς¹, μίαν λατινικὴν μὲ ἑλληνικὰ γράμματα² καὶ δύο δι-
γλώσσους (ἑλληνολατινικάς)³, τοῦ Δίου περὶ τὰς 110⁴, ἐξ ὧν 74 ἑλ-
ληνικάς⁵ καὶ μίαν διγλώσσον⁶, τῶν Στόβων 67, ἐξ ὧν 33 λατινικάς⁷, 32
ἑλληνικάς⁸ καὶ δύο διγλώσσους⁹, τῆς Πέλλης 13 λατινικάς¹⁰, 10 ἑλληνι-

74 (1950), 307. J. H. St. 16 (1896), 317, ἀρ. 12. AM 33 (1908), 45, ἀρ. 11. RA 33 (1949), 34, ἀρ. 21. 22. BSA 23 (1918/19), 95/6, ἀρ. 21. ÖJh 4 (1901), 98 (Beibl.). 17 (1914), 151/2. 37 (1948), 240 κέ. Bull. inst. archéol. Bulg. 6 (1930/31), 145. AE 1950/51, 53 κέ., ἀρ. 1-7. 9. 14. 16-18. 24 (Θεσσαλονίκη). RHR 86 (1922), 122. 148. 156. 169. P. Collart, ἑ.ἀ. 261. 294. 394. 399. 414, ὑποσημ. 1. 415, 4. 5. 417, 2. 442, 1. 3. H. Gaebler, ἑ.ἀ. 102/3, ἀρ. 10-18 καὶ Zeitschr. f. Numism. 39 (1929), 260 κέ. (νομίσματα).

¹ Στ. Μερτζίδη, ἑ.ἀ. 48 κέ., ἀρ. 24(·). 25. 27(·). 28. Τοῦ ἰδίου, Οἱ Φίλιπποι. Κωνσταντινούπολις 1897, 118, ἀρ. 20. 187. Δήμιτσα, ἀρ. 823. 824. 929. 931. 933. 973 [βλ. καὶ BSA 23 (1918/19), 81]. 1007. 1054. 1103. BCH 17 (1893), 634 [=24 (1900), 317]. 18 (1894), 445. 21 (1897), 528, ἀρ. 3. 533/4. 22 (1898), 349/50, 2. 24 (1900), 305 κέ. 35 (1911), 114/5. 320/1. 47 (1923), 51 κέ., ἀρ. 1-3. 9. 13. 16. 22. 34. 39. 83 κέ., ἀρ. 2. 3. 9-11. 18. 24. 33. 36. 48 (1924), 289. 293. 49 (1925), 240. 53 (1929), 76 κέ., ἀρ. 1-4. 55 (1931), 200 κέ., ἀρ. 14. 16. 56 (1932), 226 κέ., ἀρ. 17. 21. 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38-53. 56. 60 (1936), 43 κέ., ἀρ. 2-6. 337. AM 33 (1908), 43, ἀρ. 3 [=SEG 15 (1958), 108, ἀρ. 417]. 62 (1938), 476. PAA 12 (1937), 484-488. P. Collart, ἑ.ἀ. 414, 1. 415, 4. 5. V. Besevliev - G. Mihailov, Belomorski Pregled 1 (1942), 318 κέ. RA 24 (1945), 44 κέ. P. Lemerle, Philippes et la Macédoine, 28.

² BCH 54 (1930), 376 κέ. καὶ εἰκ. VII.

³ P. Collart, ἑ.ἀ. 397, 2. BCH 62 (1938), 476 (Chron. d. fouill. 1938).

⁴ Λατινικάι: Δήμιτσα, ἀρ. 187-191. 197. Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ἀ. 28 κέ. ἀρ. 49-57. A. Plassart, BCH 47 (1923), 166 κέ., ἀρ. 1-4. AE 1937, 2, 528 κέ., ἀρ. 12. 1948/49, 37, ἀρ. 5-7. H. Gaebler, ἑ.ἀ. III, 2, 60 κέ., ἀρ. 1-9 (νομίσματα).

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 163-166. 168-186. Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ἀ. 8 κέ., ἀρ. 4-47. A. Plassart, ἑ.ἀ. 168/9, ἀρ. 5-8. ΠΑΕ 1930, 50. AE 1948/49, 38, ἀρ. 4.

⁶ CIL 3, 548 [=IG III, 1, 471].

⁷ CIL 3, 629. 14206, 37. 16, 72 [=ÖJh 17 (1914), 159]. Δήμιτσα, ἀρ. 298. 311 [=ILS, ἀρ. 7177]. 312. RM 5 (1890), 90. AM 27 (1902), 319, ἀρ. 47. ÖJh 6 (1903), 10/1, ἀρ. 13 (Beibl.). 13 (1910), 216/7, 29 (Beibl.) (περιοχὴ Σκοπίων). 28 (1933), 134 κέ., ἀρ. 11. N. Vulic', Srpska kraljevska Akademija, Spomenik 71 (1931), ἀρ. 152(·). 75 (1933), 22 κέ., ἀρ. 42. 43. 51. RA σειρά 6η, 13 (1939), 267, ἀρ. 113. 33 (1949), 77, ἀρ. 147. H. Gaebler, ἑ.ἀ. III κέ., ἀρ. 1-16 (νομίσματα).

⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 296 [=IG III, 2, 1893]. AM 27 (1902), 317 κέ., ἀρ. 43. 47. RA 1934, 2, 285, ἀρ. 214. BCH 56 (1932), 291. N. Vulic', ἑ.ἀ. 71 (1931), ἀρ. 142(·). 75 (1933), 26 κέ., ἀρ. 58. 70. 79. 77 (1934), 40 κέ., ἀρ. 18. 20. 98 (1941-48), 44, ἀρ. 94. ÖJh 6 (1903), 5 κέ., ἀρ. 6 [=AM, ἑ.ἀ. ἀρ. 40]. 7. 8 [=Δήμιτσα, ἀρ. 295]. 9 [=Δήμιτσα, ἀρ. 294]. 10 [=AM, ἑ.ἀ. ἀρ. 41]. 11 [=AM, ἑ.ἀ. ἀρ. 42]. 12 (Beibl.). 15 (1912), 52, ἀρ. 20. 24 (1929), 86, ἀρ. 3. 4. 28 (1933), 133 κέ., ἀρ. 2. 3. 4. 6. 8-10. 13. 32 (1940), 32 κέ. (Beibl.). AA 53 (1938), 106, 2. REG 70 (1957), 113.

⁹ ÖJh 26 (1930), 68/9. 28 (1933), 138/9, ἀρ. 12.

¹⁰ CIL 3, 528. Δήμιτσα, ἀρ. 154. BCH 47 (1923), 186. H. Gaebler, ἑ.ἀ. ἀρ. 21-29 (νομίσματα). Ἀνέκδοτος ἐπιγραφή, ἀποκεμένη εἰς τὸ Μουσεῖον Πέλλ-

κάς¹ και δύο διγλώσσους² και της Κασσανδρείας 26, έξ ών 20 λατινικάς³ και 6 έλληνικάς⁴. Τών έπιγραφών πολλαι είναι χρονολογημέναι ή δύνανται κατά προσέγγισιν (κατά αιθνας) νά χρονολογηθοῦν. Τάς άλλας δυνάμεθα νά τοποθετήσωμεν άπλώς εις την μετά την ίδρυσιν τών άποικιών περίοδον βάσει διαφόρων τεκμηρίων, ώς της παρουσίας του όνόματος της φυλής (Vultinia π.χ.), διαφόρων άξιομάτων, άσκουμένων έν ταίς άποικίαις (π.χ. duovir, aedilis, flamen, sevir augustalis), τών λέξεων colonia (Philippensis, Diensis) και res publica (Philipp.), πρός δέ βάσει του τύπου τών γραμμάτων και τών κυρίων όνομάτων⁵. Έκ τών χρονολογημένων ή δυνάμενων πώς νά χρονολογηθοῦν έπιγραφών έχομεν: εις τούς Φιλίππους 50 περίπου λατινικάς⁶ και 6 έλληνικάς⁷ του Ιου άπό της ίδρύσεως

λης: C. Fictorio | Heracleoni(?) | Fulvia Caeropolis uxor fecit.

¹ Δ ή μιτσα, άρ. 128. 130. 131. 139 [βλ. και SEG 12 (1955), 94/5, άρ. 350]. 140. 143. 147. N. Vultic, Srpska Akademija Nauka, Spomenik 98 (1941-48), 170, άρ. 354. BCH 80 (1956), 316.

² Δύο άνέκδοτοι έπιγραφαί, άποκείμεναι εις τό Μουσείον: 1) Athenodorus Leontus (sic) f. | Heracleotes ex Italia; salve. | 'Αθηνόδορος Λέοντος | 'Ηρακλεώτης τών | έξ 'Ιταλίας' χαίρε. 2) Marcia P. f.; salve. | Μαρκία' χαίρε.

³ Duchesne - Bayet, έ.ά. 73/4, άρ. 114. SEG 14 (1957), 100, άρ. 478. H. Gaebler, έ.ά. 52/3, άρ. 1-18 (νομίσματα).

⁴ Δ ή μιτσα, άρ. 374. 749. 765. 769. 771. IG VII, 2726.

⁵ Δέν έλήφθησαν ύπ' όψιν ώς προρρωμαϊκαι ή προγενέστεραι της ίδρύσεως τών άποικιών έπιγραφαί: της Πέλλης παρά Duchesne - Bayet, έ.ά. 109, άρ. 154. 155. Δ ή μιτσα, άρ. 135. IG III, 2855. IV, 1, 103. IX, 2, 369. Ditt. Syll. I³, 267B. II³, 585. 603. 704. Col. IV. 'Α π. 'Αρ βανιτοποούλου, Κατάλ. τών έν τή 'Αθανασακείφ Μουσ. Βόλου άρχαιοτ., 'Αθήναι 1909, άρ. 16. BCH 47 (1923), 185. 52 (1928), 189, άρ. 5. Ph. Petsas, Balkan Studies, Θεσσαλονίκη 1963, 158 κέ., της Κασσανδρείας έν IG II, 4, 963, 46. 3055. 3056. 3057. 3058b, add. II, 5, 3055. III, 2, 2515. IV, 1, 617. 20. V, 550. VII, 247. IX, 2, 1180. XII, 1, 429. 430. XII, 5, 1062. 1069(γ). XII, 9, 617. 828. Ditt. Syll. I³, 380. II³, 585, 186. SGDI, 2766. BCH 19 (1895), 336. 52 (1928), 189, άρ. 5. 'Αρ βανιτοποούλου, έ.ά. άρ. 11. 18. 71. 167. Τάς πρό της ίδρύσεως έπιγραφάς τών Φιλίππων βλ. παρά P. Collart, έ.ά. 178 κέ.

⁶ CIL 3, 386. 646. 650. 651. 660. 665. 2031. 2717. 5623. 13706. 14206, 14. 15. 14933. 6, 3597. 8. 1026. 9, 4684. Σ τ. Μερτζίδου, έ.ά. 29 κέ., άρ. 11. 13(γ). Δ ή μιτσα, άρ. 983. BCH 21 (1897), 531, άρ. 4. 532. 47 (1923), 55 κέ., άρ. 11. 26. 35(γ). 87 κέ., άρ. 5. 29. 56 (1932), 202 κέ., άρ. 2. 5. 8. 9. 57 (1933), 321 κέ., άρ. 4. 19. 58 (1934), 449 κέ., άρ. 1. 28. 62 (1938), 420/1, άρ. 7. AM 33 (1908), 45, άρ. 11. Ό Jh 17 (1914), 151/2. 37 (1948), 240 κέ., άρ. 1 (Beibl.). Bull. inst. archéol. Bulg. 6 (1930/31), 145. AE 1950/51, 58/9, άρ. 4. H. Gaebler, έ.ά.

⁷ Σ τ. Μερτζίδου, έ.ά. 53, άρ. 27(γ). 28. BCH 24 (1900), 307/8. 308a. 309. 47 (1923), 63, άρ. 22.

αἰῶνος, 31 λατινικάς¹ καὶ 8 ἑλληνικάς² τοῦ 2ου, 10 λατ.³ καὶ 20 ἑλλ.⁴ τοῦ 3ου καὶ μίαν λατ.⁵ τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος· εἰς τὸ Δῖον 7 λατ.⁶ καὶ 3 ἑλλ.⁷ τοῦ 1ου, 3 λατ.⁸ καὶ 2 ἑλλ.⁹ τοῦ 2ου καὶ μίαν λατ.¹⁰ καὶ 8 ἑλλ.¹¹ τοῦ 3ου αἰῶνος· εἰς τοὺς Στόβους 2 λατ.¹² καὶ οὐδεμίαν ἑλλ. τοῦ 1ου, 4 λατ.¹³ καὶ 8 ἑλλ.¹⁴ τοῦ 2ου, 4 λατ.¹⁵ καὶ 6 ἑλλ.¹⁶ τοῦ 3ου καὶ μίαν λατ. τοῦ 4ου αἰῶνος¹⁷, μίαν δῖγλωσσον τοῦ 1ου καὶ ἑτέραν τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος¹⁸· εἰς τὴν Πέλλαν

¹ CIL 3, 633 I. II. III. 642. 670. 689. 7334. 7340. 13706. 14206, 4. 14406 d. 14507. 6, 3559. 32515b, 32. 32516, 18. 32518a, 3. 32520a, col. 3, στ. 10. BCH 47 (1923), 57, ἀρ. 18. 80 κέ., ἀρ. 1 (2ος ἡ ἀρχαί τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ.). 56 (1932), 192 κέ., ἀρ. 1. 57 (1933), 313 κέ., ἀρ. 1. 62 (1938), 412 κέ., ἀρ. 4. 8. 10 (2ος ἡ 3ος μ.Χ. αἰ.). RA 33 (1949) 34, ἀρ. 21.

² Σ τ. Μ ε ρ τ ζ ι δ ο υ, ἑ.ἀ. 48, ἀρ. 24(ς). BCH 24 (1900), 308b. 317. 35 (1911), 114/5. 60 (1936), 43, ἀρ. 2 (ἡ 3ος μ.Χ. αἰ.). 337 (ἡ ἀρχαί τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ.). RA σειρ. 6η, 24 (1945), 44/5. 45. 6.

³ CIL 3, 633 IV. 14207. 6, 32624b, 3. 4. 5. 20. 23. 32627a, 12. 14. BCH 56 (1932), 209, ἀρ. 6. 57 (1933), 336, ἀρ. 9. 61 (1937), 415/6 κέ., ἀρ. 9. 12. 62 (1938), 414/5, ἀρ. 5. AE, ἑ.ἀ. 53/4, ἀρ. 1.

⁴ Δ ή μιτσα, ἀρ. 823. 824. 929. BCH 21 (1897), 533/4. 24 (1900), 314. 47 (1923), 89 κέ., ἀρ. 9. 11. 53 (1929), 76 κέ., ἀρ. 1-3. 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38-41. 60 (1936), 53 κέ., ἀρ. 4-6. 62 (1938), 37 κέ. RA 10 (1937), 339, ἀρ. 48 (ἡ 4ος μ.Χ. αἰ.). SEG 2 (1924), 72, ἀρ. 416.

⁵ BCH 56 (1932), 209/10, ἀρ. 7.

⁶ Δ ή μιτσα, ἀρ. 190. Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ἀ. 30 κέ., ἀρ. 51. 55 (βλ. καὶ Plassart, ἑ.ἀ. 164/5). 57. H. Gaebler, ἑ.ἀ., 60, ἀρ. 2. 3. 4.

⁷ Δ ή μιτσα, ἀρ. 186. Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ἀ. 17 κέ., ἀρ. 14. 26.

⁸ Δ ή μιτσα, ἀρ. 197. Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ἀ. 32 κέ., ἀρ. 53. IG III, 1, 47 (μικτή).

⁹ Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ἀ. 17 κέ., ἀρ. 15. 22.

¹⁰ Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ἀ. 32, ἀρ. 52 (βλ. καὶ Plassart, ἑ.ἀ. 164).

¹¹ Δ ή μιτσα, ἀρ. 169 [=Kaibel, Epigr. graec. 544] (ἡ 4ος μ.Χ. αἰ.). 178. 180. 181(ς). Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ἀ. 13 κέ., ἀρ. 8 (ἡ 4ος μ.Χ. αἰ.). 9. 31 (ἡ 4ος μ.Χ. αἰ.) 32(ς). 36.

¹² N. Vulic', Srpska kraljevska Akademija, Spomenik 75 (1933), 22, ἀρ. 42. 43 [=Δ ή μιτσα, ἀρ. 249].

¹³ CIL 3, 629 [=Δ ή μιτσα, ἀρ. 297]. 16, 78. ÖJh 6 (1903), 9, ἀρ. 12 (Beibl.). 24 (1929), 85, ἀρ. 2.

¹⁴ Δ ή μιτσα, ἀρ. 295 [=ÖJh 6 (1903), 6/7, ἀρ. 8 (Beibl.)]. AM 27 (1902), 317/8, ἀρ. 42 [=ÖJh, ἑ.ἀ., ἀρ. 11]. ÖJh, ἑ.ἀ. 7, ἀρ. 9. 10(ς). 12 (Beibl.). 28 (1933), 134, ἀρ. 4. N. Vulic', ἑ.ἀ. 66. ἀρ. 193. REG 70 (1957), 113.

¹⁵ ÖJh 24 (1929), 85, ἀρ. 1. Spomenik 71 (1931), ἀρ. 152(ς). RA σειρ. 6η, 13 (1939), 267, ἀρ. 113. 33 (1949), 77, ἀρ. 147.

¹⁶ ÖJh 6 (1903), 5 κέ., ἀρ. 6 (ἡ 4ος μ.Χ. αἰ.). 7 (Beibl.). 28 (1933), 133 κέ., ἀρ. 28. BCH 56 (1932), 291 κέ. RA 1934, 2, 285, ἀρ. 214.

¹⁷ ÖJh 6 (1903), 10/1, ἀρ. 13 (Beibl.).

¹⁸ ÖJh 26 (1930), 68/9. 28 (1933), 138/9, ἀρ. 12.

10 λατ.¹ και οὐδεμίαν ἑλληνικὴν τοῦ 1ου, οὐδεμίαν λατινικὴν και 2 ἑλλ.² τοῦ 2ου, μίαν λατ.³ και 2 ἑλλ.⁴ τοῦ 3ου (ἢ τοῦ 2ου) και μίαν δίγλωσσον τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου· εἰς τὴν Κασσάνδρειαν 2 λατ. (νομίσματα) τοῦ 44-42 π.Χ.⁵ και 3 ἑλλ. τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος⁷.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγομεν ὅτι ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ οὐδέποτε ἔπαυσαν ὑφιστάμεναι παραλλήλως πρὸς τὰς λατινικάς εἰς ὅλας τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας και καθ' ὅλους σχεδὸν τοὺς αἰῶνας τῆς ζωῆς αὐτῶν· αἱ λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ τῶν Φιλίππων ἔχουν καταφανῆ ὑπεροχὴν ἔναντι τῶν ἑλληνικῶν, ὅχι ὁμως και αἱ τῶν ἄλλων ἀποικιῶν· τέλος αἱ δυνάμεναι νὰ χρονολογηθοῦν λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ ὑπερέχουν τῶν ἑλληνικῶν κατὰ τὸν πρῶτον ἰδίως αἰῶνα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῶν ἀποικιῶν, ὑπολείπονται ὁμως αὐτῶν κατὰ τοὺς ἄλλους, πρὶ παντός κατὰ τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα.

Σοβαρὸν κώλυμα διὰ τὸν ἐπιχειροῦντα βάσει τῶν ὀνομάτων νὰ καθορίσῃ τὴν ρωμαϊκὴν ἢ μὴ ρωμαϊκὴν καταγωγὴν τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα συναντᾷ εἰς τὰς ἐπιγραφάς, ἀποτελεῖ ὁ ἔκτεταμένος ἐκρωμαϊσμός τῶν ὀνομάτων, ὁ γενόμενος εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. Οὕτω ρωμαϊκὰ ὀνόματα φέρουν ὅχι μόνον οἱ Ρωμαῖοι ἀποικοὶ και ἐν γένει οἱ ἐγκατεστημένοι ἐν αὐτῇ Ρωμαῖοι, ἀλλὰ συνηθέστατα και οἱ ἐντόπιοι Ἕλληνες, Θρᾷκες, Ἑβραῖοι και ἄλλοι, ἰδίᾳ ὅσοι ἐλάμβανον τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν. Ἡ δὲ γλῶσσα μόνον, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι γραμμέναι αἱ ἐπιγραφαί, ἑλληνικαὶ ἢ λατινικαί, δυστυχῶς δὲν μᾶς βοηθεῖ εἰς τὴν ἐξακριβώσιν τῆς καταγωγῆς, ἐπειδὴ ἑλληνικὰ ὀνόματα δυνάμεθα κάλλιστα νὰ συναντήσωμεν εἰς λατινικάς ἐπιγραφάς και ἀντιθέτως ρωμαϊκὰ εἰς ἑλληνικάς. Καὶ ὁμως προσεκτικὴ μελέτη τῶν ὀνομάτων και ἐπιγραφῶν, εἰς τὰς ὁποίας μᾶς παραδίδονται τὰ ὀνόματα, δύναται νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς συμπεράσματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀσφαλῆ. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ γενόμενοι Ρωμαῖοι πολῖται συνήθως ἐλάμβανον τὰ δύο πρῶτα ὀνόματα, τὸ *praenomen* και τὸ *gentilicium*, ἀπὸ τὸν παραχωρήσαντα εἰς αὐτοὺς τὴν *civitas Romana* ἢ συνεργήσαντα πρὸς τοῦτο, διετήρουν

¹ CIL 3, 598 [=Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 153]. H. Gaebler, ἑ.ἀ. 97 κέ., ἀρ. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29 (νομίσματα).

² Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 139 [=J. M. R. Cormack, Studies presented to D. M. Robinson 2 (1953), 376, 7, ἀρ. 2=REG 67 (1954), 146=SEG 12 (1955), 94/5, ἀρ. 350]. 147.

³ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 154.

⁴ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 143. N. Vulić, Srpska Akademija Nauka XCIII, Spomenik 98 (1941-48), 170, ἀρ. 354.

⁵ Ἀνέκδοτος ἐπιγραφὴ τοῦ Μουσείου Πέλλης (βλ. ἀνωτέρω σ. 6).

⁶ H. Gaebler, ἑ.ἀ. 52, ἀρ. 1. 2.

⁷ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 749 [=CIG 2209 add. =IG XII, 2, 409]. IG VII, 2726

ὁμως τὸ ἰθαγενὲς ὄνομά των. Λαμβάνοντες ὡς βάσιν τὴν συνήθειαν ταύτην, θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ θεωρήσωμεν ὅτι πρόσωπα, τὰ ὁποῖα εἰς τὰς ἐπιγραφὰς φέρουν μόνον λατινικά ὀνόματα (*tria nomina*), εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ρωμαϊκῆς ἢ ἰταλικῆς καταγωγῆς ἢ τοῦλάχιστον ἀνήκουν εἰς οἰκογενεῖας ἀπὸ μακροῦ ἐκρωμαϊσθείσας, πρόσωπα ὁμως, τὰ ὁποῖα ἔχουν μόνον ἑλληνικά ὀνόματα ἢ ἐκτὸς τῶν ρωμαϊκῶν καὶ ἓν ἑλληνικόν, ἰδίως τὸ *cognomen*, εἶναι ἑλληνικῆς καταγωγῆς. Εἰς τοὺς Φιλίππους συναντῶμεν πρόσωπα μὲ θρακικά ὀνόματα, ἐνίοτε ἀνάμικτα μὲ λατινικά¹ ταῦτα ἀναμφισβητήτως εἶναι θρακικῆς προελεύσεως. Ἐπίσης καὶ ὅσα πρόσωπα φέρουν μόνον λατινικά ὀνόματα, μαρτυροῦνται ὁμως εἰς τὰς ἐπιγραφὰς συγγενεῖς αὐτῶν (γονεῖς, ἀδελφοί) μὲ ἑλληνικά ἢ θρακικά ὀνόματα, πρέπει καὶ αὐτὰ νὰ θεωρηθοῦν ὅτι εἶναι ἑλληνικῆς ἢ θρακικῆς καταγωγῆς. Πάντως δέον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι σπανιώτερον συμβαίνει πρόσωπα ρωμαϊκῆς ἢ ἰταλικῆς καταγωγῆς νὰ ἔχουν *cognomen* ἑλληνικόν, ἐνῶ συνηθέστερον εἶναι πρόσωπα μὲ ὅλα τὰ ὀνόματα λατινικά νὰ εἶναι ξενικῆς προελεύσεως. Οὕτως οὐδεὶς θὰ ὑποπτεύετο π.χ. ὅτι ὁ C. Iulius Maximus Mucianus ἐκ τῶν Φιλίππων ἦτο θρακικῆς καταγωγῆς, ἂν δὲν ἐγνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τὸν ἀδελφόν του C. Iulius Teres, τὸν θρακάρχην, ὅστις, ὡς δεικνύει τὸ *cognomen* Teres, ἦτο Θραξ², ἢ ὅτι ὁ L. Licinius Saturninus ἐπίσης ἐκ Φιλίππων ἦτο ἑλληνικῆς προελεύσεως, ἂν δὲν μᾶς παρεδίδοντο τὰ ὀνόματα τῶν γονέων καὶ τῆς συζύγου του (L. Licinius Euhemer, Licinia Semne, Veturia Philumene), οἵτινες εἶχον ἐπώνυμον ἑλληνικόν³. Ἐχοντες ὡς βάσιν τὴν ἀρχὴν αὐτὴν κατελήξαμεν ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὀνομάτων εἰς τὰ ἑξῆς:

1) Εἰς τοὺς Φιλίππους ἀπηριθμήσαμεν ἐν συνόλῳ 690 περίπου πρόσωπα, ἐξ ὧν περὶ τὰ 360 ρωμαϊκῆς καταγωγῆς, 195 ἑλληνικῆς καὶ 135 θρακικῆς ἢ βαρβαρικῆς προελεύσεως⁴.

2) Εἰς τὸ Δῖον 163 ἐν ὅλῳ, ἐξ ὧν 120 ἑλληνικῆς, 42 ρωμαϊκῆς καὶ ἐν θρακικῆς καταγωγῆς⁵.

3) Εἰς τοὺς Στόβους περὶ τὰ 95, ἐξ ὧν ὑπὲρ τὰ 40 ρωμαϊκῆς, περὶ τὰ 45 ἑλληνικῆς καὶ ἐν ἐβραϊκῆς καταγωγῆς⁶.

¹ BCH 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. Βλ. καὶ CIL 3, 689. 7337.

² AE 1950/51, 62/63, ἀρ. 6.

³ Εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ P. Collart, Philippes 297, 3. 301, 5 χρησιμοποιηθείσας 50 ἐπιγραφὰς μὲ θρακικά ὀνόματα δέον νὰ προστεθοῦν ἀκόμη πέντε λατινικαὶ καὶ μία ἑλληνικὴ [Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 1107. BCH 61 (1937), 416, ἀρ. 10. 62 (1938), 476, ἀρ. 1 (Chron. d. fouill. 1938). RA σειρ. 6η, 24 (1945), 45/6. AE 1950/51, 64 κέ., ἀρ. 7. 16].

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 164.

⁵ BCH 56 (1932), 291. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 744.

4) εἰς τὴν Πέλλαν 36, ἐξ ὧν 26 ἑλληνικῆς καὶ 10 ρωμαϊκῆς καταγωγῆς.

5) εἰς τὴν Κασσάνδρειαν 13, ἐξ ὧν 9 ἑλληνικῆς καὶ 4 ρωμαϊκῆς καταγωγῆς. Καὶ εἰς τὰ ὀνόματα προσώπων βλέπομεν ὅτι ὑπάρχει ἡ ἰδίᾳ σχεδὸν ἀναλογία, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἐπιγραφάς, μὲ μικρὰν μείωσιν τῶν λατινικῶν. Εἰς τοὺς Φιλίππους ὅμως δὲν εἶναι καταφανὴς ἡ ὑπεροχὴ τῶν ρωμαϊκῶν ὀνομάτων ἔναντι τῶν ἑλληνικῶν καὶ θρακικῶν μαζί, ὡς ἡ τῶν λατινικῶν ἐπιγραφῶν.

Γενικῶς ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν ὀνομάτων διαπιστοῦμεν τὰ ἑξῆς:

α) Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα οὐδέποτε ἔπαυσέ χρησιμοποιουμένη ἐν ταῖς ἀποικίαις. Μόνον κατὰ τοὺς ἀμέσους μετὰ τὴν ἰδρυσίν των χρόνους ὑπέστη περιορισμὸν τινα πρὸς ὄφελος τῆς λατινικῆς, σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως, εὐνοουμένη καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ ἀποικίαι εὐρίσκοντο ἐν μέσῳ ἑλληνοφάνων πληθυσμῶν, ἀνέκτησε τὴν προτέραν τῆς θέσιν¹ ἤδη τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα κυριαρχεῖ εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀποικίων. Ἐχρησιμοποιεῖτο δὲ αὕτη, καθὼς βλέπομεν εἰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς, ὅχι μόνον ὑπὸ ἰδιωτῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ τῶν συλλόγων αὐτῆς². Ἐπειδὴ ὅλαι αἱ δυνάμειαι νὰ χρονολογηθοῦν ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, αἱ περιέχουσαι τιμητικὰ ψηφίσματα τῆς πόλεως³, ἀνήκουν εἰς τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τούτου εἶχε πλέον καταστῆ ἐπίσημος, ὅπως καὶ ἡ λατινική.

β) Ὁ ρωμαϊκὸς ἀποικισμὸς δὲν ἔγινε μὲ τὴν αὐτὴν ἔντασιν εἰς ὅλας τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας. Ἐντονώτερος καὶ εἰς μεγάλην ἔκτασιν⁴ ἔγινεν εἰς τοὺς Φιλίππους, λίαν περιορισμένος εἰς τὸ Δῖον (74 ἑλλ. ἐπιγραφαὶ ἔναντι 35 λατ., 120 ἑλλ. ὀνόματα ἔναντι 42 ρωμ.). Εἰς τοὺς Στόβους περιέργως, ἂν καὶ διετηρήθη ἡ προτέρα κοινοτικὴ ὀργάνωσις⁵, τὸ λατι-

¹ Fr. Cumont, Rev. de l'instruct. publ. en Belg. 1898, ἀρ. 12. 13 ('Ανάπτυξιν). Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ἀ. 13, ἀρ. 6. BCH 59 (1935), 128 κέ., ἀρ. 38. 39. 40. 41. [=RA σειρ. 6η, 8 (1936), 263, ἀρ. 43. 44. 45. 46].

² Fr. Cumont, ἑ.ἀ. [βλ. καὶ BCH 22 (1898), 349/50, 2]. ('Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τιμᾶται ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Φιλιππέων ὁ Ρωμαῖος Λ. Οὐέλλειος Μάξιμος). BCH 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38 [βλ. καὶ Δήμιτσα, ἀρ. 927. RA, ἑ.ἀ. ἀρ. 43. PIR I, 348, ἀρ. 30 καὶ II, XVII, 30]. ('Υπὸ τοῦ ἰδίου δήμου τιμᾶται ὁ Βαίβιος Οὐαλέριος Φίρμος). BCH, ἑ.ἀ. 131, ἀρ. 39 [βλ. καὶ RA, ἑ.ἀ. 44. PIR II, XXII, 1151a] (ὁμοίως [...]*ος Κλωδιανός τις ἀπὸ ἐπιτρόπων τῶν ἐν Μουσειῷ σειτουμένων*). Εἰς τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα ἀνήκουν καὶ δύο τιμητικὰ ψηφίσματα τῶν *θηρακευτῶν* τοῦ Σαραπίδος ὑπὲρ τοῦ Κο(ίντου) Φλαβίου Ἑρμαδίωνος, τοῦ πατρός, καὶ τοῦ ὁμωνύμου υἱοῦ αὐτοῦ. BCH, ἑ.ἀ. ἀρ. 40. 41. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἑ.ἀ. ἀρ. 1433. 1433a.

³ Περί τῆς ἐκτάσεως τῆς ἀποικίας βλ. P. Perdrizet, BCH 21 (1897), 536 κέ. καὶ ἰδίως P. Collart, ἑ.ἀ. 276 κέ.

⁴ Βλ. κατωτέρω σ. 26 κέ.

νικὸν στοιχεῖον ἦτο ἰσχυρὸν (33 λατ. ἐπιγραφαὶ ἔναντι 32 ἑλλ., ὑπὲρ τὰ 40 ρωμ. ὀνόματα ἔναντι 45 ἑλλ.).

γ) Ἡ ἔλλειψις λατινικῶν ἐπιγραφῶν εἰς τοὺς Στόβους κατὰ τὸν 1ον αἰῶνα τῆς αὐτοκρατορίας μέχρι Βεσπασιανοῦ ἐνισχύει τὴν ἄποψιν, ὅτι τὸ municipium Stobensium ἰδρῦθη κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ 1ου αἰῶνος, ὅχι ἐπὶ Αὐγούστου. Πρὸς τούτοις ἡ μικρὰ εἰς ἀριθμὸν διαφορὰ, τὴν ὁποίαν παρατηροῦμεν μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ὀνομάτων, δεικνύει ὅτι οἱ Στόβοι, ἂν καὶ μετὰ ἕνα αἰῶνα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῶν ρωμαϊκῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικιῶν ἔγιναν ἰσοπολίτις, ὑπέστησαν ἰσχυροτέραν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ λατινικοῦ στοιχείου, προφανῶς λόγῳ τῆς θέσεως καὶ γειτνιάσεώς των μὲ περιοχὰς ἐκρωμαϊσθείσας.

δ) Εἰς τοὺς Φιλίππους πλὴν τοῦ πολυπληθοῦς λατινικοῦ στοιχείου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπῆρχε καὶ τὸ θρακικόν. Τοῦτο, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ πλῆθος τῶν θρακικῶν ὀνομάτων, τὰ ὅποια συναντῶμεν εἰς λατινικὰς καὶ ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς τῆς ἀποικίας, ἦτο ὅχι ἀνάξιον λόγου¹, διετηρήθη δὲ ἀκμαῖον μέχρι τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος². Πότε ἐξηφανίσθη δὲν γνωρίζομεν. Πάντως κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὑπῆρχον ἀκόμη Θρᾷκες εἰς τὴν ἀνατολικὴν Βαλκανικὴν³.

Οἱ Θρᾷκες εἰς τὸν γραπτὸν λόγον ἐχρησιμοποιοῦν τὴν ἑλληνικὴν ἢ τὴν λατινικὴν ἀδιαφόρως, εἰς τὴν καθημερινὴν τὸν ὅμως ὀμιλίαν τὴν θρακικὴν. Δυστυχῶς ἐπιγραφικὸν ἔχνος τῆς θρακικῆς γλώσσης δὲν ἐσώθη οὔτε καὶ ἀπὸ τὴν παλαιότεραν ἐποχὴν, δυνάμεθα ὅμως ἕκ τινος ἑλληνικῆς ἐπιγραφῆς νὰ συμπεράνωμεν ὅτι αὕτη ἦτο ἀκόμη ἐν χρήσει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαιοκρατίας. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐδημοσιεῦθη πρὸ 60 ἐτῶν ὑπὸ τοῦ P. Perdrizet ἐν BCH 24 (1900), 307 καὶ ἀναφέρεται εἰς ἐπιτόμβιον μνημεῖον Θράσσης γυναικός, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ θρακικοῦ ὀνόματος αὐτῆς καὶ τοῦ πατρὸς τῆς: Μάντα, *Ῥε[σκου]βίτου τυγά[τηρ] | ἐτῶν λ' ἐν[τάδε] | κεῖται*. Ἡ βαρβαρικὴ προφορὰ τοῦ θ⁴ εἰς τὰς λέξεις «θυγάτηρ» καὶ «ἐνθάδε» προδίδει τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἀλλογλώσσου ἀναθέτου ἢ τοῦ τεχνίτου περὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν φθόγγων τινῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

¹ Βλ. καὶ P. Collart, ἑ.ἀ. 296 κέ.

² Ἐκ τῶν δυναμένων νὰ χρονολογηθοῦν ἐπιγραφῶν (ἐν ὅλῳ 12) μὲ θρακικὰ ὀνόματα τέσσαρες ἀνήκουν εἰς τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα [BCH 24 (1900), 307/8. 308a. 309. ÖJh 17 (1914), 151/2], ἑξ εἰς τὸν 2ον [CIL 3, 689 [=7339]. BCH, ἑ.ἀ. 308b. 317. 35 (1911), 114/5. 62 (1938), 421/2. RA σειρ. 6η, 24 (1945), 45/6] καὶ δύο εἰς τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα [BCH 21 (1897), 533/4 (βλ. καὶ P. Collart, Philippes 280 καὶ ὑπόσημ. 3). 60 (1936), 337].

³ Βλ. προχείρως περὶ τοῦ ζητήματος τούτου Στ. Κυριακίδου, Περί τὴν ἱστορίαν τῆς Θράκης, Θεσσαλονίκη 1960, 17 κέ.

⁴ Πρβ. καὶ τὸ Bitys ἀντὶ Bithys τῆς λατινικῆς ἐπιγραφῆς AE 1950/51, 72, ἀρ. 16.

Τοῦτο βεβαίως δὲν θὰ συνέβαινεν εἰς ἄνθρωπον, ἔχοντα ὡς μητρικὴν τὴν γλῶσσαν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ χρησιμοποιοῦντα ταύτην εἰς τὴν καθημερινήν του συναναστροφὴν. Βαρβαρισμούς καὶ ἄλλους σολοικισμούς περὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς συναντῶμεν καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων, τῶν ὁποίων οἱ ἀναθῆται εἶναι Θρᾷκες ¹.

ε) Μικρὰς ἐβραϊκὰς μειονότητας συναντῶμεν εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ τοὺς Στόβους, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας μακεδονικὰς πόλεις ².

Τέλος τὸ πλεόν ἐνδιαφέρον συμπέρασμα, τὸ ὁποῖον προκύπτει ἐξ ὅλης αὐτῆς τῆς ἐρεῦνης τῶν πηγῶν, εἶναι ὅτι τὸ λατινικὸν στοιχεῖον εἰς τὰς ἀποικίας δὲν ὑπερεῖχεν ἀριθμητικῶς τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ. Καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Φιλίππους, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι πολλοὶ τῶν ἀποίκων, τῶν ἐγκατασταθέντων κατὰ καιρὸς, ἦσαν ἑλληνικῆς ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει μὴ ρωμαϊκῆς καταγωγῆς, πρὸς δὲ ὅτι οἱ *coloni* ὡς Ρωμαῖοι πολῖται ἦσαν οἱ ἰσχυρότεροι καὶ εὐπορώτεροι κάτοικοι τῆς ἀποικίας, ὥστε νὰ ἔχουν μεγαλυτέραν εὐχέρειαν νὰ ἀναθέτουν τιμητικὰ ἢ ἐπιτύμβια μνημεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων μᾶς εἶναι γνωστοὶ σήμερον, πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ἂν τὸ λατινικὸν στοιχεῖον καὶ ἐκεῖ ἦτο πολυπληθέστερον ὄλων τῶν ἄλλων ὁμοῦ.

Ποίαν θέσιν ἐντὸς τῆς ἀποικίας εἶχον οἱ κάτοικοι τῆς παλαιᾶς πόλεως, οἱ ὅποιοι δὲν ἀνῆκον εἰς τοὺς ἀποίκους (*coloni*) καὶ οὐτε εἶχον λάβει τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν; Ἀρὰ γε ἀπετέλουν οὗτοι ἰδίαν κοινότητα, ὅπως εἰς τὴν Ἑράκλειαν τὴν Ποντικήν³, ἔχουσαν ἰδίαν ὀργάνωσιν, ἴδια διοικητικὰ καὶ νομοθετικὰ σώματα καὶ ἄρχοντας, ἢ ὑπήγοντο εἰς τὴν ἀποικίαν ὡς ὑπήκοοι αὐτῆς;⁴ Εἶναι ἀλήθεια ὅτι εἰς ὠρισμένας ἀποικίας συναντῶμεν ἐνίοτε ἑλληνικοὺς ὄρους κοινοτικῶν θεσμῶν, ὁμοίους μὲ ἐκείνους, τοὺς ὁποίους βλέπομεν εἰς τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Μακεδονίας, π.χ. *ἀγορανομῆσας*⁵, *βουλευτής*, *ἀντιστράτηγος*, *φορολόγος*⁶, ἀκόμη καὶ τοὺς γνωστοὺς ὄρους *δήμος*, *βουλῆ*, *ψ(ηφισματι) β(ουλῆς)*⁷. Θὰ ἦτο βέβαια πολὺ τολμηρόν,

¹ Βλ. π.χ. BCH 24 (1900), 305/6, ἀρ. 2: *καταλείπει δὲ κου[π]ιάων Καλπαπουρεΐτα(ι)ς* *ρν' παρακαίουσιν δὲ ἀπαξ τοῦ ἔτους ῥόδοις. 47 (1923), 95, ἀρ. 36: *καὶ ἐαυτῇ ζώουσα* (sic). RA σειρ. 6η, 24 (1945), 45/6: *Μορώ, Μέστων θυγάτηρ, Γαζωρία, Οὐ(ε)νερία καὶ Γαῖω Τουρκουάτων καὶ ἐαυτῆς, ζώση κλπ.*

² Περί τῶν ἐγκατεστημένων Ἑβραίων εἰς μακεδονικὰς πόλεις ἔγινεν ἤδη λόγος ἀνωτέρω, Μακεδονικά 4 (1955-60), 261 κέ.

³ Στράβ. XII, p. 542/3. Πρβ. καὶ p. 546.

⁴ Περί τῆς θέσεως τῶν ἰθαγενῶν καὶ γενικώτερον τῶν ξένων ἐντὸς τῆς ἀποικίας βλ. π.χ. A. H. M. Jones, *The Greek City*, 173.

⁵ AE 1948/49, Ἀρχ. χρον. 36, ἀρ. 4 [=RA σειρ. 6η, 44 (1954), 173, ἀρ. 22].

⁶ BCH 21 (1897), 533/4. Βλ. καὶ P. Collart, *ε.ἀ.* 280, 3.

⁷ BCH 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38 [=Δήμιτσα, ἀρ. 927]. 39. 60 (1936), 43, ἀρ. 2 [=RA σειρ. 6η, 10 (1937), 338, ἀρ. 47].

στηριζόμενοι εἰς τοιοῦτους ὄρους, σποραδικῶς ἀπαντῶντας, νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰς τὰς ἀποικίας ὑπῆρχε παραλλήλως πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν κοινότητα καὶ ἄλλη κοινότης τῶν ἐλληνοφόνων κατοίκων αὐτῆς. Οἱ ὅροι οὗτοι ἀπαντοῦν εἰς ἐπιγραφὰς μεταγενεστέρας ἐποχῆς (3ος μ.Χ. αἰ.), καθ' ἣν ἡ χρῆσις τῆς ἐλληνικῆς, ὅπως εἶδομεν, καθίσταται συχνοτέρα εἰς τὰς ἀποικίας, ὅροι δὲ ἐλληνικοί, ἀντίστοιχοι πρὸς τοὺς λατινικοὺς, χρησιμοποιοῦνται εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἐπιγραφὰς καὶ ἐνίοτε καὶ εἰς τὰς λατινικάς. Οὕτως ὁ ἀγορανόμος τῶν ἐπιγραφῶν μας οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ὁ ἀντίστοιχος λατινικὸς *aedilis*, συνηθέστατος εἰς τὰς ἀποικίας, ὁ *βουλευτής* *decurio*¹, ὁ ἀντιστράτηγος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν *duovir*², ὁ δῆμος πρὸς τὸν *populus* καὶ ἡ τυπικὴ φράσις *ψ(ηφίσματι) (βουλῆς)* πρὸς τὴν λατινικὴν *d(ecreto) d(ecurionum)*, συνηθεστάτην καὶ αὐτὴν εἰς τὰς ἀποικίας. Πλὴν τούτων καὶ ἄλλοι ὅροι εἶχον εἰσαχθῆ ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ὀρολογίας εἰς τὴν δημοσίαν ζωὴν τῶν ἀποικίων, ὡς *irenarcha*³, *choragiarius*⁴, *promisthota* (ἀντὶ τοῦ λατινικοῦ *locator scaenicorum*)⁵, *γυμνασάρχος*⁶ κ.ά. Ἡ παρουσία λοιπὸν ἐλληνικῶν τεχνικῶν ὄρων εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἀποικίων ἀπλῶς μαρτυρεῖ τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν αὐτῶν, ὅχι ὁμως καὶ τὴν ὑπαρξίν ἰδιαιτέρας ὀργανώσεως τοῦ ἐλληνοφόνου πληθυσμοῦ. Ἀντιθέτως θεσμοὶ καὶ ἀξιώματα ρωμαϊκά, συνήθη εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπαντοῦν συχνότατα καὶ εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας, ὡς *decuriones*, *duoviri i. d.*, *quaestores*, *aediles*, *curatores rei publicae*, *flamines* κλπ.⁷, μετέχουν δὲ αὐτῶν ὅχι μόνον οἱ ἐγκατεστημένοι ἄποικοι, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες ἐλληνικῆς ἢ σπανιώτερον θρακικῆς καταγωγῆς, οἱ ὅποιοι κατὰ τεκμήριον ἀνῆκον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν γηγενῆ πληθυσμόν⁸. Μᾶλλον λοιπὸν πρέπει νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς δὲν εἶχον

¹ Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.α. 280.

² Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.α. 281. Ἐπίσης οἱ στρατηγοὶ τῶν Φιλίππων, οἱ ὅποιοι μνημονεύονται εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων 16, 19/20 ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἴσως εἶναι ἀπόδοσις τοῦ λατινικοῦ *duoviri*. Βλ. P. Collart, ἔ.α. 263.

³ BCH 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.α. 262.313, 3.

⁴ BCH 58 (1934), 471, ἀρ. 8.

⁵ CIL 3, 7343 [= ILS, ἀρ. 5208]. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.α. 272/3. 304.

⁶ BCH 59 (1935), 147, ἀρ. 41 [= RA σειρ. 6η, 8 (1936), 263, ἀρ. 46].

⁷ Περί ἐνὸς ἐκάστου τούτων βλ. κατωτέρω.

⁸ CIL 3, 633 I, 1. 659. BCH 47 (1923), 71, ἀρ. 26. 58 (1934), 472, ἀρ. 6. 61 (1937), 413, ἀρ. 6. 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. AE 1937, 2, 528, ἀρ. 1. 1948/49, Ἀρχ. χρον. 37, ἀρ. 5. H. Gaebler, ἔ.α. 98/9, ἀρ. 28. 29. Ἡ ἐλληνικὴ ἢ θρακικὴ προέλευσις τῶν μνημονευομένων εἰς τὰς ἐπιγραφὰς προσώπων καταφαίνεται ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ ἢ θρακικοῦ cognomen: Philadelphus, Daphnus, Alexander, Plato, Macedonicus, Teres, Amphio, Hyla, Theophilus.

ιδίαν πολιτικήν κοινότητα, ἀλλ' ὑπήγοντο εἰς τὴν ἀποικίαν ὡς ὑπήκοοι αὐτῆς καὶ μόνον, ὅταν ἀπέκτων τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν, ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν. Τοῦτο ἰσχύει μόνον διὰ τὰς τέσσαρας ἀποικίας (coloniae), ὅχι ὁμως καὶ διὰ τὸ municipium Stobensium. Εἰς τὰς ἐπιγραφάς, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἀπὸ τοὺς Στόβους ἢ ἔχουν σχέσιν μ' αὐτούς, συχνὰ συναντῶμεν ἑλληνικοὺς τίτλους ἀξιωματῶν καὶ θεσμῶν, συνήθεις εἰς τὰς μεκεδονικὰς πόλεις, ὡς *βουλῇ, ἱερώτατον ταμεῖον, ἀρχιερεὺς, ἀρχιέρεια* Στοβαίων, *ἰέρεια*, ἀκόμη καὶ τὴν συνήθη τυπικὴν φράσιν τῶν ἑλληνικῶν ψηφισμάτων: *κατὰ τὸ δόξαν τῇ κρατίστῃ βουλῇ καὶ τῷ ἱερωτάτῳ δήμῳ*¹. Ἐπίσης παρὰ τὸ χωρίον Γκλίσιτς, τὸ ὁποῖον κεῖται βορείως τοῦ Kavadarci (περὶ τὰ 10 χλμ. ἀπὸ τοὺς Στόβους) καὶ τοῦ ὁποίου ἡ περιοχὴ πιθανῶς ὑπῆγετο εἰς τοὺς Στόβους, εὐρέθῃ ἐπιτύμβιον μνημεῖον *βουλευτοῦ*². Ὁ τίτλος αὐτὸς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι μετάφρασις τοῦ λατινικοῦ *decurio*, καθὼς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τὸ ὄνομα *Ζώϊλος Δ* [...], τὸ ὁποῖον ἀνεγράφη κατὰ μακεδονικὴν συνήθειαν (ὄνομα-πατρώνυμον) καὶ ὅχι ρωμαϊκὴν. Ὁ *decurio* εἰς τὰς ρωμαϊκὰς πόλεις προϋποθέτει ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν καὶ φυσικὰ τὰ *tria nomina* τοῦ Ρωμαίου πολίτου. Ἡ παρουσία τόσων ἑλληνικῶν τίτλων δὲν ἡμπορεῖ νὰ εἶναι ἄνευ σημασίας. Θὰ ἦτο δὲ διαβολικὴ σύμπτωσις νὰ φθάσουν μέχρις ἡμῶν οἱ ἀντίστοιχοι ἑλληνικοὶ ὅροι καὶ ὅχι οἱ ἀρχικοὶ λατινικοὶ τίτλοι. Χαρακτηριστικὸν ἀκόμη εἶναι ὅτι δύο Στοβαῖοι, οἱ ὁποῖοι φέρουν ρωμαϊκοὺς τίτλους ἀξιωματῶν, ὁ *Sex. Caelidius Secundus* τοὺς τῆς *aedilitas* καὶ τοῦ *decurionatus* καὶ ὁ *M. Octavius Valens* τοὺς τοῦ *decurio* καὶ *pontifex*, τὰ ἀξιώματα ταῦτα ἔλαβον ὅχι εἰς τὴν πατρίδα τῶν, ἀλλ' εἰς τὴν γειτονικὴν ἀποικίαν τῶν Σκούπων (*colonia Scuporum, colonia Flavia felix Domitiana*)³. Πάντα ταῦτα ἐμφανίζουν τοὺς Στόβους, ὡς ἔαν εἶχον κοινοτικὴν ὀργάνωσιν παρομοίαν μὲ ἐκείνην, ἣν συναντῶμεν εἰς τὰς ὑποφόρους καὶ «ἐλευθέρας» πόλεις τῆς Μακεδονίας, καὶ ὅχι τὴν ρωμαϊκὴν τῶν ἀποικιῶν. Εἰς ἐπιγραφὴν ὁμως τῆς πόλεως συναντῶμεν θεσμόν, τὸν ὁποῖον δὲν εὕρισκομεν εἰς πόλεις, ὀργανωμένας κατὰ τὸ ἑλληνικὸν σύστημα, τοὺς *augustales*⁴. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἐμφανίζονται

¹ ÖJh 28 (1933), 133 κέ., ἀρ. 2. 8. RA 1934, 2, 285, ἀρ. 214 [=Spomenik 98 (1941-48), 43, ἀρ. 93]. REG 70 (1957), 113.

² Spomenik 71 (1931), ἀρ. 142: *Ζώϊλος Δ* [...], *βουλευτῆς ζῶν ἑαυτῷ καὶ τῇ συμβίῳ κατοχομένη* (sic) *Ἰουλίᾳ Θεογένουζ μνεῖας χάριν διὰ τεχνεῖτον Παραμόνον*.

³ Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 311 [=ILS, ἀρ. 7177]: *cui ordo col(oniae) | Scup(or)um | onores (sic) aedil(itatem) et decurio[n]jatus con|tulit*. ÖJh 13 (1910), 216/7, ἀρ. 29 (Beibl.) [=RA σειρ. 4η, 16 (1910), 453/4, ἀρ. 173 =Spomenik 1909, ἀρ. 146]: *dec(urio), | pontif(ex) col(oniae) F(laviae) F(elicis) D(omitianae)*.

⁴ Βλ. κατωτέρω περὶ τῶν *augustales*.

τρεις *augustales*, οἱ ὅποιοι ἀναθέτουν μνημεῖον εἰς τὸ Νεμεσεῖον τῶν Στόβων πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ *municipium Stobensium*¹. Ἄρα γε ἡ παρουσία αὐτῶν ἀποτελεῖ ἔνδειξιν, ὅτι καὶ ὅλη ἡ ὀργάνωσις τῶν Στόβων ἦτο ρωμαϊκὴ; Ἐκτὸς τῶν τριῶν αὐτῶν συναντῶμεν καὶ ἕνα ἄλλον *augustalis* εἰς λατινικὴν ἐπιγραφὴν ὅχι ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀλλ' εἰς τὴν γειτονικὴν περιοχὴν τοῦ *Kavadarci*². Τὸ *Kavadarci* εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Στόβους καὶ ὀλίγον νοτιώτερον τοῦ Γκλίσιτς, ὅπου εὐρέθη, ὡς εἶδομεν, ἡ ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ μὲ τὸν ἑλληνικὸν τίτλον «*βουλευτής*», καὶ πιθανῶς, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς αὐτὸ καὶ εἰς τὴν περιοχὴν του εὐρέθησαν καὶ ἄλλαι λατινικαὶ ἐπιγραφαί, ὅπῃγετο καὶ αὐτὸ εἰς τὸ *municipium*. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι ἀμφότεραι αἱ περιοχαὶ τοῦ Γκλίσιτς καὶ τοῦ *Kavadarci* ὀπῃγοντο εἰς τὸ *municipium*, παρατηροῦμεν καὶ ἐδῶ ὅ,τι καὶ εἰς τὰς ἐπιγραφάς, ποὺ εὐρέθησαν ἐντὸς τῆς πόλεως, παραλλήλως δηλ. πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς θεσμοὺς ἐμφανίζεται καὶ ὁ ρωμαϊκὸς *augustalis*. Ἡ παρουσία λοιπὸν τῶν *augustales* εἰς τὸ *municipium* δὲν λύει τὸ ζήτημα ὑπὲρ τῆς ρωμαϊκῆς ὀργάνωσεως αὐτοῦ. Μόνον ἂν εἰς τὰς πηγὰς μας μᾶς παρεδίδετο ἔστω καὶ ἔν μόνον πολιτικὸν ἀξίωμα ἀπ' αὐτά, ποὺ συναντῶμεν εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας, οὐδεμία ἀμφιβολία θὰ μᾶς ἔμενε περὶ αὐτῆς. Δυστυχῶς ὁμοῦς οὐδὲν ὑπάρχει. Ὁ *[dec(urio) mun(icipi) Stob(ensium)]*, τὸν ὅποιον βλέπομεν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ *Balduin Saria* ἐκδοθεῖσαν ἐπιγραφὴν ἐν *ÖJh* 26 (1930), 68/9, εἶναι συμπλήρωσις τοῦ ἐκδότου καὶ δὲν δύναται νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν. Ἀλλὰ τότε πῶς δικαιολογεῖται ἡ παρουσία τῶν *augustales* εἰς μίαν πόλιν, ἡ ὁποία καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα εἶχεν ὀργάνωσιν ἑλληνικὴν; Νὰ δεχθῶμεν ὅτι παραλλήλως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κοινότητα μὲ τὸν δῆμον, τὴν βουλὴν καὶ τοὺς ἄρχοντάς της ὑπῆρχε καὶ ἄλλη τὴν ἀποίκων καὶ Ρωμαίων πολιτῶν ἐν γένει μὲ τὴν ἰδικὴν της ὀργάνωσιν δὲν εἶναι δυνατόν. Καθ' ὅσον πολῖται τῶν Στόβων μὲ ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν λαμβάνουν τὰ γνωστὰ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς πόλεως ἀξιώματα μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους πολίτας, οὕτω π.χ. ὁ Π. Σέντιος Σεπτίμιος Νικόλαος καὶ ἡ σύζυγός του Γρανία Ἀλεξάνδρα τὴν ἀρχιερωσύνην³, ἡ Κλαυδία Πρέισκα τὴν ἱερωσύνην τῆς Λοχίας Ἀρτέμιδος καὶ τῶν Σεβαστῶν⁴. Ἀντιθέτως ρωμαϊκὰ ἀξιώματα, ἀπαντῶν-

¹ RA σειρ. 6η, 13 (1939), 267, ἀρ. 113. Βλ. κατωτέρω.

² N. Vulic', *Srpska kraljevska Akademija, Spomenik* 71 (1931), ἀρ. 152: *[sac]rum Apoll[ini] [.] Memmius Anencletu[s], aug[ustalis]*.

³ *ÖJh* 28 (1933), 133, ἀρ. 2.

⁴ N. Vulic', *Srpska kraljevska Akademija, Spomenik* 71 (1931), 329, ἀρ. 637. Βλ. καὶ Ch. Picard, *REG* 70 (1957), 112 κέ. καὶ J. - L. Robert, *REG* 71 (1958), 266 κέ., ἀρ. 303.

τα εἰς τὰς ἀποικίας, ὡς τοῦ aedilis, pontifex, καὶ ὁ decurio, ἀπονέμονται εἰς Ῥωμαίους πολίτας τῶν Στόβων μόνον εἰς τὴν ἀποικίαν τῶν Σκούπων. Ἄρα γε μήπως τὸ ἴδιον συνέβαινε καὶ μὲ τοὺς augustales, ποὺ συναντῶμεν εἰς τοὺς Στόβους καὶ τὴν περιοχὴν των; Μήπως δηλ. καὶ αὐτοὶ ἐξελέγοντο ἀποφάσει τῶν decuriones τῶν Σκούπων; Τὸ πρᾶγμα εἶναι δύσκολον νὰ ἀποδειξῶμεν, δὲν φαίνεται ὅμως καὶ ἀπίθανον, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι augustalis ἠδύνατό τις νὰ ἀναδειχθῇ ταυτοχρόνως εἰς διάφορα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας, τ.ἐ. εἰς διαφόρους ρωμαϊκὰς ἀποικίας. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ ἴδιον ζήτημα ἀνακύπτει καὶ ἂν δεχθῶμεν ὅτι αἱ ἀνωτέρω περιοχαὶ δὲν ἀνήκον εἰς τὸ municipium Stobensium, ἀλλ' ὑπήγοντο εἰς ἄλλην πόλιν, φυσικὰ ὑποτελῇ, φέρ' εἰπεῖν, εἰς τὴν Ἀντιγόνηαν. Πάλιν κατὰ παρόμοιον τρόπον πρέπει νὰ δικαιολογηθῇ ἡ παρουσία τοῦ augustalis τοῦ Kavadarci εἰς περιοχὴν πόλεως, ὀργανωμένης κατὰ τὸ ἑλληνικὸν σύστημα.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ Ῥώμη (τ.ἐ. ὁ αὐτοκράτωρ), ὅταν ἀνέδειξε τὴν ἐπαρχιακὴν πόλιν τῶν Στόβων εἰς municipium καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὴν τὴν ἐγκατάστασιν βετεράνων καὶ ἄλλων Ῥωμαίων πολιτῶν, δὲν εἰσήγαγε τὴν ἀπαντῶσαν εἰς τὰς ἀποικίας κοινοτικὴν ὀργάνωσιν, ἀλλὰ διετήρησε τὴν πατροπαράδοτον διοίκησιν τῆς πόλεως¹. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ ἀνάληψις ρωμαϊκῶν ἀξιομάτων ἐκ μέρους Στοβαίων ρωμαϊκῆς ἰθαγενείας ὅχι εἰς τὸ municipium, ἐκ τοῦ ὁποίου κατήγοντο, ἀλλ' εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἀποικίαν τῶν Σκούπων. Τοῦτο ἄλλωστε ἀπέρρεεν ἐκ τοῦ δικαιώματος τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν νὰ ἐκλέγωνται εἰς πλείονας τῆς μιᾶς ρωμαϊκᾶς πόλεως².

III. Tribus. Ἐκάστη ἀποικία ὑπήγετο εἰς μίαν τῶν γνωστῶν tribus τῆς Ῥώμης. Οὕτως οἱ Φίλιπποι ἀνήκον εἰς τὴν Βολτινίαν (Voltinia)³, τὸ Δῖον εἰς τὴν Παλατίναν (Palatina)⁴, ἡ Κασσάνδρεια εἰς τὴν Παπιρίαν (Papiria)⁵ καὶ οἱ Στόβοι εἰς τὴν Αἰμιλίαν (Aemilia). Διὰ τὴν Πέλλαν δὲν μᾶς παραδίδεται τὸ ὄνομα τῆς tribus. Εἰς τοὺς Στόβους ἐπὶ πλεόν οἱ πολῖται ἦσαν κατανεμεμημένοι εἰς ἰδιαίτερα τμήματα, ὅπως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Βέροian, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο *φυλαί*. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν γνωρίζομεν τρεῖς, τὴν *Μαρτίαν*, τὴν *Οὐαλερίαν* καὶ τὴν [*Μερκ;*] *ουρίαν*⁶.

¹ Τὰ municipia εἰς τὰς ἐπαρχίας δὲν ἦσαν ἀποικίαι, ὡς αἱ ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ἰδρυθεῖσαι εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἐσχηματίζοντο δὲ ταῦτα διὰ τῆς παραχωρήσεως τῆς civitas Romana εἰς ἐπαρχιακὴν πόλιν. Πρβ. Abbott - Johnson, ἔ.ἀ. 8. A. H. M. Jones, ἔ.ἀ. 132.

² Βλ. K ü b l e r, RE IV, 2327.

³ Βλ. Μακεδονικά 4 (1955-60), 266, ὑποσημ. 5, πρὸς δὲ BCH 62 (1938), 420/1, ἀρ. 7. 429/30, ἀρ. 10. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. 22.

⁴ Βλ. Μακεδονικά, ἔ.ἀ. 267, ὑποσημ. 4.

⁵ Βλ. Μακεδονικά, ἔ.ἀ., ὑποσημ. 5.

⁶ ÖJh 32 (1940), 32 (Beibl.). Βλ. καὶ Μακεδονικά, ἔ.ἀ. 267, ὑποσημ. 7.

IV. Κῶμαι, ὑπαγόμεναι εἰς τὴν ἀποικίαν. Οἱ ἀποικοὶ (coloni) ἦσαν ἐγκατεστημένοι ὄχι μόνον ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς εἰς τὰ ἀγροκτηματὰ τῶν ἢ εἰς τὰς κώμας τῆς περιοχῆς, καθὼς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τὰς πολυαρίθμους ἐπιγραφάς, αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν πόλεων καὶ εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν. Αἱ κῶμαι (vici), εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχε καὶ ἑλληνικὸς καὶ θρακικὸς (εἰς τοὺς Φιλίππους) πληθυσμός, ὑπῆγοντο εἰς τὴν ἀποικίαν¹, τῆς ὁποίας ἡ ἑκτασις ἐνίοτε ἦτο ἄρκετὰ μεγάλη². Δυστυχῶς ἐξ ὧν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκῶν ἀποικίων μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους ἡ παράδοσις μᾶς διέσωσεν ἄρκετὰ ὀνόματα κωμῶν, τὰ ὁποῖα συνελέγησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ P. Collart, Philippes 286/7³. Αἱ κῶμαι αὐταί, τὰς ὁποίας ἀναγνωρίζομεν εἰς τὴν λέξιν vicani (=κωμηῖται) καὶ εἰς τὰ παραδιδόμενα ἐθνικά, εἶναι: οἱ vicani Mediani⁴ (Σελιάνι, νῦν Μεσόρρεμα), vicani Satriceni (ὁμοίως), *Καλπαπουρεῖται* (μεταξὺ Φιλίππων καὶ Καβάλας), vicani (Δοξᾶτον), *Προυπτοσουρηνοὶ* (Τσατάλτσα, νῦν Χωριστή), vicani Sc[...], Nicaenses et Coreni et Scambu[...], (Κουμπάλιστα, νῦν Κοκκινόγεια), vicani (ὁμοίως), Scaporeni (Προσωτσάνη), Tasibasteni (Ρεσίλοβο, νῦν Χαριτωμένη), Montani, Suritani (Κιοῦπ-Κιοῖ, νῦν Πρώτη), *Ἰολλῖται, Τριπολῖται* (περιοχὴ Δράμας). Ἐπίσης ἡ Πίμπλεια κατὰ τὸν Στράβωνα (ἀποσπ. 17) ἦτο *κώμη* τοῦ Δίου.

V. Διοίκησις. Εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας τῆς Μακεδονίας συναντῶμεν τὰ διοικητικὰ καὶ νομοθετικὰ ὄργανα, τὰ γνωστὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ρωμαϊκῶν ἀποικίων τῆς αὐτοκρατορίας, τ.ἐ. α) τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ, β) τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον καὶ γ) τοὺς ἄρχοντας.

α. **Ἡ συνέλευσις τοῦ λαοῦ.** Περί τῶν λαϊκῶν συνελεύσεων τῶν

¹ K ü b l e r, ἑ.ἀ. 2323.

² Περί τῆς ἑκτάσεως τῶν Φιλίππων βλ. P. Collart, ἑ.ἀ. 276/7 καὶ F. Parazoglou, ἑ.ἀ. 299 κέ. Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Δίου ἀνῆκε κατὰ τὴν F. Parazoglou, ἑ.ἀ. 103 κέ. ἡ Πίμπλεια καὶ τὰ Λεῖβηθρα καὶ πιθανῶς τὸ Ἡράκλειον, ἡ Φίλα, ἡ Πύδνα καὶ ἡ Πέτρα. Ὅπωςδὴποτε εἰς τὸ Δίον ἀνήκον αἱ σημεριναὶ τοποθεσίαι Αἰάνι, Σφίγγι, Καρύτσα, Λιάσκοβο καὶ Βροντοῦ, ὅπου εὐρέθησαν ἐπιγραφαί (βλ. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 188. 189. Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ἀ. 32 κέ. 52. 53. 57. A. P l a s s a r t, BCH 47 (1923), 167, ἀρ. 2). Ἐκ τινος λατινικῆς ἐπιγραφῆς τῶν χρόνων τοῦ Τραϊανοῦ, εὐρεθείσης παρὰ τὸ χωρίον Καρυά, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου, δύναται νὰ προσδιορισθοῦν τὰ σύνορα τοῦ Δίου νοτιοδυτικῶς μετὰ τὴν περραιβικὴν πόλιν Ὀλοσσόνα (CIL 3, 591 = Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 197). Περί τῆς ἑκτάσεως τῶν ἄλλων ἀποικίων τίποτε ἀσφαλὲς δὲν ἠμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν.

³ Βλ. καὶ F. Parazoglou, ἑ.ἀ. 301.

⁴ Οὐχὶ ὀρθῶς καταλέγω ἐν ἀρχῇ τῆς μελέτης μου [Μακεδονικά 4 (1955-60), 251/2] τοὺς vicani Mediani καὶ ἄλλους vici τῶν Φιλίππων, ὥς καὶ τοὺς Κερδωξεῖς, εἰς τὰς ὑψηλὰς πόλεις καὶ κώμας τῆς Μακεδονίας.

ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίων αἱ πληροφορίες μας εἶναι πολὺ πενιχραί. Ἀκόμη καὶ αὐτὸς ὁ λατινικὸς τίτλος τοῦ σώματος (*populus*¹, *plebs* καὶ εἴ τι ἄλλο) δὲν μᾶς παραδίδεται, εἰ μὴ μόνον ὁ ἑλληνικὸς «*δῆμος*» εἰς τρεῖς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων². Ὁ «*δῆμος*» ἀναμφιβόλως εἶναι μετάφρασις τοῦ ἀντιστοίχου λατινικοῦ καὶ ὑποδηλοῖ τὸ σῶμα τῶν ἀποίκων (*coloni*) καὶ τῶν ἐγκατεστημένων καὶ ἐχόντων δικαίωμα οἰκήσεως ξένων (*incolae*)³. Τὰς ἀποφάσεις ἡ συνέλευσις τοῦ λαοῦ ἐλάμβανεν ἄλλοτε μόνῃ της⁴ καὶ ἄλλοτε ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου⁵. Δι' αὐτῶν συνήθως ἀπενέμεντο τιμαὶ εἰς ἐξέχοντα πρόσωπα τοῦ κράτους ἢ τῆς πόλεως, εἰς ἄρχοντας τῆς ἀποικίας ἢ εἰς εὐεργέτας αὐτῆς. Δυστυχῶς ἄλλης φύσεως ἀποφάσεις τοῦ δήμου δὲν μᾶς ἔχουν σωθῇ. Αἱ δαπάναι, αἵτινες προέκυπτον ἐκ τῶν ἀποφάσεών του (π.χ. ἀνάθεσις ἀνδριάντος, εἰκόνοιο, βωμοῦ κ.τ.τ.), ἐβάρυνον τὸ ταμεῖον τοῦ δήμου, τ.ἐ. τῆς πόλεως⁶. Ὅπως δὲποτε ἡ παρουσία τοῦ σώματος τούτου εἰς τὰς πηγὰς μας εἶναι σπανία, ἐνδεικτικὸν καὶ τοῦτο τῆς μειονεκτικῆς θέσεως, εἰς ἣν περιήλθεν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος εἰς ὅλας τὰς ἀποικίας τοῦ κράτους, καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἀρμοδιοτήτων του ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου καὶ τῶν τοπικῶν ἀρχόντων.

Τοπικὰς λαϊκὰς συνελεύσεις εἶχον καὶ οἱ *vici*, οἱ ὑπαγόμενοι εἰς τὴν ἀποικίαν. Τοῦτο συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ κυρωτικοῦ τύπου: *placuit vicaniis* (=ἔδοξε τοῖς κωμήταις), ὅστις διετερήθη (δῖς) εἰς ἐφαρμῆν ἐπιγραφῇ τοῦ Δοξάτου, περιέχουσαν πιθανώτατα ψήφισμα τῶν κατοίκων κώμης ἀγνώστου ὀνόματος⁷. Ἡ δικαιοδοσία ὅμως τῶν τοπικῶν τούτων

¹ Εἰς ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος [CIL 3, 14206, 21. Βλ. καὶ Fr. C u m o n t, ἑ.ἀ. ἀρ. 8. BCH 24 (1900), 544/5, ἀρ. 2. REA 4 (1902), 199 καὶ P. Collart, ἑ.ἀ. 502 καὶ ὑποσημ. 1] ὑπάρχει ἡ λέξις *populus*, ἀλλ' αὕτη δὲν ἔχει τεχνικὴν σημασίαν. Βλ. Perdrizet, BCH 24 (1900), 544.

² BCH 22 (1898), 349/50, ὑποσημ. 2 [βλ. C u m o n t, ἑ.ἀ.]. 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38 [=Δήμιτσα, ἀρ. 927]. 39. Εἰς μίαν τῶν ἐπιγραφῶν προστίθεται εἰς τὸν τίτλον καὶ τὸ ἐπιθετον «*σεμνότητος*», ὅπως εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶναι μετάφρασις τοῦ ἀντιστοίχου λατινικοῦ *honestissimus*.

³ Οἱ *incolae* εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν μόνον. Δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον καὶ νὰ ἐκλεγούν ἄρχοντες τῆς ἀποικίας. Βλ. E. Kornemann, RE XVI, 620. Ἀργότερον ὅμως ἀπέκτησαν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι. Ch. L é c r i v a i n, Dict. d. ant. grecq. et rom. 3, 1543.

⁴ BCH 22 (1898), 349/50, 2. 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38. 39.

⁵ Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς δὲν μᾶς ἔχει παραδοθῇ ὁ κυρωτικὸς τύπος *ordo decurionum et populus* ἢ τι ἄλλο, ἀλλὰ μόνον ὁ γενικὸς ὅρος «*ἡ πόλις*», ὑπὸ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν καὶ τὰ δύο σώματα. Βλ. Στ. Μερτζίδου, ἑ.ἀ. 53, ἀρ. 27 [=Δήμιτσα, ἀρ. 1089], τοῦ ἰδίου, Φίλιπποι 187 [=P. L e m e r l e, Philippes, 28]. Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ἀ. 13, ἀρ. 6.

⁶ Στ. Μερτζίδου, ἑ.ἀ. 53, ἀρ. 27. BCH 59 (1935), 127 κέ., ἀρ. 38. 39.

⁷ CIL 3, 661 [=Δήμιτσα, ἀρ. 1040]. Βλ. καὶ P. Collart, ἑ.ἀ. 288.

συνελεύσεων πρέπει νὰ περιορίζετο μόνον εἰς ζητήματα τοπικά, ἀφορῶντα δηλ. εἰς τὴν κώμην, ἐνῶ διὰ τὰ γενικώτερα ἀρμοδίᾳ ἦτο ἡ συνέλευσις τῶν κατοίκων τῆς ἀποικίας¹. Τοιαῦτα ζητήματα ἦσαν ἡ ἀνάθεσις τιμητικῶν μνημείων, ἡ προσφορὰ ἀναθημάτων καὶ ἄλλων ἱερῶν εἰς τοὺς θεοὺς, ἡ διαχείρισις τῶν κληροδοτημάτων καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν θελήσεων τῶν διαθετῶν τῆς κώμης καὶ ἄλλα παρόμοια². Πρὸς τοῦτοις ἡ κώμη εἶχεν ἰδίᾳ προσόδους, προήρχοντο δὲ αὐταὶ ἐκ τῶν προσφορῶν καὶ δωρεῶν τῶν κωμητῶν καὶ ἐκ τῶν προστίμων τῶν παραβατῶν τοῦ νόμου³. Πολλοὶ vici διὰ τῶν τοπικῶν συνελεύσεων ἠδύναντο νὰ λάβουν ἀπὸ κοινοῦ ἀπόφασιν καὶ νὰ προβοῦν εἰς κοινὴν τινα ἐνέργειαν. Οὕτως οἱ vici Sc[...], Nicaenses, Coreni et Scambu [...] κατεσκεύασαν (ἢ ἀνθοκοδόμησαν) ἱερὸν (:) τῆς Deana Minervia⁴, οἱ Montani, [Ete]panc[i] καὶ Suritani ἡγεῖραν ἱερὸν (sacrum) εἰς τὸν J(uppiter) O(ptimus) M(aximus) Etepancus⁵.

β. **Τὸ κοινωτικὸν συμβούλιον.** Αἱ πηγαὶ μας διὰ τὸ σῶμα τοῦτο εἶναι πλουσιώτεραι. Ὁ πλήρης τίτλος ordo decurionum ἀπαντᾷ μίαν μόνον φορὰν μαζὶ μετὰ τὸ ἐπιθετὸν sanctissimus εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων⁶. Συνήθως ὅμως εἶναι ὁ ἀπλοῦς decuriones⁷.

Εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἀποικιῶν κατ' ἀναλογίαν γίνεται χρῆσις τοῦ ἑλληνικοῦ ὅρου «ἡ βουλὴ» καὶ διὰ τὰ μέλη τοῦ σώματος «οἱ βουλευταί»⁸. Τὸ σῶμα εἶναι μόνιμον, τὰ δὲ μέλη του, οἱ decuriones, ἰσόβια. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ διέφερεν ὁ ordo decurionum ἀπὸ τὴν βουλὴν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἐξελέγοντο μόνον δι' ἓν ἔτος. Ποῖος ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν δὲν μᾶς παραδίδεται. Εἰς τοὺς Φιλίππους, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οὗτοι ἦσαν μία τῶν σημαντι-

¹ Περὶ τῆς σχέσεως τῶν vici πρὸς τὴν ἀποικίαν βλ. M o m m s e n, Staatsr. III, 765 κέ. M a r q u a r d t, Römische Verwaltung I², 16 κέ. K u h n, Städtische u. bürgerliche Verfassung II, 171 κέ. A b b o t t - J o h n s o n, ἐ.ἀ. 12 κέ. A. H. M. J o n n e s, The Greek City, 172.

² CIL 3, 656 [=Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 995]. BCH 24 (1900), 305/6, ἀρ. 2 [βλ. καὶ ÖJh 30 (1937), 132/3 (Beibl.). L. R o b e r t, Hellenica 1 (1900), 30, 1]. 47 (1923), 57, ἀρ. 15. 64/5, ἀρ. 24. 54 (1930), 376 κέ. καὶ εἰκ. XVII. Βλ. P. C o l l a r t, ἐ.ἀ.

³ BCH 24 (1900), 305/6, ἀρ. 2. 320/1 [=47 (1923), 50, ἀρ. 2=SEG 2 (1924), 72, ἀρ. 415]. 54 (1930), 376.

⁴ BCH 47 (1923), 64/5, ἀρ. 24 (Κοκκινόγεια).

⁵ BCH, ἐ.ἀ. 57, ἀρ. 15 (Πρώτη).

⁶ CIL 3, 14206, 13 [=BCH 22 (1898), 345 κέ. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἐ.ἀ. 443 καὶ ὑποσημ. 2].—Περὶ τῶν τιμητικῶν ἐπιθετῶν τοῦ ordo βλ. K ü b l e r, RE IV, 2330.

⁷ BCH 56 (1932), 223/4, ἀρ. 12. 58 (1934), 449/50, ἀρ. 1b. 454. ἀρ. 2. 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. BSA 13 (1918/19), 95/6, ἀρ. 21. AE 1950/51, 55, ἀρ. 2.

⁸ BCH 21 (1897), 533/4. 60 (1936), 43, ἀρ. 2. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἐ.ἀ. 280, 3.

κωτέρων ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν, πιθανώτατα ὁ ἀριθμὸς τῶν *decuriones* ἦτο ὁ συνήθης, δηλ. ἑκατόν¹. Οἱ *decuriones* πρὸς πλήρωσιν τῶν ἐκάστοτε δημιουργουμένων κενῶν εἰς τὸ σῶμα ἢ ἐλαμβάνοντο δι' ἐπιλογῆς ὑπὸ τῶν *duoviri quinquennales* ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος ἐκ τῶν χρηματισάντων ἀρχόντων (*duoviri, quinquennales*², *aediles, quaestores*) ἢ ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ ἰδίου σώματος (*allectio, cooptatio*) καὶ σπανιώτερον ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τοῦ λαοῦ ἢ διωρίζοντο δι' αὐτοκρατορικῶν διαταγμάτων³. Ἀπὸ τοῦ 2ου ὁμοῦς μ.Χ. αἰῶνος δὲν ἦτο, φαίνεται, ἀπαραίτητος ἡ ἀνάληψις ἀξιώματος διὰ τὴν εἰσοδογὴν εἰς τὸ σῶμα τῶν *decuriones*, ἀντιθέτως τὰ ἀξιώματα συνήθως ἐδίδοντο εἰς τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν τάξιν αὐτῶν⁴. Πλὴν τοῦ κανονικοῦ ἀριθμοῦ τῶν *decuriones* ἐξελέγοντο καὶ τινες τιμῆς ἔνεκεν. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ *patroni* τῆς ἀποικίας, οἱ ὅποιοι μάλιστα εἰς τὸ *album* τῶν *decuriones* ἐνεγράφοντο πρῶτοι κατὰ σειρὰν⁵. Εἰς τοὺς Φιλίππους μᾶς παραδίδεται εἰς *patronus coloniae*, ὁ C. Oppius

¹ Βλ. Mommsen, ἑ.ἀ. III, 1, 112. III, 2, 844. K ü b l e r, ἑ.ἀ. 2323 καὶ K ü b l e r - Β ι ζ ο υ κ ῖ δ ο υ, Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, 50. A b b o t t - J o h n s o n, ἑ.ἀ. 65.

² Εἰς τρεῖς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων [BCH 47 (1923), 60, ἀρ. 19. 56 (1932), 224, ἀρ. 13. 14] ἀπαντᾷ στερεοτύπως ὁ τίτλος *dec. q.* Ὑποθέτω ὅτι δὲν πρόκειται περὶ δύο διαφόρων ἀξιωμάτων, τοῦ *decurio* δηλ. καὶ τοῦ (*duovir*) *quinquennalis* (ἢ τοῦ (*uaestor*) ἀκόμῃ), ἀλλ' ὅτι τὸ διὰ τοῦ *q.* δηλοῦμενον εἶναι τὸ ἐπίθετον *quinquennalicius*, ἀποδιδόμενον εἰς τὸν *decurio* πρὸς διάκρισιν τοῦτου ἀπὸ τοὺς *decuriones* ἐκείνους, οἱ ὅποιοι προήρχοντο ἐξ ἄλλων ἀρχόντων, δηλ. τοὺς *decuriones duoviralicii*, *d. aedilicii*, *d. quaestoricii*. Τὰ μέλη λοιπὸν τοῦ συμβουλίου, τὰ ὅποια κατὰ τὴν ἐπιλογὴν ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν διατελεσάντων (*duoviri*) *quinquennales*, εἰς τοὺς Φιλίππους τοῦλάχιστον ἐπιτιλοφοροῦντο *decuriones quinquennalicii*.

³ Βλ. Mommsen, ἑ.ἀ. III, 855. K ü b l e r, RE IV, 2324 καὶ K ü b l e r - Β ι ζ ο υ κ ῖ δ ο υ, ἑ.ἀ. 51. A b b o t t - J o h n s o n, ἑ.ἀ. 65. G. H. Stevenson, *Roman provincial Administration till the Age of Antonines*, Oxford 1949, 171. A. P i g a n o l, *Histoire de Rome* 1949, 315.

⁴ Πρβ. τοὺς *cursus honorum* τριῶν ἀξιωματούχων τῶν Φιλίππων, τοῦ L. Valerius Priscus: *dec(urio)*, *irenar(cha)*, *IIvir i. d.*, *munerarius* [BCH 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10. 2ος ἢ 3ος μ.Χ. αἰ.], τοῦ C. Graecinius Firminus: *dec(urio)*, *quaest(or)* *col(oniae)* *Philipp(is)* (AE 1950/51, 56/7, ἀρ. 3) καὶ τοῦ C. Vibius Florus: *dec(urio)*, *IIvir et munerarius Philippis* [CIL 3, 659=Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 957=ILS, ἀρ. 7189], ἐνθα ὁ τίτλος τοῦ *decurio* τίθεται πρὸ τῶν ἀσκηθέντων ἀξιωμάτων ἐν τῇ ἀποικίᾳ. Δηλ. οἱ ἀξιωματοῦχοι αὐτοὶ ἐγένοντο πρῶτον *decuriones* καὶ ἀκολούθως ἐλάβον τὰ διάφορα κοινοτικά ἀξιώματα. Κατὰ τὴν *lex coloniae geneticae Iuliae* μάλιστα οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐκλεγῇ ἄρχων, ἂν δὲν εἶχε γίνῃ προηγουμένος *decurio* (CIL 2, 5439=ILS, ἀρ. 6087, CI).

⁵ K ü b l e r, ἑ.ἀ. K ü b l e r - Β ι ζ ο υ κ ῖ δ ο υ, ἑ.ἀ. 51. A b b o t t - J o h n s o n, ἑ.ἀ. K o r n e m a n n, RE XIV, 626 ἐν λ. Municipium. G. H. Stevenson, ἑ.ἀ. 171.

Montanus¹. Τιμῆς ἔνεκεν ἐξελέγοντο decuriones (adlecti) καὶ ἐπιφανῆ ἢ διαπρέψαντα εἰς τὴν κοινοτικὴν ζωὴν πρόσωπα, ἐνίοτε μάλιστα εἰς πλείονας ἀποικίας². Π.χ. ὁ [...]us Octavius Secundus, ὅστις κατήγετο ἀπὸ τὴν πόλιν τῶν Σαβίνων Κύρεις καὶ διέπρεψεν εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἐπὶ τῷ Ἰουδαϊκῷ πολέμῳ, ἐξελέγη decurio εἰς μερικὰς ἀποικίας (εἰς τὴν ἐπιγραφὴν δὲν κατονομάζονται) καὶ πιθανώτατα καὶ εἰς τοὺς Φιλίππους³. Ἄλλα πάλιν πρόσωπα, τὰ ὅποια δὲν εἶχον τὰ προσόντα νὰ προχειρισθοῦν decuriones οὔτε τὸ δικαίωμα εἰσόδου εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ, ἀνῆκον ὅμως εἰς ἐπιφανεῖς οἰκογενεῖας ἢ οἱ πατέρες τῶν ἦσαν decuriones ἢ καὶ οἱ ἴδιοι εἶχον προσωπικὴν ἀξίαν, ἐτιμώντο διὰ τῶν παρασῆμων τῆς δεκαδαρχίας (ornamentis decurionatus honorati)⁴. Συνήθως τὰ πρόσωπα αὐτὰ ἦσαν ἀνήλικοι νέοι ἢ καὶ μικρὰ παιδιὰ⁵. Ὁ τιμητικὸς οὗτος τίτλος ἐδίδετο ἐκ τῶν πρώτων καὶ ὥς ἐπὶ τὸ πλείστον πρὸ πάσης ἀπονομῆς ἄλλου τίτλου καὶ ἀξιώματος. Εἰς τὰς ἐπιγραφάς, ἔνθα σημειώνονται οἱ cursus honorum τῶν ἀξιωματοῦχων τῆς ἀποικίας, ἀναγράφεται εἰς τὴν ἀρχὴν, ἀκολουθοῦν δὲ οἱ ἄλλοι κατὰ σειράν, προτασσομένων συνήθως τῶν παλαιότερων καὶ μικροτέρων ἀξιωμάτων καὶ ἐπομένων τῶν νεωτέρων καὶ σημαντικωτέρων. Ἰδοὺ μερικὰ παραδείγματα: P. C(ornelius) Asper Atiarius Montanus, equ[o publico honoratus, item ornamentis decur]ionatus, pontifex, flamen divi Claudi (CIL 3,652).—L. Valerius Priscus, orn(amentis)

¹ CIL 3, 7340. Βλ. καὶ BCH 8 (1884), 49 καὶ 57 (1933), 341 καὶ ὑποσημ. 5.

² Πρβ. K ü b l e r, ἔ.ἀ. 2327.

³ CIL 3, 7334 [=ILS, ἀρ. 2080 = BCH 12 (1888), 424 κέ.]. Βλ. καὶ BCH 13 (1889), 182/3 καὶ 47 (1923), 52, ἀρ. 5. RE XII, 1677, στ. 44/5.

⁴ CIL 3, 649 [=Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 960]. 650 [=Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 980]. 658. 659. [=Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 957 = ILS, ἀρ. 7189]. 14206, 17. BCH 47 (1923), 71, ἀρ. 26. 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 33 κέ., ἀρ. 21. 22. AE 1950/51, 59/60, ἀρ. 5.

⁵ Εἰς τοὺς Φιλίππους ὁ C. Vibius Daphnus (CIL 3, 659) καὶ ὁ [An]nius Agricola (CIL 3, 649), οἱ ὅποιοι ἐτιμήθησαν διὰ τῶν ornamenta decurionatus, ἦσαν ὁ μὲν πρῶτος 5 ἐτῶν, ὁ δ' ἄλλος 6, ὅταν ἀπέθανον. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἔ.ἀ. 268. Ἐπίσης ὁ Στοβαῖος Sex. Caelidius Secundus ἐτιμήθη διὰ τοῦ decurionatus ὑπὸ τῆς colonia Scuporum εἰς ἡλικίαν μικροτέραν τῶν 18 ἐτῶν (Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 311 = ILS, ἀρ. 7177). Ὁ P. C(ornelius) Asper Atiarius Montanus, ὅστις ἐτιμήθη equo publico, ornamentis decurionatus et Piviralicis καὶ διετέλεσε pontifex καὶ flamen divi Claudi, ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 23 ἐτῶν. Φυσικὰ μὲ τὰ ornamenta decurionatus ἐτιμήθη εἰς ἡλικίαν μικροτέραν. Νεαρᾶς ἡλικίας ἦτο ἴσως καὶ ὁ μνημονευόμενος εἰς ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων T. Flavius Macedonicus [BCH 47 (1923), 71, ἀρ. 26]. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι κατώτατον ὄριον ἡλικίας πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ ἀξιώματος τοῦ κοινοτικοῦ συμβούλου ἦτο 25 ἐτῶν. A b b o t t - J o h n s o n, ἔ.ἀ. 66. K ü b l e r - B i ζ ο υ κ ῖ δ ο υ, ἔ.ἀ. 41, ἔνθα καὶ παραπομπαὶ εἰς τὰς πηγάς.

dec(urionatus) hon(oratus), dec(urio), irenar(cha), Πvir iur(e) d(iceundo), munerarius [BCH 62(1938), 428/9, ἀρ. 10].—P. Marius Valens, or(namentis) dec(urionatus) hon(oratus), aed(ilis) i. d. Philipp., dec(urio), flamen divi Antonini Pii, Πvir, mun(erarius) [RA σειρ. 6η, 33 (1949) 34, ἀρ. 21].—M. Antonius Macer, orn(amentis) dec(urionatus) hon(oratus), q(uaestor) [BA, ε.ά. ἀρ. 22].—M. Caetronius Silianus, orn(amentis) d[ec(urionatus)] hon(oratus), q(uaestor), Πvir i. d., muner(a-rius) P[hil(ippis)]. Αυτόνοήτον είναι ότι η άπονομή του τιμητικού τίτλου δέν απέκλειε μελλοντικώς την έκλογήν του τιμηθέντος εις τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον (decurio). Δύο ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὁ L. Valerius Priscus καὶ ὁ P. Marius Valens, ἐτιμήθησαν παλαιότερον μὲ τὰ παράσημα τῆς δεκαδαρχίας, ἴσως εἰς νεαράν ἡλικίαν καὶ αὐτοί, ἀργότερον ὁμως προεχειρίσθησαν εἰς decuriones, ὁ εἰς μάλιστα, ἀφοῦ πρότερον ἔλαβε τὸ μικρότερον ἀξίωμα τοῦ aedilis. Εἰς τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα καὶ εἰς ἄλλα¹ παρατηροῦμεν ὅτι ὁ ἐκλεγείς decurio ἠδύνατο καὶ πρὸ τῆς ἐκλογῆς του καὶ μετ' αὐτήν (ἴσως ἀπὸ τοῦ 2ου ἢ 3ου μ.Χ. αἰῶνος) νὰ λάβῃ καὶ ἄλλα ἀξιώματα, πολιτικά καὶ ἱερατικά, καὶ λειτουργίας ἀκόμη. Δηλαδὴ ἠδύνατο νὰ γίνῃ aedilis, quaestor, duovir i. d., irenarcha, munerarius, pontifex, flamen κ.ά.² Δὲν εἶναι ἀσύνηθες πρῶην στρατιωτικοὶ νὰ ἐκλέγωνται μετὰ τὴν ἀφυπηρέτησίν των ἐκ τοῦ στρατοῦ decuriones ἢ ἄρχοντες εἰς τὰς ἀποικίας, ἐξ ὧν κατήγοντο ἢ ἐν αἷς ἐγκαθίσταντο μονίμως καὶ ἐπολιτογραφοῦντο³. Ὅλοι οἱ προχειρισθέντες decuriones ἢ τιμηθέντες διὰ τῶν παρασῆμων τῆς δεκαδαρχίας ἦσαν Ρωμαῖοι πολῖται εἴτε ἐκ καταγωγῆς εἴτε διὰ παραχωρήσεως τῆς ρωμαϊκῆς ἰθαγενείας, καθὼς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τὰ tria nomina, τὰ ὁποῖα φέρουν εἰς τὰ μνημεῖα των καὶ πρὸ παντὸς ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν φυλὴν (π.χ. Voltinia), εἰς τὴν ὁποίαν ἦσαν ἐγγεγραμμένοι⁴. Τὸ ἐλληνικὸν cognomen, τὸ ὁποῖον τινὲς ἐξ αὐτῶν φέρουν, προδίδει τὴν ἐλληνικὴν καταγωγὴν. Μόνον εἰς, ὁ [Δ]εντούης Βεῖθνος, θρακικῆς καταγωγῆς, δέν φέρει εἰς τὴν ἐπιγραφὴν κατὰ ρωμαϊκὴν συνήθειαν tria nomina, ἀλλὰ κατὰ μακεδονικὴν

¹ CIL 3, 7334. 7337 καὶ BCH 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. AE, ε.ά. 56 κ.ε., ἀρ. 3.

² CIL 3, 650. 7334. BCH, ε.ά. ἀρ. 10. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 22. AE, ε.ά. ἀρ. 3. 5.

³ CIL 3, 7334. ΌJh 26 (1930), 68/9. AE, ε.ά. 56, ἀρ. 3.

⁴ Κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν οὗτοι εἶναι οἱ ἐξῆς: 1) [...An]nius Agricola (CIL 3, 649). 2) M. Antonius M. f. Vol. Macer (Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 147). 3) C. Graecinius C. f. Vol. Firminus (αὐτόθι, ἀρ. 363). 4) [I]ul(ius) C. f. Vol. [M]aximus Mucianus (αὐτόθι, ἀρ. 597). 5) M. Caetronius M. [I.] Vol. Silianus (αὐτόθι, ἀρ. 673). 6) P. C(ornelius) Asper Atiarius Mōntanus (αὐτόθι, ἀρ. 770). 7) P. Marius P. f. Volt. Valens (αὐτόθι, ἀρ. 882). 8) M. Octavius M. f. Aemil(ia) Valens (αὐτόθι, ἀρ. 1006). 9) [...]us D. f. Octavius Se[ce]l[un]dus (αὐτόθι,

τὸ ὄνομά του καὶ τὸ πατρώνυμον κατὰ γενικὴν¹. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἑλληνικὴ καὶ δι' αὐτὸ δὲν σημειοῦται ὁ λατινικὸς ὅρος *decurio*, ἀλλ' ὁ ἀντίστοιχος ἑλληνικὸς *βουλευτής* (τ.ἔ. τῶν Φιλίππων) καὶ ἀνήκει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν τῆς *constitutio Antoniniana* (212 μ.Χ.)².

Ἡ βουλὴ ὑποβάλλει τὰ ψηφίσματα πρὸς κύρωσιν εἰς τὸν δῆμον, συνηθέστερον ὅμως ἐκδίδει ἢ ἰδίᾳ τὰ ψηφίσματα ἄνευ ἐπικυρώσεως αὐτοῦ. Τὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ἀνατίθενται μετ' ἀπόφασιν τῆς βουλῆς ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων, φέρουν τὸν κυρωτικὸν ὄρον *d(ecreto) d(ecurionum)* (ἢ *dec. dec.*) καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς *ψ(ηφίσματι)* ἢ *δ(όγματι) β(ουλῆς)*³. Διὰ τῶν ψηφισμάτων τῆς βουλῆς ἄλλοτε δίδεται τὸ δικαίωμα εἰς ἰδιώτας νὰ ἐγείρουν τιμητικὰ μνημεῖα εἰς προσωπικότητας ἢ ἄνδρας διακριθέντας εἰς τὴν κοινοτικὴν ἢ δημοσίαν ἐν γένει ζωὴν⁴, ἄλλοτε ἢ ἰδίᾳ βουλὴ ἢ ἡ πόλις ἀναθέτει μνημεῖον εἰς αὐτοκράτορά τινα⁵, ἄλλοτε παρέχεται δημόσιος τόπος (*loco publico dato, τόπος*) πρὸς ταφὴν διακριθέντων πολιτῶν⁶, ἄλλοτε ἐπιτρέπεται εἰς ἰδιώτας ἢ συνηθέστερον εἰς ἱερωμένους νὰ ἐγείρουν ἱερὸν ἢ νὰ προσφέρουν ἀφιερώματα

ἀρ. 1007). 10) L. Valerius L. fil. Volt. Priscus (αὐτόθι, ἀρ. 1052). 11) M. Varinius M. f. Philippius (αὐτόθι, ἀρ. 1069). 12) [C. ἢ L.] Velleius Plato (αὐτόθι, ἀρ. 308). 13) C. Vibius C. fil. Vol. Daphnus (αὐτόθι, ἀρ. 1085). 14) C. Vibius C. fil. Vol. Florus (αὐτόθι, ἀρ. 1089). 15) T. Flavius T. f. Vol. (αὐτόθι, ἀρ. 1424). 16) T. Flavius T. fil. Vol. Alexander (αὐτόθι, ἀρ. 1428). 17) T. Flavius T. fil. Vol. Macedonicus (αὐτόθι, ἀρ. 1443).

¹ BCH 21 (1897), 533/4 (βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 280): [*Δ*]εντούπης Βεΐ-
θου, βουλευτής, | ἀνέθηκεν ἑαυτῷ καὶ τῷ υἱῷ | Οὐάλεντι, ἀντιστρατήγῳ καὶ φορολόγῳ, ἐ-
τῶν κε', καὶ γυναικὶ αὐτοῦ | Μάτα Κουνουσιῶν. Δύο ἀδελφοὶ Θράκες, ὁ [.] Iul(ius) Ma-
ximus Mucianus καὶ ὁ C. Iulius Teres, οἱ ὅποιοι ἔζησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀν-
τωνίνου Πίου καὶ ὡς Ῥωμαῖοι πολῖται διέπρεψαν εἰς τὴν κοινοτικὴν καὶ ἐπαρχιακὴν
διοίκησιν, ἔχουν λατινικὰ ὀνόματα, ὁ τελευταῖος μόνον διετήρησε τὸ θρακικὸν co-
gnomen. CIL 3, 7339 [=Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 261]. BCH 62 (1938), 421/22, ἀρ. 8 [=RA
σειρ. 6, 33 (1949), 34, ἀρ. 20=REG 62 (1949), 126, 101]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη,
ἔ.ἀ. ἀρ. 597 καὶ 618.

² Βλ. P. Collart, ἔ.ἀ. 280, ὑποσημ. 3.

³ CIL 3, 14206, 13. BSA 23 (1918/19), 95/6, ἀρ. 21. BCH 56 (1932), 223/4,
ἀρ. 12. 58 (1934), 449/50, ἀρ. 1b. 454, ἀρ. 2. 60 (1936), 43, ἀρ. 2. 62 (1938), 421/2,
ἀρ. 8. P. Collart, ἔ.ἀ. 267. AE 1950/51, 55, ἀρ. 2.

⁴ BCH 60 (1936), 43, ἀρ. 2. 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. Βλ. καὶ CIL 3, 7339.

⁵ BCH 58 (1934), 449/50, ἀρ. 1b. 454, ἀρ. 2.

⁶ P. Collart, ἔ.ἀ. BCH 62 (1938), 421/2, ἀρ. 8. AE, ἔ.ἀ.—Τὸ δικαίωμα δια-
θέσεως δημοσίας γῆς εἶχε μόνον τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον. Βλ. K ü b l e r - Β ι ζ ο υ -
κ ι ὀ ο υ, ἔ.ἀ. 52.

(*imago, agalmata, subsellia*) εἰς τοὺς θεοὺς¹ κ.ἄ.τ.². Διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν μνημείων ἡ δαπάνη βαρύνει ἐνίοτε τὸν ἐνδιαφερόμενον, ὅστις μὲ αὐταρέσκειαν τὸ δηλῶνει (*sua pecunia posuit*). Δυστυχῶς τὰ ψηφίσματα τῆς βουλῆς δὲν εἶναι τόσον πολλὰ, ὥστε νὰ σχηματίσωμεν πλήρη ἰδέαν τῶν ἀρμοδιοτήτων αὐτῆς. Θὰ πρέπει ὁμως αὐταὶ νὰ ἦσαν οἶαι καὶ εἰς τὰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας τῆς αὐτοκρατορίας³. Πάντως τὸ ἀριστοκρατικὸν τοῦτο σῶμα εἶχε πολὺ μεγαλύτεραν σημασίαν ἀπὸ τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ. Τοῦτο συμπεραίνομεν καὶ ἀπὸ τὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν τῶν ψηφισμάτων ἐναντι τῶν τοῦ δήμου, τὰ ὁποῖα διεσάθησαν μέχρι σήμερον.

γ. **Ἄρχοντες.** Εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας, πλὴν τῶν Στόβων, συναντῶμεν τοὺς ἰδίους σχεδὸν ἄρχοντας, τοὺς ὁποίους εἶχον καὶ αἱ ἄλλαι ρωμαϊκαὶ ἀποικίαι. Πλὴν τούτων ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι, κοινοτικοὶ καὶ κρατικοί. Οἱ ἄρχοντες (*magistratus*), καθὼς καὶ οἱ ὑπάλληλοι, διακρίνονται εἰς τακτικούς καὶ ἐκτάκτους, εἰς ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους. Ὅπως δὲ εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας, οὕτω καὶ εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ γίνεται διάκρισις μεταξὺ τῶν ἀρχῶν (*honores*) καὶ τῶν λειτουργιῶν (*munera*).

Ι. ***Duoviri (duumviri) i(ure) d(icundo)*** (=δύανδροι⁴ δικαιοδοταί). Εἶναι οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες τῶν κοινοτήτων. Εἶναι δύο τὸν ἀριθμὸν, ὅπως μαρτυρεῖ καὶ τὸ ὄνομά των, καὶ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς δύο ὑπάτους τῆς δημοκρατικῆς Ρώμης. Τοὺς συναντῶμεν εἰς ὅλας τὰς ἀποικίας, πλὴν τοῦ *municipium Stobensium*. Μᾶς εἶναι δὲ γνωστοὶ σήμερον ἀπὸ 36 ἐν συν-ὄλῳ ἐπιγραφὰς καὶ νομίσματα, ἥτοι 16 τῶν Φιλίππων⁵, 8 τοῦ Δί-

¹ CIL, ἐ.ἄ. [=BCH 22 (1898), 345 κέ.=P. Collart, ἐ.ἄ. 443, 2]. BSA, ἐ.ἄ. [=BCH 53 (1929), 82/3, ἀρ. 7].

² BCH 56 (1932), 223/4, ἀρ. 12.

³ Περὶ τῶν ἀρμοδιοτήτων τοῦ σώματος τούτου βλέπε Ch. Lécivain, *Senatus municipalis* ἐν *Dict. d. ant. gr. et rom.*, τόμ. 4ος, 1202 κέ. Kübler, RE IV, 2336 κέ. ἐν λ. *decurio*, τοῦ ἰδίου, Ρωμαϊκὸν δίκαιον, ἐ.ἄ. H. Schiller, *Die Staats- u. Rechtsaltertümer*, 179. Kornemann, RE XVI, 620 κέ. Abbott-Johnson, *Municipal Administration*, 67/8. G. H. Stevenson, *Roman provincial Administration*, 171.

⁴ Ἀρχ. Δελτ. 9 (1924/25), παράρτ. 4 κέ. «ἐπὶ δὲ ἄνδρων».

⁵ CIL 3, 650 [=Δ ἡμιτσα, ἀρ. 980] (περιοχὴ Καβάλας). 653 [=BCH 24 (1900), 311] (Δοξάτον). 659 [=Δ ἡμιτσα, ἀρ. 957=ILS, ἀρ. 7189] (Δράμα). 7342 [=BCH 8 (1884), 47, ἀρ. 2=Δ ἡμιτσα, ἀρ. 962=ILS, ἀρ. 5710] (Καβάλα). 14203, 41 [βλ. καὶ P. Collart, ἐ.ἄ. 262] (Θεσσαλονίκη). BCH 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 14 (Φίλιπποι). 350/1, ἀρ. 16. 354/5, ἀρ. 20. 61 (1937), 413, ἀρ. 4 [=P. Collart, ἐ.ἄ. 262] (Φίλιπποι). 413, ἀρ. 6 [=RA 12 (1938), 324, ἀρ. 52]. 62 (1938), 428, ἀρ. 9 [βλ. καὶ P. Collart, ἐ.ἄ.] (Φίλιπποι). 428/9, ἀρ. 10 (Φίλιπποι). RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. AE 1950/51, 55, ἀρ. 2 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 233, ἀρ. 224] (Θεσσαλονίκη).

ου¹, 10 τῆς Πέλλης² καὶ 2 τῆς Κασσανδρείας³. Τόσον ὑλικὸν δι' οὐδένα ἄλλον θεσμόν τῶν ἀποικίων ἔχομεν. Τὸ πρᾶγμα εἶναι εὐεξηγήτον, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ *duoniri* ἦσαν ὄχι μόνον οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες εἰς τὰς ἀποικίας, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπώνυμοι⁴ ἄρχοντες αὐτῶν. Ἐκ τῶν διασωθέντων ὀνομάτων εἰς τὰς ἐπιγραφάς (*tria nomina*) συνάγομεν ὅτι οἱ *duoniri* ἀπαραιτήτως ἔπρεπε νὰ κέκτινται τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν (*civitas*), νὰ εἶναι ἐν πάσῃ περιπτώσει πολῖται τῶν ἀποικίων. Τρεῖς ἀπ' αὐτούς, ὁ [Vari-
ni?]us [M]acedo, ὁ P. Antestius Amphio καὶ ὁ M. Antonius Theophilus, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐπωνύμου, πιθανότατα ἦσαν ἐλληνικῆς καταγωγῆς, μάλιστα ὁ M. Antonius Theophilus, ὅστις διέτέ-
λεσε τὸ 15/4 π.Χ. *duonir* εἰς τὴν Πέλλαν, ἴσως ἀνήκεν, ὅπως καὶ ὁ Ἀθη-
νόδορος Λέοντος⁵, εἰς τοὺς ἐλληνικῆς καταγωγῆς ὁπαδοὺς τοῦ Μ. Ἀν-
τωνίου, τοὺς ἐκτοπισθέντας ἐξ Ἰταλίας ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐγκατα-
σταθέντας εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας. Πάντως τὸ ὄνομά του δεικνύει
ὅτι τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν οὗτος ἔλαβε διὰ τοῦ Μ. Ἀντωνίου. Εἰς τοὺς
cursus honorum παρατηροῦμεν ὅτι ὁ τίτλος τοῦ *duonir* οὐδέποτε
τίθεται ἐν ἀρχῇ, ἀλλὰ μετὰ τοὺς τίτλους ἄλλων ἀξιομάτων⁶. Ἐκ τούτου
συμπεραίνομεν ὅτι τὸ ἀνώτατον δημοτικὸν ἀξίωμα τοῦ *duonir* δὲν ἦτο
δυνατὸν νὰ ἀποκτηθῇ πρὸ τῆς ἀναλήψεως μικροτέρων ἀξιομάτων, πρὸ

58/9, ἀρ. 4 [=RA, ἔ.ἀ. 234, ἀρ. 226] (ὁμοίως). AE, ἔ.ἀ. ἀρ. 5 [=RA, ἔ.ἀ. ἀρ. 227] (ὁ-
μοίως).

¹ Zeitschr. f. Numism. 1911, 98 (30). H. Gaebler, ἔ.ἀ. 60, ἀρ. 2. 4. Γ. Οἰ-
κονόμου, ἔ.ἀ. 28/9, ἀρ. 49 [βλ. καὶ BCH 47 (1923), 166/7]. 29/30, ἀρ. 59 [βλ. καὶ
BCH, ἔ.ἀ. 167]. BCH, ἔ.ἀ. 116, ἀρ. 1. AE 1937, 2, 527/8, ἀρ. 1.

² H. Gaebler, ἔ.ἀ. 97 κέ., ἀρ. 20. 21. 22 (30/29 π.Χ.). 23. 24. 25 (25/4 π.Χ.).
26. 27 (20/19 π.Χ.). 28. 29 (15/4 π.Χ.).

³ Duchesne-Bayet, Mémoire sur une mission au mont Athos, Paris
1877, 73/4, ἀρ. 114 [=Δ ήμιτσα, ἀρ. 770] (Μετόχιον Δοχειαρίου). TAPA 1938,
65/6, ἀρ. 19 [=RA σειρ. 5η, 16 (1940), 251, ἀρ. 174]: [...] L. f. Rom(ilia) Severo,
q., Ilvir. [...]d(e)] s. f. c.

⁴ Βλ. Mommsen, Gesammelte Schrift. III, 253. G. Hubert, Dict. d. ant.,
τόμ. 2ος, 419. Liebenam, RE V, 1816. Kübler, RE XIV, 436.

⁵ Βλ. ἀνωτέρω σ. 6.

⁶ Μόνον εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων CIL 3, 7342 οἱ *Ilviri quinq(uen-
nales)* Philipp(is) προτάσσονται τοῦ ἱερατικοῦ τίτλου *augur(es)*. Ἀλλ' ἐδῶ δὲν πρό-
κειται περὶ *cursus honorum*. Ἀπλῶς σημειοῦνται οἱ τίτλοι τῶν ἀξιωματῶν, τὰ ὅποια
εἶχον οἱ [...] Sermo καὶ Turpilius Vetidius κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἰδρύσεως τῆς *cella
natatoria* (=ἰχθυοτροφείου) ὑπὸ τινος Ὀπίου Φρόντωνος, καθ' ὃ οὗτοι ὡς *duoniri
quiquennales* καὶ *augures* ἔπαιξαν ρόλον τινά.

παντός τοῦ aedilis¹, τοῦ quaestor² (ἢ καὶ ἀμφοτέρων)³, τοῦ decurio⁴, θρησκευτικῶν ἢ ἄλλων ἀξιομάτων καὶ τιμητικῶν ἀκόμη τίτλων⁵. Δὲν τηρεῖται ὅμως ἀπαρεγκλίτως ἡ διαδρομὴ ἀπὸ τοῦ μικροτέρου εἰς τὸ ἀνώτερον ἀξίωμα, πλὴν τῆς βασικῆς ἀρχῆς νὰ λαμβάνεται ὁ duumviratus μετὰ τὴν ἢ μετὰ τινὰ ἀξιώματα, πολιτικά καὶ θρησκευτικά. Οὕτως ὁ P. Insumenius Fronto ἔλαβε τὴν quaestura, ἀφοῦ προηγουμένως διετέλεσε duovir⁶, ὁ P. Marius Valens⁷ καὶ ἄλλος τις ἀγνώστου ὀνόματος⁸ ἐχημάτισαν flamines (ὁ μὲν divi Antonini Pii, ὁ δὲ [divi] Augusti), προτοῦ λάβουν τὸν duumviratus, ἐνθ' ὁ Valerius Valens Ulpianus μετὰ ταῦτα⁹. Ὁ Turpilius Valens¹⁰ διετέλεσε praefectus fabrum, πρὶν ἐκλεγεῖν duovir, ἐνθ' ὁ ἀνωτέρω Valerius Valens Ulpianus κατόπιν. Μόνον ὁ τίτλος τοῦ munerarius ἀναγράφεται μετὰ τὸν τοῦ duovir. Ἐπειδὴ οὗτος κατὰ κανόνα εὐρίσκεται συνεζυγμένως μὲ τὸν duovir, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ duovir κατὰ τὸν χρόνον τῆς θητείας του διετέλει καὶ munerarius, δηλ. χορηγὸς ἀγώνων, τελουμένων εἰς τὴν ἀποικίαν. Παράλληλον παράδειγμα συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν κοινοτικὴν καὶ ἐπαρχιακὴν ὀργανώσιν τῶν Μακεδόνων, δηλ. εἰς τὸν ἀρχιερέα καὶ ἀγωνοθέτην¹¹ καὶ εἰς τοὺς Φιλίππους εἰς τὸν [fla]men d[ivi] Vespasiani καὶ τὸν munerarius¹². Περὶ τοῦ κατωτάτου ὀρίου ἡλικίας τῶν duoviri δὲν μᾶς παραδίδεται τὸ συγκεκριμένον. Ἄν λάβωμεν ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ M. Caetronius Silianus μέχρι τοῦ 35 ἔτους, ὁπότε ἀπέθανεν, ἔλαβε τὸν duoviratus καὶ ἄλλα ἀξιώματα¹³, ἀντιθέτως δὲ ὁ P. Cornelius

¹ CIL 3, 14203, 41. Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ἀ. 28 κέ., ἀρ. 49. 50. BCH 47 (1923), 166, ἀρ. 1. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. AE 1950/51, 55, ἀρ. 2.—Καὶ εἰς τὴν Ρώμην ἡ ἀπόκτησις τῆς aedilitas ἦτο μέγα προσόν διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ ὑποψηφίου εἰς τὸ ἀνώτατον τοῦ ὑπάτου ἀξίωμα.

² CIL 3, 653. Duchesne-Bayet, ἑ.ἀ. 73/4, ἀρ. 114. BCH 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 14. 350/1, ἀρ. 16. TAPA 1938, 65/6, ἀρ. 19. AE, ἑ.ἀ. 58/9, ἀρ. 4. 5.

³ Duchesne-Bayet, ἑ.ἀ. BCH 61 (1937), 413, ἀρ. 6.

⁴ BCH 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10. RA, ἑ.ἀ. 34, ἀρ. 21.

⁵ CIL 3, 650. Γ. Οἰκονόμου, ἑ.ἀ. 29/30, ἀρ. 50. BCH 62 (1938), 428 κέ., ἀρ. 9. 10. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. AE 1937, 2, 527/8, ἀρ. 1. 1950/51, 55 κέ., ἀρ. 2. 5.

⁶ CIL 3, 14203, 41.

⁷ RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21.

⁸ BCH 62 (1938), 428, ἀρ. 9.

⁹ AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 4. [=RA 40 (1952), 234, ἀρ. 226].

¹⁰ AE 1950/51, 55, ἀρ. 2. [=RA 40 (1952), 233, ἀρ. 224].

¹¹ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, Μακεδονικά 3 (1953-55), 25 κέ. 43 καὶ Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά 5 (1961-1963), 66 κέ.

¹² CIL 3, 660. Βλ. καὶ P. Collart, Philippes 265.

¹³ AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 5. [=RA ἑ.ἀ. 234, ἀρ. 227].

Asper Attiarius Montanus μέχρι τοῦ 23 ἔτους μόνον τιμητικούς τίτλους ἔλαβε, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὰ ornamenta duoviralia, καὶ διετέλεσεν εἰς τοὺς Φιλίππους pontifex καὶ flamen ὅχι ὁμῶς duovir¹, θὰ πρέπει καὶ ἐδῶ νὰ ἴσχυεν ὅτι καὶ εἰς τὰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας, εἰς τὰς ὁποίας κατώτατον ὅριον ἡλικίας ἐλογίζετο τὸ 25ον². Duovir ἡδύνατο νὰ ἐκλεγῇ τις ἐπανειλημμένως³· εἰς τὸ Δῖον μαρτυρεῖται duovir iterum (=δῖς)⁴. Ἡ διάρκεια τῆς θητείας τοῦ ἀνωτάτου αὐτοῦ ἀξιωματοῦχου ἦτο, ὅπως καὶ τῶν λοιπῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων, ἐνιαυσία. Ἐπίσης ὁ θεσμὸς τῶν duoviri quinquennales⁵, δηλ. τῶν ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος ἐκλεγομένων δυνάδων διὰ τὴν ἀπογραφὴν τῶν πολιτῶν καὶ ἀποτίμησιν τῶν περιουσιῶν, ἴσχυε καὶ εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκὰς ἀποικίας⁶. Ὁ H. Gaebler⁷ καθορίζει τοὺς duoviri quinquennales τῆς Πέλλης διὰ τὰ ἔτη 30/29, 25/4, 20/19 καὶ 15/4 π.Χ. Καὶ ὁ duovir quinquennalis ἡδύνατο νὰ ἐκλεγῇ ἐπανειλημμένως⁸.

Δυστυχῶς εἰς τὰς ἐπιγραφάς μας, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἐπιτύμβιοι καὶ τιμητικαί, οὐδὲν ἀξιόλογον μᾶς παραδίδεται περὶ τῶν ἀρμοδιότητων τῶν duoviri. Ἐκ τοῦ τίτλου ὁμῶς αὐτῶν: duoviri iure dicundo, τὸν ὁποῖον συνηθέστατα ἀπαντῶμεν εἰς τὰς ἐπιγραφάς, συμπεραίνομεν ὅτι οὗτοι εἶχον καὶ ποινικὴν δικαιοδοσίαν, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον αἱ ἀρμοδιότητές των δὲν πρέπει νὰ διέφερον ἀπὸ τὰς τῶν duoviri τῶν ἄλλων ἀποικιῶν⁹.

¹ CIL 3, 650 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 980].

² Περὶ τοῦ ὁρίου ἡλικίας τῶν duoviri βλ. Liebenam, RE V, 1807/8.

³ Εἰς ἄλλας ἀποικίας ἢ διὰ δευτέραν, τρίτην κλπ. φορὰν ἐκλογὴ δὲν εἶναι τι τὸ ἀσύνηθες. Βλ. π.χ. Liebenam, ἐ.ἀ. 1808/9.

⁴ Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ἀ. 29/30, ἀρ. 50.

⁵ Περὶ τοῦ θεσμοῦ τούτου βλ. Liebenam, Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche, Leipzig 1900, 257 κέ. G. Hubert, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 1ος, 999 κέ. ἐν λ. censor municipalis καὶ τόμ. 4ος, 804 ἐν λ. quinquennales. Abbott-Johnson, ἐ.ἀ. 59.

⁶ CIL 3, 7342. BCH 62 (1938), 428, ἀρ. 9 [=P. Collart, ἐ.ἀ. 262]: Πι[ι]ρ i. d.] [qu]inquennalis Π[...]. (Φίλιπποι). H. Gaebler, ἐ.ἀ. 60, ἀρ. 2. 3. 4. Γ. Οἰκονόμου, ἐ.ἀ. AE 1937, 2, 528, ἀρ. 1 καὶ πιθανότατα BCH 47 (1923), 166, ἀρ. 1 (Δῖον). H. Gaebler, ἐ.ἀ. 97 κέ., ἀρ. 20-29 (Πέλλα).

⁷ H. Gaebler, ἐ.ἀ. 97 κέ., ἀρ. 20-22: Nonius-Sulpicius (30/29 π.Χ.). 23-25: M. Fictorius - M. Septimius (25/4 π.Χ.). 26-27: C. Herennius - L. Titucius (20/19 π.Χ.). 28-29: M. Antonius Theophilus - P. Aebutius (15/4 π.Χ.).

⁸ Βλ. Liebenam, RE V, 1808, ἐν λ. duoviri.

⁹ Βλ. H. Schiller, Staats- u. Rechtstertümer, 177. Liebenam, ἐ.ἀ. 1820 καὶ Städteverwaltung, 256/7. G. Hubert, ἐ.ἀ. 999. Abbott-Johnson, ἐ.ἀ. 59 κέ. E. Kornemann, RE XVI, 623, B. Kübler-Π. Βιζουκίδου, ἐ.ἀ. 46. G. H. Stevenson, ἐ.ἀ. 172.

II. *Aediles*. Οὗτοι θεωροῦνται εἰς τὰς πόλεις ρωμαϊκοῦ καὶ λατινικοῦ δικαίου ὡς συνάρχοντες *minores* τῶν *duoviri*, δι' αὐτὸ συχνὰ μὲ τοὺς *duoviri* ἔχουν, πρὸ παντὸς εἰς τὰ *municipia*, τὴν κοινὴν ὀνομασίαν *tétrandroi* (*quattuoviri*). Ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς ὁμωνύμους ἄρχοντας τῆς Ρώμης καὶ τοὺς ἀγορανόμους τῶν ὑποτελῶν (*civitates stipendiariae*) καὶ τῶν ἐλευθέρων πόλεων τῆς Μακεδονίας¹. Δι' αὐτὸ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἀποικίων ὁ ὅρος ἀγορανόμος ἀντικαθιστᾷ τὸν λατινικόν². Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἔνδεκα *aediles* τῶν Φιλίππων³, ἄλλοι ἔνδεκα τοῦ Δίου⁴

¹ Περὶ τῶν ἀγορανόμων τῶν ὑποτελῶν καὶ ἐλευθέρων πόλεων τῆς Μακεδονίας ἔγινε λόγος ἀλλαχοῦ, Μακεδονικά 5 (1961-1963), 45 κέ.

² Βλ. AE 1948/49, Ἀρχ. Χρον. 36, ἀρ. 4.

³ CIL 3, 654 καὶ 7335 [=Δήμιτσα, ἀρ. 877]. 7345. 14203, 41 [βλ. καὶ Φ. Πέτσα, AE 1950/51, 62]. 14206, 28. BCH 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 4. 15. 18. 58 (1934), 457 κέ., ἀρ. 3 [βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 363, 5]. 4 καὶ εἰκ. 3 [βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 363, 4]. 61 (1937), 413, ἀρ. 6. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. AE 1950/51, 55, ἀρ. 2.

⁴ Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 28/9, ἀρ. 49. 50. BCH 47 (1923), 166, ἀρ. 1. AE 1937, 2, 527 κέ., 1. 2: M. Pontius Auctus et M. Pontius[us] | Iucundus, aed(iles), Libero Patri | et thiaso sacrum. Ὁ ἐκδότης τῆς ἐπιγραφῆς (Μακαρόνας, AE 1937, 2, 529) νομίζει ὅτι οἱ aed(iles) ἐδῶ δὲν εἶναι ἀξιώματα πολιτικόν, ἀλλὰ θρησκευτικόν, ὅσον συναντῶμεν καὶ ἄλλοι εἰς λατρευτικούς συλλόγους (βλ. π.χ. CIL 3, 633I, 2 = Δήμιτσα, ἀρ. 934 = ILS, ἀρ. 5466. P. Collart, ἔ.ἀ. 269. 403). Ἐν τούτοις καὶ εἰς τὴν προκειμένην καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐπομένους δέον νὰ δεχθῶμεν ὅτι πρόκειται περὶ τῶν aediles τῆς πόλεως. Οἱ aediles, ὅπως καὶ οἱ ἀγορανόμοι τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, συνήθιστον ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς λήξεως ἢ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀρχῆς τῶν νὰ ἀναθέτουσιν μνημεῖον τὴν ἡ ἀφιέρωμα εἰς τοὺς θεοὺς ἢ εἰς τὴν πόλιν ἢ καὶ εἰς ἐξέχουσιν δημοτικὴν ἢ ἄλλην προσωπικότητα. Ἐδῶ μάλιστα οἱ ἀναθῆται ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸν ἀριθμὸν (2) τῶν aediles τῆς πόλεως.—AE 1948/49, Ἀρχ. χρον. 36, ἀρ. 4 [=RA σειρ. 6η, 44 (1954), 170, ἀρ. 22. Βλ. καὶ REG 46 (1953), 144, ἀρ. 105]. 37, ἀρ. 5: Libero Patri et thiaso | L. Iulius Hyla et L. Aninius Pudens, aed(iles). Ὁ ἐκδότης (Νικ. Χ. Κοτζιάς) τῆς ἐπιγραφῆς συμπληροῖ τὸν συντεταγμένον τύπον aed. οὐχὶ ὀρθῶς διὰ τοῦ ρήματος aed(i-caverunt). Ἐν τούτοις, ἂν ἔπρεπε νὰ ἐννοηθῇ ρῆμά τι, θὰ ἤρμοζε μᾶλλον τὸ *dedicaverunt* (βλ. π.χ. CIL 3, 14206, 12 Καλαμπάκι Φιλίππων. Δήμιτσα, ἀρ. 191 Δίον). Δὲν εἶναι ὅμως ἀνάγκη. Τὸν συντεταγμένον τύπον aed. εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἀποικίων συναντῶμεν πάντοτε ἀντὶ τοῦ πλήρους aedilis.—AE, ἔ.ἀ. ἀρ. 6: [...Jus Postumus Obeverus (?) | [...p]atri aedili Libero et thiaso | d(e)s(uis) f(aciendum) d(edit). Οὕτως ἐκδίδεται ἡ ἐπιγραφὴ ὑπὸ τοῦ Κοτζιά. Ὁ Κοτζιάς 38 πιστεύει ὅτι τὸ aedilis ἐδῶ ἐχρησιμοποιήθη ὄχι πρὸς δῆλωσιν τοῦ γνωστοῦ πολιτικοῦ ἢ θρησκευτικοῦ ἀξιώματος, τὸ ὅποιον συχνὰ συναντῶμεν εἰς τὴν κοινοτικὴν ζωὴν τῶν Ρωμαίων ἀποίκων, ἀλλ' εἶναι προσωνομία, ἀποδιδόμενη εἰς τὸν θεὸν Liber. Κατ' αὐτὸν δηλ. τὸ aedilis μαζὶ μὲ τὸ pater λαμβάνει εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἐδρυτέραν καὶ γενικωτέραν ἐννοίαν, ἰσοδυναμοῦσαν «τῷ πατρὶ προστάτῃ καὶ πνευματικῷ ἀρχηγῷ Διονύσῳ». Οὕτω πιστεύει ὅτι δικαιολογεῖται καὶ ἡ ἀσυνήθης πρόταξις τοῦ pater τοῦ Liber. Ἐν τούτοις τοιαύτη χρῆσις τοῦ aedilis οὐδαμῶς μαρτυρεῖται καί, καθ' ὅσον γινώρισκω, οὐδέποτε τίτλοι δημοκρατικῶν ἀξιωμάτων ἐδόθησαν εἰς θεοὺς. Ἀλλὰ καὶ γραμματικῶς ἡ θέσις

καὶ εἰς τῆς Κασσανδρείας¹.

Οἱ aediles ἀπετέλουν καὶ εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας συναρχίαν δύο ἀνδρῶν², ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀγορανόμους τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας, οἵτινες ἦσαν πλείονες τῶν δύο. Ἡ διάρκεια τῆς θητείας τῶν ἡτο ἐνιαύσιος, ὅπως καὶ τῶν δυνάδων, τῶν *collegae maiores*. Τὸ ἀξίωμα τοῦ aedilis, καθὼς βλέπομεν εἰς τοὺς *cursus honorum* τῶν ἀρχόντων, ἐλαμβάνετο συνήθως πρῶτον κατὰ σειράν, ἀπετέλει τρόπον τινὰ τὸν εἰσαγωγικὸν βαθμὸν εἰς τὴν σταδιοδρομίαν τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως. Μόνον τιμητικοὶ τίτλοι³ καὶ ἱερατικὰ ἀξιώματα⁴, διὰ τὰ ὅποια δὲν ἀπαιτεῖτο ὄριον ἡλικίας, ἦτο δυνατόν νὰ δοθοῦν πρὸ τῆς aedilitas. Οἱ στρατιωτικοὶ τίτλοι, οἱ ὅποιοι συνήθως τίθενται ἐν ἀρχῇ⁵, δὲν ἀνήκουν εἰς τοὺς *cursus honorum* τῶν ἀξιωματούχων τῶν ἀποικιῶν. Τὰ ἄλλα ἀξιώματα, τὰ ὅποια λαμβάνονται μετὰ τὴν aedilitas, δὲν ἀκολουθοῦν σταθερὰν σειράν. Οὕτως οἱ [...] Picens, Gn. Domitius Secundus καὶ M. Gellius μετὰ τὴν aedilitas ἔλαβον ἀμέσως τὸ ἀξίωμα τοῦ *duovir* εἰς τὸ Δῖον,⁶ ὁ [Varin]ius(?) [M]acedo εἰς τοὺς Φιλίπ-

τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ μετὰ τῶν προσωνυμιῶν τοῦ *pater aed(ilis) Liber* εἶναι ἀσυνήθης καὶ παντελῶς ἀφύσικος. Εἰς τὰς πηγὰς μας ὄχι μόνον τὸ *pater* κατὰ κανόνα ἀκολουθεῖ τὸ *Liber* (βλ. π.χ. P. Collart, ἔ. ἀ. 415, 4), ἀλλὰ καὶ τιμητικοὶ τίτλοι καὶ προσωνυμίαι τοῦ θεοῦ πάντοτε τίθενται μετὰ τὸ *Liber Pater*, π.χ. *Liber Pater Tasibastenus*: CIL 3, 703 [=Δήμιτσα, ἀρ. 1057=BCH 24 (1900), 312, ἀρ. 4. Βλ. καὶ BCH 47 (1923), 61]. 704 [=Δήμιτσα, ἀρ. 1058=BCH, ἔ. ἀ. ἀρ. 5=ILS, ἀρ. 4059], *L(iber) Pater deus opt(imus)* (βλ. P. Collart, ἔ. ἀ. 415, 5). Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ ἀποδοθῇ τὸ aedilis εἰς τὸν *Liber*. Μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὅτι τοῦτο καὶ ἐδῶ ἔχει τὴν συνήθη σημασίαν καὶ ἀναφέρεται ὄχι εἰς τὸν *Liber*, ἀλλ' εἰς προηγούμενον πρόσωπον, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κατὰ δοτικὴν δὲν ἐσώθη εἰς τὴν ἐπιγραφὴν εἰμὴ μόνον τὰ γράμματα [...]TRI. Δυνατὸν τὸ πρόσωπον τοῦτο νὰ εὐρίσκετο εἰς συγγενικὴν σχέσιν πρὸς τὸν ἀναθέτην ἢ τοὺς ἀναθέτας: [pa- ἢ fra]tri. Ἡ ἀνάθεσις μνημεῖον (ἐδῶ βωμίσκου) εἰς θνητοὺς καὶ εἰς τὸν θεὸν *Liber* μαζὶ δὲν εἶναι ἀσυνήθης· πλὴν τοῦτου συχνὰ ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἀποικίαν τοῦ Αἰῶ *Liberi Patri et thiaso*, *Liberi et thiaso*, *Διονύσω καὶ θιάσω*, εἰς δὲ τοὺς Φιλίππους *Διονύσω [...]οίω καὶ Τριπολίταις*. Ἐπίσης καὶ τὸ ἀνύπαρκτον *OBEEVERVS* θὰ πρέπει ἴσως νὰ ἀναγνωσθῇ *ETSEVERVS* (=et Severus). Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιγραφὴ ἡδύνατο νὰ ἀποκατασταθῇ οὕτω πως: [...]us Postumus et Severus | [...]tri, aedili, Libero et thiaso | d(e) s(uis) f(aciendum) d(ederunt). AE, ἔ. ἀ. 37, ἀρ. 7: T. Granius Feti[us], | aed(ilis), Lib(ero) Patri et | thiaso d(e) s(uis) f(aciendum) c(uravit).

¹ Duchesne - Bayet, ἔ. ἀ. 73/4, ἀρ. 114 [=Δήμιτσα, ἀρ. 770].

² Βλ. AE 1937, 2, 527/8, ἀρ. 1. 1948/49, Ἀρχ. χρον. 36, ἀρ. 5.

³ RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21.

⁴ Γ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ. 29/30, ἀρ. 50.

⁵ Βλ. π.χ. BCH 57 (1933), 354/5, ἀρ. 20. AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 4. 5. Γ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ. 28/9, ἀρ. 49.

⁶ Γ. Οἰκονόμου, ἔ. ἀ. 28/9, ἀρ. 49. 50. BCH 47 (1923), 166, ἀρ. 1.

πους και ὁ M. Valerius Ruga εἰς τὴν Κασσάνδρειαν τὴν quaestura και ἐν συνεχείᾳ τὸν duumviratus¹, ἀλλ' ὁ P. Insumennius Fronto εἰς τοὺς Φιλίππους πρῶτον τὸν duumviratus iur(e) di[e(undo)] και ἔπειτα τὴν quaestura², ὁ P. Turpilius Valens τὴν praefectura fabrum και ἔπειτα τὸ ἀξίωμα τοῦ duovir i.d. Philippis³. Ὁ P. Marius Valens διετέλεσε πρῶτον aedilis i.d. Philipp(is) και ἔπειτα κατὰ σειράν decurio, flamen divi Antonini Pii, Πvir και munerarius και τέλος ὁ P. Antestius Amphio εἰς τὸ Δίον augur και ἔπειτα duovir quinquennalis⁴. Καὶ διὰ τοὺς aediles ἴσχυεν ὅ,τι εἶπομεν περὶ τῶν duoviri, ὧφειλον δηλ. οὗτοι νὰ εἶναι Ῥωμαῖοι πολῖται, ἀδιαφόρως ἂν ἦσαν ρωμαϊκῆς εἴτε ἰταλικῆς καταγωγῆς ἢ ἦσαν ἐλληνικῆς τοιαύτης. Ὅλοι πάντως ἀνῆκον εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ τόπου. Αἱ ἀρμοδιότητες τῶν aediles ἦσαν πολὺ εὐρύτεραι τῶν τῶν ἀγορανόμων τῶν ἐλληνικῶν πόλεων. Εἶχον δηλ. αὐτοὶ τὴν ἀστυνομικὴν ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, τὸν ἐφοδιασμὸν τῆς κοινότητος μὲ σιτηρὰ και τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν (cura annonae), τὴν ἐπίβλεψιν τῶν λουτρῶν και τὴν ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῶν οἰκοδομῶν και τῶν ὁδῶν τῆς κοινότητος, τὴν ἐκμίσθωσιν τῶν δημοσίων κτημάτων και τὴν διενέργειαν τῶν ἀγγαριῶν (cura urbis)), τὴν φροντίδα διὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἀγώνων (cura ludorum) κλπ.⁵ Προσέτι εἶχον και αὐτοὶ ποινικὴν δικαιοδοσίαν, καθὼς συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ τίτλου aedilis i(ure) d(icundo)⁶. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς duoviri, οἱ ὅποιοι, ὅπως εἶδομεν, ἦσαν οἱ ἐπώνυμοι ἄρχοντες τῆς κοινότητος, οὗτοι δὲν εἶχον, φαίνεται, τοιοῦτον δικαίωμα. Ὅπως ὅλοι οἱ ἄρχοντες, οὕτω και οἱ aediles δικαιοῦνται νὰ ἀνεγείρουν μνημεῖον ἢ νὰ προσφέρουν ἀφιέρωμα εἰς τοὺς θεοὺς⁷ κατὰ τὴν ἀνάληψιν τῶν καθηκόντων ἢ ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἀρχῆς τῶν, ἐγκρίνουν τὴν κατασκευὴν δημοσίου ἔργου και πολλὰκις μεριμνοῦν δι' ἰδίῳν ἐξόδων περὶ αὐτοῦ⁸.

III. *Quaestores*. Εἶναι οἱ τρίτοι κατὰ σειράν ἄρχοντες εἰς τὰς ἀποικίας. Οἱ quaestores διαχειρίζονται τὸ ταμεῖον τῆς πόλεως και κατὰ τοῦτο ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς ταμίας τῶν ἐλληνικῶν πόλεων. Μέχρι σή-

¹ BCH 61 (1937), 413, ἀρ. 6. Duchesne-Bayet, ἔ.ἀ.

² CIL 3, 14203, 41. Βλ. και AE 1950/51, 62.

³ AE 1950/51, 55, ἀρ. 2 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 233, ἀρ. 224].

⁴ AE 1937, 2, 527/8, ἀρ. 1. [=RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21].

⁵ Βλ. Kubitschek, RE I, 448 κέ. G. Hubert, ἔ.ἀ., τόμ. 1ος, 100/1 ἐν λ. aediles coloniarum et municipiorum. Liebenam, Städteverw. 265. R. Cagnat, Cours d' épigr. lat., ἐκδ. 4η, 359. Kübler-Bitschke, ἔ.ἀ. 49. E. Kornemann, RE XVI, 623/4. Stevenson, ἔ.ἀ. 172.

⁶ RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21.

⁷ BCH 58 (1934), 457 κέ., ἀρ. 3. 4. AE 1937, 2, 529, ἀρ. 2. 1948/9, Ἀρχ. Χρον. 36 κέ., ἀρ. 4. 5. 7.

⁸ Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 29/30, ἀρ. 50.

μερον γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ἑνέα quaestores τῶν Φιλίππων¹ καὶ δύο τῆς Κασσανδρείας². Ἐκ τοῦ Δίου καὶ τῆς Πέλλης οὐδεὶς μαρτυρεῖται. Ἡ ἀπουσία τῶν quaestores ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν δύο ἀποικιῶν πιθανὸν νὰ εἶναι τυχαία, δυνατόν ὅμως καὶ νὰ μὴ ὑπῆρχον τοιοῦτοι ἄρχοντες εἰς αὐτάς. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι καὶ ἀπὸ ἄλλας ἀποικίας ἔλειπον οἱ κοινοτικοὶ οὗτοι ἄρχοντες, τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν ἐτέλουν ἄλλοι ἄρχοντες, π.χ. εἰς τῶν aediles εἰς τὸ Ἀρπίνον ἢ οἱ duoviri εἰς τὴν Πομπηϊαν³. Ὁ συνήθης τίτλος, τὸν ὁποῖον φέρουν οἱ ἄρχοντες αὐτοί, εἶναι quaestor (καὶ συντετμημένως q. ἢ quaest.).⁴ Ἄπαξ δὲ ἀπαντᾷ εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ ὁ πληρέστερος quaest(or) col(oniae) Philipp(is)⁵. Ὅπως ἡ aedilitas, καὶ ἡ quaestura ἐθεωρεῖτο εἰσαγωγικὸς βαθμὸς διὰ τὴν περαιτέρω σταδιοδρομίαν τῶν ὑπαλλήλων τῆς πόλεως⁶. Οἱ ὑποψήφιοι ὅμως ἐπρωτίμων τὴν λαμπροτέραν καὶ πολλὰ ὑποσχομένην διὰ τὴν μετέπειτα ἐξέλιξιν τῶν aedilitas παρὰ τὴν quaestura⁷. Ἐν ἡ περιπτώσει οὗτοι κατὰ τὴν ὑπαλληλικὴν τῶν σταδιοδρομίαν ἐλάβανον καὶ τὰ δύο ἀξιώματα, ἀνεδεικνύοντο πρῶτον aediles καὶ ἔπειτα quaestores εἴτε ἐν συνεχείᾳ εἴτε μετὰ τὴν λήψιν ἄλλων ἀξιώματων⁸. Τὴν σταθεράν ὅμως θέσιν τῆς aedilitas νὰ τίθεται ἐν ἀρχῇ εἰς τοὺς cursus honorum δὲν παρατηροῦμεν εἰς τὴν quaestura. Οὕτως ὁ L. Decimius, ὁ M. Caetronius Silianus, ὁ C. Valerius Valens Ulpianus, ὁ [. Varin]ius⁹ [M]acedo καὶ ὁ [...] Flaccus εἰς τοὺς

¹ CIL 3, 653 [=BCH 24 (1900), 311]. 14203, 41 [βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 262]. BCH 47 (1923), 88, ἀρ. 6 [βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 264]. 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 14. 16. 61 (1937), 413, ἀρ. 4 [=RA σειρ. 6η, 12 (1938), 324, ἀρ. 52]. RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 22. AE 1950/51, 56 κέ., ἀρ. 3. 4. 5 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 234, ἀρ. 225. 226. 227].

² Duchesne - Bayet, ἔ.ἀ. 73/4, ἀρ. 114. TAPA, ἔ.ἀ. 65/6, ἀρ. 19 [=RA σειρ. 6η, 16 (1940), 251, ἀρ. 174].

³ Βλ. π.χ. Liebenam, ἔ.ἀ. 265/6. Ch. Lécivain, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 4ος, 801.

⁴ CIL 3, 653. 14203, 41. BCH 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 14. 16. 61 (1937), 413, ἀρ. 6. RA σειρ. 6η 16 (1940), 251, ἀρ. 174. 33 (1949), 34, ἀρ. 22. AE 1950/51. 58 κέ., ἀρ. 4. 5.

⁵ AE 1950/51, 56/7, ἀρ. 3.

⁶ Βλ. CIL 3, 653. BCH 57 (1933), 348 κέ., ἀρ. 14. AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 4. 5. TAPA 1938, 65/6, ἀρ. 19. Τιμητικοὶ τίτλοι καὶ στρατιωτικοὶ βαθμοί, οἱ ὅποιοι μνημονεύονται τυχὸν εἰς τοὺς cursus honorum πρὸ τοῦ quaestor, δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν (βλ. ἀνωτέρω 41 κέ.).—Καὶ εἰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας ἡ ἀπόκτησις τῆς quaestura δίδει τὸ δικαίωμα εἰσόδου εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινοτικὰς ἀρχάς. Βλ. H. Schiller ἔ.ἀ. 178. Ch. Lécivain, ἔ.ἀ. 801.

⁷ Τοῦτο γίνεται καταφανὲς ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀξιωματούχων, οἱ ὅποιοι ἔλαβον τὴν aedilitas ἢ τὴν quaestura κατὰ πρῶτον. Οἱ πρῶτοι ἀνέρχονται εἰς 16, ἐνθ' οἱ λαβόντες τὴν quaestura τὸ πρῶτον εἶναι μόλις 7.

⁸ Βλ. CIL 3, 14203, 41. Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 770. BCH 61 (1937), 413, ἀρ. 6.

Φιλίππους¹ και οι M. Valerius Ruga και [...] L. f. Severus εις την Κασσάνδρειαν² άνεδείχθησαν πρώτον quaestores και άκολούθως duoviri, άλλ' ό P. Insumennius Fronto εις τους Φιλίππους πρώτον duovir i.d. και έπειτα quaestor³. Επίσης ό C. Valerius Valens Ulpianus έξελέγη πρώτον quaestor και άκολούθως κατά σειράν duovir i.d., praefectus fabrum κλπ., ό C. Graecinius Firminus όμως πρώτον decurio και έπειτα quaestor col(oniae) Philipp(ensium)⁴.

Εις έπιγραφάς των Φιλίππων συναντώμεν άξιωματούχόν τινα με τους τίτλους quaestor pro praetore (ή πληρέστερον quaestor pro praetore provinciae Macedoniae) και curator rei publicae Philippensium⁵. Ός δεικνύει ό τίτλος pro praetore provinciae Macedoniae, ό άξιωματούχος ούτος δέν ήτο κοινοτικός άρχων, αλλά κρατικός υπάλληλος, άποστελλόμενος υπό της κεντρικής διοικήσεως ως βοηθός του έκάστοτε διοικητού της έπαρχίας (pro consule ή pro praetore) και έχων την διαχείρισιν των οικονομικών αυτής⁶. Εις την Μακεδονίαν μάς είναι γνωστός από της ιδρύσεως της έπαρχίας με τον τίτλον quaestor provinciae Macedoniae⁷ ή quaestor pro praetore (provinciae Macedoniae)⁸ ή quaestor pro consule⁹ ή άπλως quaestor¹⁰. Εις τον κρατικόν τούτον υπάλληλον, όταν πε-

¹ CIL 3, 653. BCH 57 (1933), 348, άρ. 14. 16. 61 (1937), 413, άρ. 6. AE 1950/51, 58, άρ. 4. 59/60, άρ. 5.

² Duchesne - Bayet, έ.ά. TAPA 1938, 65/6, άρ. 11. Βλ. και RA σειρά 6η, 16 (1940), 251, άρ. 174.

³ CIL 3, 14203, 41.

⁴ AE 1950/51, 56/7, άρ. 3 [=RA σειρά 6η, 40 (1952), 234, άρ. 225].

⁵ BCH 47 (1923), 88, άρ. 6. 56 (1932), 192 κέ., άρ. 1. 57 (1933), 313 κέ., άρ. 1. 6. 11. 12. 62 (1938), 409/10, άρ. 1. Βλ. και P. Collart, έ.ά. 264.

⁶ Περί του ρωμαϊκού τούτου άρχοντος βλ. Ch. Lécirvain, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 4ος, 800. Kübler-Βιζουκίδου, έ.ά. 37. G. H. Stevenson, έ.ά. 85/6. A. Piganiol, Histoire de Rome, 323 και ειδικώς διά την έπαρχίαν Μακεδονίαν J. A. O. Larsen, Roman Greece εν An Economic Survey of Ancient Rome του T. Frank 1938, 328. H. Gaebler, έ.ά. 3, 1, 6-8. Geyer, RE XIV, 764 κέ. και Δ. Κανατσούλη, Μακεδονική προσωπογραφία (passim, βλ. ευρετήριο εν. λ. quaestor).

⁷ CIL 6, 1373. 9, 158. IG XII, 8, 214. ILS, άρ. 1052. 1056. 4055. H. Gaebler, έ.ά. 7.

⁸ ILS, άρ. 1026. 1070. 8977. IGR 3, 470. 554. BCH 57 (1933), 313 κέ., άρ. 1. 6. 11. 12. 62 (1938), 409/10, άρ. 1.

⁹ Historia 2 (1953), 213.

¹⁰ H. Gaebler, Zeitschr. f. Numism. 23 (1902), 161 και Die antiken Münzen, έ.ά. 197-211. 213. Εις τας έλληνικάς έπιγραφάς υπάρχει ό αντίστοιχος έλληνικός όρος: ταμίας, Π. Παπαγεωργίου, Άλήθεια 23 Όκτωβρίου 1906, άρ. 31. Ditt. Syll. II³, 700. Μακεδόνων ταμίας, H. Gaebler, Die ant. Münzen 197-201: ταμίας και άντιστράτηγος έπαρχίας Μακεδονίας, IGR, άρ. 703. [ταμ]εύσας Μακεδονίας, IG II³, 3621 [=SEG 12 (1955), 48/9, άρ. 151].

πρὶ τὰς ἀρχάς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος ἡ κεντρικὴ ἐξουσία ἤρχισε νὰ ἀσκή-
 ῃ ἐλεγχον ἐπὶ τῆς κοινοτικῆς διοικήσεως καὶ ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῶν οἰκονομι-
 κῶν τῶν πόλεων διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ θεσμοῦ τοῦ *curator rei publicae*
 (τοῦ *λογιστοῦ*)¹, ἀνέτιθεντο ἐνίοτε, ἴσως λόγῳ τῆς κτηθείσης πείρας περὶ
 τὰ οἰκονομικά, καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ *curator rei publicae* τῶν ἐπαρ-
 χιακῶν πόλεων καὶ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν. Ὀνομαστὸς *quaestor pro*
praetore et curator rei publicae Philippensium τῶν χρόνων τοῦ Μ.
 Αὔρηλιου ἦτο ὁ C. Modius Laetus Rufinianus². *Curatores rei pu-*
blcae διωρίζοντο καὶ ἄλλοι ἀνώτατοι ἐπαρχιακοὶ καὶ κοινοτικοὶ ὑπάλ-
 ληλοι ὄχι μόνον οἱ *quaestores* τῶν ἐπαρχιῶν. Οὕτως ὁ Μάρκος Οὐλπίος
 Ἄννιος Κυντιανός, ἀνθύπατος τῆς Μακεδονίας, διετέλεσε *λογιστῆς*
 (= *curator rei publicae*) τῆς [Βουθρ]ωτίων κολωνείας³, ὁ Τ. Αἰλῖος
 Γεμεινῖος Μακεδὼν, ὅστις ὑπῆρξε πολιτάρχης τῆς Θεσσαλονίκης, ὁμοίως
λογιστῆς τῆς πρὸς τῷ Ἰονίῳ κόλῳ Ἀπολλωνίας⁴.

Οἱ *duoviri*, οἱ *aediles* καὶ οἱ *quaestores* εἶναι οἱ ἀνώτεροι ἄρχοντες
 τῶν ἀποικιῶν. Πλὴν τούτων εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας συναντῶμεν,
 ὅπως εἵπομεν, καὶ ἄλλους ἀξιωματούχους, κοινοτικούς καὶ κρατικούς·
 μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐτέλουν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἀνωτέρων ἀρχόντων
 τῶν ἀποικιῶν. Οὗτοι εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

1) *Irenarchae*. Οἱ ἀξιωματούχοι οὗτοι ἀπαντοῦν εἰς τοὺς Φιλίπ-
 πους⁵ καὶ εἰς μίαν μὴ ρωμαϊκὴν πόλιν, εἰς τὴν Βέροϊαν⁶. Ἡ παρουσία
 αὐτῶν εἰς μίαν ρωμαϊκὴν ἀποικίαν καὶ εἰς μίαν ὑποτελῆ πόλιν τῆς ἐπαρχί-
 ας δεικνύει ὅτι ὁ θεσμὸς οὗτος ἦτο κοινὸς δι' ὅλας τὰς πόλεις τῆς Μακε-
 δονίας. Τὸν συναντῶμεν ἀπὸ τοῦ 2ου τοῦλάχιστον μ.Χ. αἰῶνος καθ' ὅλην
 τὴν ἑκτασιν τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ πιθανώτατα εἰσήχθη ὑπὸ τῆς
 ρωμαϊκῆς διοικήσεως. Ἡ εἰρηναρχία ἦτο μᾶλλον λειτουργία (*munus*)
 παρὰ ἀρχή (*magistratus, honor*)⁷, ἔργον δὲ αὐτῆς ἦτο ἡ ἀστυνομικὴ ἐπί-

¹ Περὶ τῶν *curatores rei publicae* βλέπε κατωτέρω σ. 49/50.

² Βλ. Α. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 946.

³ L. M. Ugolini, *Albania Antica*, τόμ. 3ος, 208/9.

⁴ Π. Παπαγεωργίου, ἔ.ἀ. ἀρ. 6 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 30. Βλ. καὶ SEG 2 (1924), 71, ἀρ. 410. H. Thiersch, *Gött. Nachr.* II, 10, 235 κέ.

⁵ BCH 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10: L. Valerio L. fil(io) | Volt. Prisco, | orn(a-
 mentis) dec(urionatus) hon(orato), | dec(urioni), irenar(chae), Πιvi|r(o) iur(e) d(i-
 cundo), muneral|rio, cultores | deor(um) Serapis [et] Isidis. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 262.

⁶ RA 37 (1900), 490, ἀρ. 132 [=BSA 18 (1911/12), 148/9, ἀρ. 7]. Διὰ τὴν εἰ-
 ρηναρχίαν ὡς θεσμὸν τῶν μακεδονικῶν πόλεων βλ. Μακεδονικά, τόμ. 5ος, 48/9.

⁷ Ὁ Hirschfeld, *Die Sicherheitspolizei im röm. Kaiserreich* ἐν S-B. Berl. Akad. 1891, 2, 869. R. Cagnat, *Dict. d. ant. gr. et rom.*, τόμ. 3ος, 572 ἐν λ. *irenarcha*. Pfafl, RE IX, 2033 ἐν λ. *Irenarcha*.

βλεψίς¹ και ἡ διατήρησις τῆς εὐταξίας και ἀσφαλείας τῆς πόλεως και τῆς περιοχῆς τῆς. Ὁ εἰρηνάρχης δὲν ἐκλέγεται ὑπὸ τῆς πόλεως, ὅπως οἱ ἄλλοι ἄρχοντες, ἀλλὰ διορίζεται ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου διοικητοῦ βάσει καταλόγου δέκα ἀνδρῶν, ὑποβαλλομένου εἰς αὐτὸν κατ' ἔτος ἐκ μέρους τῆς κοινότητος², ὑπάγεται ὁμοῦ εἰς τοὺς ἀνωτέρους ἄρχοντας τῆς ἀποικίας, πιθανῶς εἰς τοὺς *duoviri iure dicundo*.

2. *Munerarii*. Οὗτοι ἀπαντοῦν συχνότερον, ἀλλὰ μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους. Μέχρι σήμερον μᾶς εἶναι γνωστὰ 6 ἐπιγραφαὶ τῶν Φιλίππων καὶ τῆς περιοχῆς των³. Ἐκ τούτων μία ἀνήκει εἰς τοὺς ἀμέσους μετὰ τὸν Βεσπασιανὸν χρόνους, ἄλλη εἰς τὴν μετὰ τὸν Ἀντωνίνον Πῖον ἐποχὴν καὶ τρίτη εἰς τὸ τέλος τοῦ 2ου ἢ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος⁴. Καλύπτουν δηλ. τοὺς τρεῖς αὐτοκρατορικοὺς αἰῶνας. Ὁ τίτλος τοῦ ἀξιωματοῦχου αὐτοῦ εἶναι *munerarius* καὶ συντετμημένως *mun.* ἢ *muner.* Ἐνίοτε προστίθεται εἰς αὐτὸν καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἀποικίας: *Philippis*⁵. Οἱ *munerarii* ἦσαν οἱ διοργανωταὶ καὶ χορηγοὶ τῶν κοινοτικῶν ἀγώνων (θηριομαχῶν, μονομαχῶν), ἦσαν δηλ. οἱ ἀγωνοθέται τῶν ρωμαϊκῶν πόλεων. Ἐπειδὴ ὁ τίτλος εἰς τὰς ἐπιγραφὰς μας κατὰ κανόνα σχεδὸν εὐρίσκεται παρὰ τὸν τίτλον τῶν *duoviri* καὶ ἅπαξ παρὰ τὸν *flamen divi Vespasiani*, δεόν νὰ υποθέσωμεν ὅτι εἰς τὰς ἀποικίας συνήθιζον νὰ ἀναθέτουν καὶ τὰ καθήκοντα τῶν *munerarii* εἰς κοινοτικοὺς ἄρχοντας, πρὸ παντὸς εἰς τοὺς *duoviri*. Ἄν ἐκτὸς τούτων καὶ ἰδιῶται ἄποικοι προεχειρίζοντο εἰς *munerarii*, εἰς τὰς πηγὰς μας μέχρι σήμερον τοῦλάχιστον δὲν μαρτυρεῖται. Δὲν εἶναι δυνατόν ὁμοῦ νὰ ἀπεκλείοντο, καθ' ὅσον καὶ εἰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας ἀπαντοῦν *munerarii*, χωρὶς νὰ ἔχουν ταυτοχρόνως ἄλλο ἀξίωμα⁶. Ἡ κατὰ προτίμησιν ἀνάληψις τοῦ λειτουργ-

¹ R. Cagnat, ἐ.ἀ. Pfaff, ἐ.ἀ. 2034. Βλ. καὶ A. H. M. Jones, ἐ.ἀ. 212. P. Collart, ἐ.ἀ. 213, 3.

² CIL 3, 659 [=Δήμιτσα, ἀρ. 957=ILS, ἀρ. 7189]: C. Vibius C. fil. Vol. Daphnus | orn. dec. hon. an. V, m. IX h.s.e. | C. Vibius C. fil. Vol. Florus, dec., | Pvir et munerarius Philippis | fil. kariss. f. c. 660: [fla]men [divi] | Vespasi[ani], | mune[rarius] | it[e]rum. BCH 61 (1937), 413, ἀρ. 6: [Varini]o ? [f. | Vol. M]acedo[ni], aed., q., Pvir. i. d. Phil[ippis], munerari[o] | [Pup]illae Var[inae] | [M]acedonia et Prof[ula] | [P]atri ex testam. eius [P.C.]. 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10: L. Valerio L. fil. | Volt. Prisco, | orn. dec. hon., | dec., irenar(chae), Pvir. iur. d., munerario, cultores | deor. Serapis [et] | Isidis. RA σερ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21: P. Marius P. f. Volt. Valens, or. | dec. hon., aed. i. d. Philipp., dec., flamen | divi Antonini Pii, Pvir, mun(erarius). AE 1950/51, 59/60, ἀρ. 5: M. Caetronius M. [f.] | Vol. Silianus, orn. d[ec.] | hon., q., Pvir i. d., muner(arius) P[hil.], | an. XXXVII, h.s.e. Βλ. καὶ P. Collart, ἐ.ἀ. 273, 383.

³ Βλ. CIL 3, 660. BCH 62 (1938), 428/9, ἀρ. 10. RA, ἐ.ἀ. ἀρ. 21.

⁴ RA, ἐ.ἀ. AE 1950/51, 59/60, ἀρ. 5.

⁵ K. Schneider, RE XVI, 565.

γῆματος τούτου ἐκ μέρους τῶν ἀνατάτων ἀρχόντων τῆς ἀποικίας εἶναι εὐνόητος, διότι αἱ ὑποχρεώσεις τῶν *munerarii*, ὡς ἡ ὀργάνωσις τῶν ἀγώνων καὶ πρὸς πάντων ἡ χρηματοδότησις αὐτῶν, ἦσαν δυσβάστακτοι καὶ μόνον ἄνδρες ἀνέκοντες εἰς τὰς ἐπιφανεστάτας καὶ εὐπορωτάτας οἰκογενείας τοῦ τόπου ἠδύναντο νὰ τὰς φέρουν εἰς πέρας καὶ αὐτοὶ συνήθως ἐλάμβανον τὸ ὕπατον ἀξίωμα τοῦ τόπου. Τὴν ἐντύπωσιν αὐτὴν συναποκομίζομεν, ἂν ρίψωμεν ἓνα βλέμμα εἰς τοὺς *cursus honorum* τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν¹. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τὸ ἴδιον πρόσωπον ἠδύνατο νὰ προχειρισθῇ ἐπανειλημμένως *munerarius* εἰς τὰς πηγὰς μας μαρτυρεῖται εἰς *munerarius iterum* (=τὸ δεύτερον)². Καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ *munerarius* ἦτο λειτουργία καὶ ὄχι ἀρχή.

3. *Tabularii*. Οἱ *tabularii* ἦσαν δημόσιοι ὑπάλληλοι, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐμπειστημένοι μὲ τὴν τήρησιν τοῦ ἀρχείου τῆς πόλεως, εἰς τὸ ὅποιον ἐφυλάσσοντο τὰ διάφορα διοικητικὰ ἐγγραφα, τὰ διατάγματα τῆς κοινότητος, αἱ δημόσιαι καὶ ἰδιωτικαὶ πράξεις, αἱ ὑποθηκαὶ τῶν πολιτῶν. Ἀντεστοίχουν πρὸς τοὺς *γραμματοφύλακας* (ἢ *ἀρχαιοφύλακας* ἢ *χρεωφύλακας*) τῶν ἐλληνικῶν πόλεων³. Ἐκ τῶν ἀξιωματούχων αὐτῶν, δυστυχῶς, μᾶς εἶναι γνωστὸς μόνον εἰς εἰς τὸ Δίον, ὁ *col(oniae) Diensis tabularius*⁴. Ἐκ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας γνωρίζομεν ἓνα «ἀπὸ ταβου[λαρίων]» τῆς Θεσσαλονίκης⁵ καὶ ἓνα «βοηθὸν ταβλαρίον» τῆς ἰδίας πόλεως⁶.

Δύο κοινοτικοὶ ἀξιωματοῦχοι, οἱ δημόσιοι ἱατροὶ (*medici*) καὶ οἱ γυμνασίαρχοι, ἀπαντοῦν καὶ εἰς τὰς ἐλληνικὰς πόλεις⁷. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐξ αὐτῶν προῆλθον οἱ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικίων.

4. Οἱ *medici* ἦσαν δημόσιοι ἱατροὶ, ἐκλεγόμενοι καὶ μισθοδοτούμενοι ὑπὸ τῶν κοινοτήτων. Οὗτοι ἤσκουν τὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν ἄλλων ἱατρῶν τῆς κοινότητος, ἐνδιεφέροντο διὰ τὴν δημοσίαν ὑγείαν, παρεῖχον δωρεὰν ἱατρικὴν περίθαλψιν εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ἐπιστοποιοῦν τὰς αἰτίας ὑπόπτων θανάτων ἢ σωματικῶν βλαβῶν, βιαίως προσγενομένων⁸.

¹ Βλ. ἀνωτέρω σ. 46, ὑποσημ. 2 ἐπιγραφὰς τῶν *munerarii*.

² CIL 3, 660.

³ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά 5 (1961-63), 45.

⁴ A. Plassart, BCH 47 (1923), 166. Περὶ τῶν *tabularii* ἐν γένει βλέπε G. Lafaye, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 5ος, I, 19 ἐν λ. *tabularius*. Sachers, RE IV, 2R, 1969 ἐν λ. *tabularius*.

⁵ Duchesne-Bayet, ἐ.ά. 33, ἀρ. 41 [=Δήμιτσα, ἀρ. 506]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 1511.

⁶ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 19 Ἰουλίου 1906, ἀρ. 13 [=BCH 37 (1913), 110, ἀρ. 23]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐ.ά. ἀρ. 449.

⁷ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, ἐ.ά. 51 κε. 64/5.

⁸ Βιβλιογραφίαν περὶ τῶν δημοσίων ἱατρῶν βλ. εἰς Δ. Κανατσούλη, Ἡ

Σήμερον γνωρίζομεν μόνον δύο *mediei* ἐξ ἐπιγραφῶν τῶν Φιλίππων, τὸν Κ. Μόφιον Εὐήμερον (Q. Mofius Euhemerus) καὶ τὸν Γ. Βελλεῖον Πλάτωνα (C. Velleius Plato)¹. Οὗτοι, ὡς δεικνύει τὸ ἐπώνυμόν των (cognomen), ἦσαν ἐλληνικῆς προελεύσεως, ὁ εἰς μάλιστα ὁ C. Velleius Plato, ἀνῆκεν εἰς μεγάλην ἐκρωμαϊσθεῖσαν οἰκογένειαν τῶν Φιλίππων, εἰς τοὺς Βελλεῖους². Οἱ *mediei*, λόγῳ τῆς εἰδικότητός των, δὲν πρέπει νὰ ἐξελεῖγοντο, ὅπως οἱ ἄλλοι ἄρχοντες τῶν ἀποικιῶν. Μᾶλλον πρέπει νὰ ἀνεωόνετο ἡ θητεία των κάθε ἔτος μέχρι ἀνακλήσεως τοῦ διορισμοῦ των.

5. *Γυμνασίαρχοι*. Ἐκ τῶν γυμνασιάρχων γνωρίζομεν σήμερον μόνον ἓνα, τὸν Κό(ἴντον) Φλάβιον Ἑρμαδίωνα, καὶ τοῦτον πάλιν ἐξ ἐλληνικῶν ἐπιγραφῶν τῶν Φιλίππων³. Καὶ αὐτός, καθὼς βλέπομεν εἰς τὸ *cognomen* του, ἦτο ἐλληνικῆς καταγωγῆς, ἐκ δὲ τοῦ τίτλου *κράτιτος* (=egregius), τὸν ὁποῖον φέρει εἰς μίαν τῶν ἐπιγραφῶν, συμπεραίνομεν ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν ἵππικὴν τάξιν (*ordo equester*) τῆς ἀποικίας. Οὗτος εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ἐμφανίζεται ὡς γυμνασιάρχος καὶ ἀρχιερεὺς ἐνὸς λατρευτικοῦ συλλόγου τῶν Φιλίππων (*οἱ θρησκευ[ταί] τοῦ Σέραπι*). Περὶ τῶν γυμνασιάρχων τῶν μακεδονικῶν πόλεων ἐγένεν εὐρύς λόγος ἀλλաχοῦ [Μακεδονικά 5 (1961-63), 51 κ.ἐ.]. "Ο,τι ἐλέχθη ἐκεῖ περὶ τῶν ἀρμοδιοτήτων καὶ τῶν καθηκόντων αὐτῶν, πρέπει νὰ ἰσχύη καὶ διὰ τοὺς γυμνασιάρχους τῶν ρωμαϊκῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας.

Εἰς τὰς ἀποικίας συναντῶμεν ἀκόμη δύο ἐκτάκτους κρατικούς ὑπαλλήλους. Αὐτοὶ εἶναι οἱ *legati coloniae deducendae* καὶ οἱ *curatores rei publicae*.

1. *Legati coloniae deducendae*. Οὗτοι ἐμφανίζονται ἅπαξ καθ' ὅλον τὸν βίον μιᾶς ἀποικίας, δηλ. κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἰδρύσεως, καὶ εἶναι οἱ ἐντολοδόχοι τῆς διενεργούσης τὴν ἀποικίαν ἀρχῆς. Οἱ *legati* εἶναι πρόσωπα ξένα πρὸς τὴν ἀποικίαν, ἡ δὲ ἀρχὴ των διήρκει μέχρι πέρατος τοῦ ἀνατεθέντος ἔργου. Ἐκ τῶν τεσσάρων ἀποικιῶν μᾶς εἶναι γνωστοὶ μόνον, ὁ Q. Paquius Rufus, ὅστις ἰδρύσε κατ' ἐντολὴν τοῦ Μ. Ἀντωνίου τὸ 42 π.Χ. τοὺς Φιλίππους⁴, καὶ ὁ ἀγνώστου ὀνόματος *lega-*

μακεδονικὴ πόλις, 65, ὑπόσημ. 1.

¹ BCH 53 (1929), 82/3, ἀρ. 7 [=BSA 23 (1918/19), 95/6, ἀρ. 21]. 58 (1934), 472, ἀρ. 9. Βλ. καὶ P. Collart, Philippes, 271.

² Δήμιτσα, ἀρ. 935. Fr. Cumont, Rev. de l' instruct. publ. en Belg. 1898, ἀρ. 12. 13 (Ἀνάτυπον). BCH 48 (1924), 289. 293. 49 (1925), 240. 57 (1933), 341, ἀρ. 11. 12. 58 (1934), 466, ἀρ. 7. 472, ἀρ. 9. 61 (1937), 414, ἀρ. 7. Καὶ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Βελλεῖων φέρουν ἐλληνικά *cognomina*, ὡς Ζώσιμος, Onesimus, Plato.

³ BCH 59 (1935), 140 κ.ἐ., ἀρ. 40. 41. Βλ. καὶ P. Collart, ἐ.ἀ. 447/8. 453.

⁴ H. Gaebler, Die erste Colonialprägung in Philippin ἐν Zeitschr. f. Numism. 39 (1929), 260 κ.ἐ., ἀρ. 11. 12. 13. 14. Βλ. καὶ P. Collart, ἐ.ἀ. 224-227. 264.

tus τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Μακεδονίας Κοίντου Ὁρτηνσίου (44/3 π.Χ.), ὁ ἱδρυτὴς τῆς πρώτης ἐπὶ μακεδονικοῦ ἐδάφους ρωμαϊκῆς ἀποικίας¹. Εἰς τοὺς *legati coloniae deducendae* δὲν ἀνήκει ὁ *legatus C. Memmius Lyceus* τῆς *colonia Iulia Augusta D[i]jensium*. Οὗτος ἦτο ἀπλῶς πρεσβευτὴς τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τοῦ Δίου, ἥτις ἐν ἔτει 132 μ.Χ. δι' αὐτοῦ ἔστησεν ἀνδριάντα εἰς τὰς Ἀθήνας ἐν τῷ Ὀλυμπίειῳ πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ².

2. Οἱ *curatores rei publicae* ἦσαν κρατικοὶ ὑπάλληλοι καὶ ἀπεστέλλοντο ὑπὸ τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας εἰς τὰς σημαντικώτερας τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων πρὸς ἐλεγχον τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως καὶ πρὸ πάντων τῶν οἰκονομικῶν αὐτῶν. Ὁ θεσμὸς τῶν *curatores rei publicae* καθιερώθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ³ πρὸς συγκράτησιν τῆς προοιούσης καταπτώσεως τῶν οἰκονομικῶν τῶν πόλεων. Οἱ ἀξιωματοῦχοι οὗτοι προήρχοντο ἀπὸ τὴν ἱππικὴν ἢ τὴν συγκλητικὴν τάξιν καὶ κατ' ἀρχὰς διορίζοντο ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν ἦσαν πολῖται τῆς πόλεως, πρὸς ἣν ἀπεστέλλοντο, ἀπὸ τῶν μέσων ὅμως τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ γίνεται ὁ διορισμὸς αὐτῶν ὑπὸ τῶν πόλεων καὶ νὰ ἐπικυρώνεται ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως, ὡς ἐκ τούτου ἐλαμβάνοντο τότε συνήθως ἐκ τῶν πολιτῶν τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας τὸν ἐλεγχον θὰ εἶχον. Οἱ *curatores rei publicae* εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς μᾶς εἶναι γνωστοὶ μὲ τὸν ἑλληνικὸν τίτλον «*λογισταί*», ὅστις ἀποδίδει πληρέστερον τοῦ λατινικοῦ τὴν ἀρμοδιότητα αὐτῶν⁴. Ἐκ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν τῆς Μακεδονίας μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους ἔχο-

J. A. O. Larsen, ἐ.ἀ. 448/9. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 1111.

¹ Ἐπὶ νομίματός τῆς Κασσανδρείας σφάζεται μόνον τὸ πατρώνυμον P. I. καὶ ἔπεται ὁ τίτλος COLON(iae) DED(ucendae) L(EG)atus], ἐπὶ τῆς προσθίας δὲ πλευρᾷ τοῦ νομίματος τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθυπάτου Q. HORTENSI PRO[COS.] μετὰ τῆς εἰκόνης του. Βλ. H. Gaebler, ἐ.ἀ. 138 καὶ Die antiken Münzen III, 2, 52, ἀρ. 1 καὶ εἰκ. I, 10. P. Collart, ἐ.ἀ. 235, ὑποσημ. 4.

² CIL 3, 548 [=IG III, 1, 471]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 907.

³ Ὁ Οὐλπιανὸς (Dig. 43, 24, 3, 2) τὴν ἀρχὴν τοῦ θεσμοῦ ἀνάγει εἰς τὸν Νέρβαν. Ἐν τούτοις μέχρι σήμερον δὲν ὑπάρχει ἐπιγραφικὴ μαρτυρία ἐπιβεβαιούσα τοῦτο. Βλ. G. Lacour-Gayet, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. Ιος, 1619 κέ.

⁴ Περὶ τῶν *curatores rei publicae* ἐν γένει βλέπε J. Marquardt, Staatsverwaltung I², 162. Th. Mommsen, Staatsrecht II², 1082 κέ. G. Lacour-Gayet, ἐ.ἀ. Liebenam, Curatores rei publicae ἐν Philol. N. F. 56 (1897), 290. Kornemann, RE IV, 1806 κέ. Abbott-Johnson, ἐ.ἀ. 90 κέ. Kübler-Βιζουκίδου, ἐ.ἀ. 32. P. Collart, ἐ.ἀ. 264. 341 κέ. A. H. M. Jones, The Greek City, 136 κέ.

μεν εἰδήσεις περὶ αὐτῶν, τῶν *curatores rei publicae Philippensium*. Μέχρι σήμερον μᾶς ἔχουν παραδοθῇ ἀπὸ ἐκεῖ ἐπτά ἐπιγραφαί¹. Ἐξ αὐτῶν τέσσαρες ἀναφέρονται εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον, τὸν Γ. Μόδιον Λαῖτον Ρουφινιανὸν (C. Modius Laetus Rufinianus), καὶ ἀνήκουν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Μ. Αὐρηλίου², μία ἄλλη ἀνάγεται εἰς τὴν ἰδίαν ἐποχὴν καὶ πιθανώτατα ἀναφέρεται εἰς τὸ ἴδιον πρόσωπον³, αἱ ὑπόλοιποι δὲν δύνανται νὰ προσδιορισθοῦν χρονικῶς. Εἰς ὅλας τὰς ἐπιγραφὰς ὁ τίτλος τοῦ *curator rei publicae* εἶναι συνδεδεμένος μὲ τὸν τοῦ *quaestor pro praetore* (provinciae Macedoniae), πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι αἱ ἀρμοδιότητες τοῦ *curator* r. p. ἀντιθέτοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν ταμίαν τῆς ἐπαρχίας. Τοῦτο ὅμως ἡδύνατο νὰ γίνῃ μόνον διὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ *curatores r. p.* τῶν ἐπιγραφῶν μας πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν ἐκείνης, καθ' ἣν ὁ διορισμὸς αὐτῶν ἐγίνετο ὑπὸ τῶν κοινοτήτων καὶ ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος.

Praefecti fabrum. Ἦσαν οἱ προϊστάμενοι τῶν τεχνιτῶν εἰς τὰς ρωμαϊκὰς πόλεις. Οἱ τεχνῖται (*fabri*), εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκον οἱ τέκτονες καὶ οἱ οἰκοδόμοι (*f. tignarii*), οἱ ναυπηγοὶ (*f. navales*), οἱ ἐπιπλοιοιοὶ (*f. intestinarii*), κλινοποιοὶ (*f. lectarii* ἢ *lecticarii*), οἱ μαρμαρογλύφοι (*f. marmorarii*), οἱ λιθογλύφοι (*f. lapidarii*), οἱ χαλκεῖς (*f. aerarii*), οἱ σιδηρουργοὶ (*f. ferarii*), οἱ χρυσοχόοι (*f. aurarii*), οἱ ἀργυροχόοι (*f. argentarii*), οἱ ἐλεφαντουργοὶ (*f. eborarii*) κλπ., ἀπετέλουν συνήθως ἰδιωτικὰ σωματεῖα, τὰ *collegia fabrum* (ἢ ἀπλῶς *fabri*), τὰ ὁποῖα ἀνελάμβανον καὶ τὴν πυροσβεστικὴν ὑπηρεσίαν τῆς πόλεως ὡς ἐκ τούτου ἢ ὀργάνωσις τῶν ἡτο ἡμιστρατιωτικῇ. Ἐπὶ κεφαλῇς αὐτῶν ἦσαν οἱ *praefecti collegii fabrum* (ἢ ἀπλῶς *fabrum*), οἵτινες

¹ BCH 47 (1923), 88, ἀρ. 6: C. IVL.... | Quar[....] | to, q(uaestori) [pr. pr. prov. Maced.] et | cura[tor]i | r. p. Phil.... | rio.... 56 (1932), 192 κέ., ἀρ. 1: [...in hono]rem divinae domus et col. Iul. Aug. Phil. | [...ex] voluntate sua a divo [A]ntonino ex epulis | [...q. pr. plr. provinc. Maced., | cura[tor]e r. p. Philipp. 57(1933), 313 κέ., ἀρ. 1: [...]ana Proba [ex v]ol[un]tat[....]rest]ituit | [...C. Modius Laetus Rufinianus, q. pr. pr. et | curat[or] r. p. Philipp....]. 327/8, ἀρ. 6: Genio colo[n]iae | Iu[li] Aug. Philipp.] | [et rei] publi[cae] | [C. Modius Laet[us] | [Rufinianus, q. pr. | pr. provinc. Maced., | cur. r. p. Philipp.] | [...]in ha[ec] aed.] | [facie]ndum cur[avit]. 341/2, ἀρ. 11: C. Modio | Laeto Rufiniano, q. | pr. pr. provinc. | Maced., cur. | r. p. Phil., cl. v., | L. Velleius | Velleianus | amico b. m. 343, ἀρ. 12: C. Modio | Laeto Rufiniano, | q. pr. pr. [p]rov. | Maced., cur. | r. p. Philipp., cl. v., | L. Velleius | [V]elleianus | amico b. m. 62 (1938), 409/10, ἀρ. 1: [r. p]ublica col. Iul. Aug. P[hi]lipp.].... sub | curatione [... q(uaestoris)] pr. pr. et cur[ator]is r. p. Phil.] Bλ. καὶ 56 (1932), 197/8 [= 57 (1933), 316, ὑποσημ. 2]. P. Collart, ἔ.ἀ. 264. 341 κέ.

² P. Collart, ἔ.ἀ. 264. 343. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 946.

³ P. Collart, ἔ.ἀ. 342/3.

δὲν ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν μελῶν τοῦ σωματείου, ἀνῆκον ὁμῶς εἰς τὴν ἀνωτέραν κοινοτικὴν τάξιν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλάμβανον κοινοτικά ἀξιώματα¹. Ἄν οὗτοι ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ ἄρα ἦσαν κοινοτικοὶ ἄρχοντες, ὅπως οἱ *praelecti vigilum* (=οἱ ἐπαρχοὶ τῶν νυκτοφυλάκων), εἶναι δύσκολον νὰ ἀπαντήσωμεν. Πάντως ὡς προϊστάμενοι τῆς πυροσβεστικῆς ὑπηρεσίας θὰ πρέπει νὰ εἶχον τὰς αὐτὰς ἀρμοδιότητας μὲ τὸν *praelectus vigilum*². Ἐκ τῶν ρωμαϊκῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς Φιλίππους μόνον συναντῶμεν τὸν *praelectus fabrum*. Μέχρι σήμερον γνωρίζομεν δύο *praelecti fabrum*, τὸν Βουρρηῖνον Φίρμον (*Burrenus Firmus*, 1ος μ.Χ. αἰ.), ὅστις τὸ ἀξίωμα ἔλαβεν εἰς ἡλικίαν 20 ἐτῶν³, καὶ τὸν Π. Τουρπίλιον Οὐάλεντα (*P. Turpilius Valeus*), ὅστις πλὴν τῆς *praelectura fabrum* ἔλαβε καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ *aedilis* καὶ τὸ τοῦ *duumvir* καὶ δὴ τὴν *praelectura fabrum* μετὰ τὴν *aedilitas*, πρὸ τοῦ *duumviratus* ὁμῶς⁴.

Τοῦ ἀξιώματούχου τούτου δέον νὰ διακριθῇ ὁ *praelectus fabrum* a co(n)s(ule) d(elatus), τὸν ὁποῖον ἐπίσης συναντῶμεν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων⁵. Οὗτος ἦτο κρατικὸς ὑπάλληλος, ὄχι κοινοτικός, καὶ διορίζετο ὑπὸ τοῦ ὑπάτου ἢ τοῦ πραίτωρος ἢ καί, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς δημοκρατίας, ὑπὸ τοῦ ἀνθυπάτου ἢ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἦτο ἐν εἶδος ὑπασπιστοῦ τοῦ διοικητοῦ τοῦ στρατοῦ καὶ περὶ τὸ τέλος τῆς δημοκρατίας εἶχε καὶ τὴν διαχείρισιν τοῦ ταμείου τοῦ προϊσταμένου του. Ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου ἡ *praelectura fabrum* ἀπετέλει βασικὸν σταθμὸν εἰς τὴν σταδιοδρομίαν τῶν ἱππέων ἢ ἐδίδετο ὡς τίτλος ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν διοικητῶν τῶν ἐπαρχιῶν εἰς τοὺς υἱοὺς ἐξεχουσῶν οἰκογενειῶν τῶν ρωμαϊκῶν κοινοτήτων, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς ἀνηλίκους⁶. Εἰς τοὺς κρατικούς αὐτοὺς ἀξιώματούχους πρέπει νὰ ἀνῆκε καὶ ὁ *praef(ectus) fabrum et frumenti mancipalis provinc(iae) Africae*, τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς ἄλλην ἐπιγραφὴν, προερχομένην ἐπίσης ἐκ τῶν Φιλίππων⁷.

Εἰς τοὺς Φιλίππους συναντῶμεν καὶ ἓνα εἰδικὸν ἄρχοντα, τὸν *prin-*

¹ Βλ. Kornemann, RE VI, 1916 ἐν λ. fabri.

² Βλ. Kornemann, ἐ.ἀ. Schiller, Staats- u. Rechtsaltertümer, 178.

³ CIL 3, 646 [=Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 994=BCH 57 (1933), 321, ἀρ. 4].

⁴ AE 1950/51, 55, ἀρ. 2 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 233, ἀρ. 224]. Γενικώτερα περὶ τῶν fabri καὶ τοῦ *praelectus fabrum* βλ. Kornemann, ἐ.ἀ.

⁵ AE, ἐ.ἀ. 58/9, ἀρ. 4 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 234, ἀρ. 226]: C. Valerio Valentij | Ulpiano, vet(erano) coh(ortis) XI urb(anae), b(eneficiario), q(uaestori), II[vir(o)] | i. d. Phil., praef(ecto) fabr(um) a co(n)s(ule delato), flam(ini) divi V[espasiani]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 1049.

⁶ Βλ. Kornemann, ἐ.ἀ. 1918 κέ.

⁷ AE, ἐ.ἀ. 56/7, ἀρ. 3 [=RA, ἐ.ἀ. 234, ἀρ. 225]: C. Graecinio C. f. Vol. | Firmo, praef. fabrum | et frumenti mancipalis provinc(iae) Africae, | dec., qu aest. col. Philipp., an. XVIII | κλπ.

ceps coloniae¹. Ταύτις τοῦ ἀξιωματοῦχου τούτου μὲ τὸν patronus coloniae, τὸν ὁποῖον συνηνήτησαμεν ἐπίσης εἰς τοὺς Φιλίππους, βάσει τῶν σημερινῶν δεδομένων δὲν εἶναι ἀκόμη δυνατὴ². Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ὁ C. Antonius Rufus, τὸ ὁποῖον ἦτο πολιτογραφημένος εἰς τοὺς Φιλίππους, διετέλεσε princeps coloniae καὶ εἰς ἄλλας ρωμαϊκὰς ἀποικίας, εἰς τὴν θρακικὴν πόλιν Ἄπρον καὶ εἰς τὸ Πάριον³.

Εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀνωτάτων ἀρχόντων ὑπῆρχε πολυάριθμος ὑπηρετικὸν καὶ βοηθητικὸν προσωπικὸν (apparitores), οἱ scribae (γραμματεῖς), οἱ viatores (κλητῆρες), οἱ praecones (κήρυκες), οἱ tibicines (αἰληταί), οἱ lictores (βαβδούχοι), οἱ librarii (ἀντιγραφεῖς), οἱ arcarii (ταμίαι) κ.ά.⁴ Ἐξ αὐτῶν γνωρίζομεν ἓνα praeco (π ρ α ι κ ω ν) ἀπὸ τοὺς Φιλίππους, περὶ τοῦ ὁποῖου δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ἂν ἦτο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν duoviri ἢ τῶν aediles ἢ καὶ ἄλλης ἀρχῆς τῆς πόλεως⁵, τοὺς ὁ α β δ ο ὕ χ ο υ ς, ἀναμφιβόλως τῶν duoviri⁶, καὶ ἓνα δεσμοφύλακα τῆς ἰδίας ἀποικίας⁷. Εἰς ἐπιγραφὰς τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος συναντῶμεν ἓνα ἱεροσαλπικτὴν (ἱ ε ρ ο σ α λ π ι κ τ ῆ ς) καὶ ἓνα αἰλητὴν (π υ θ α υ λ ὦ ν), ἀμφοτέρους ἐκ Κασσανδρείας⁸. Ὁ ἀ ρ κ ᾱ ρ ι ς ἀ ρ γ ε ν τ α ρ ι ὦ ν⁹ καὶ τις [libr]arius leg(ionis) II Her(culiae)¹⁰, τοὺς ὁποίους βλέπομεν εἰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων, δὲν δύνανται νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν,

¹ CIL 3, 386 [=ILS, ἀρ. 2718. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 259. 265] (Ἀλεξάνδρεια Τρωάδος): divi Iuli flmini | C. Antonio | M. f. Vol. Rufo, | flmini divi Aug. | col. Cl. Aprensis et | col. Iul. Philippens., | eorundem et principi, | item col. Iul. Parianae κλπ. 1ος μ.Χ. αἱ. (γ).

² Πρβ. P. Collart, ἔ.ἀ. 267.

³ Περί τῶν principes coloniae (civitatis) ἰδὲ J. Marquardt, Staatsverwaltung I², 190, 1. R. Cagnat, Dict. d. ant. gr. et rom. ἐν λ. princeps, τόμ. 4ος, 647. E. Kornemann, RE XVI, 626. Βλ. καὶ P. Collart, 267/8.

⁴ Βλ. Ch. Lécrivain, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 3ος, 1542 κέ. ἐν λ. magistratus municipales. H. Schiller, ἔ.ἀ. 178. Kübler-Bιζουκίδου, ἔ.ἀ. 50.

⁵ BCH 59 (1935), 156 κέ., ἀρ. 53. Βλ. καὶ P. Collart, 271 καὶ L. Robert, Istros 2, 16/7. Περί τῶν ἀρμοδιοτήτων τῶν praecones ἐν τῇ ρωμαϊκῇ διοικήσει ἰδὲ E. Saglio, Dict. d. ant., τόμ. 4ος, 610 ἐν λ. praeco.

⁶ Πράξ. Ἀποστ. 16, 35. 38. Περί τῶν lictores ἰδὲ Ch. Lécrivain, ἔ.ἀ. τόμ. 3ος, 1241 κέ.

⁷ Πράξ. Ἀποστ. 16, 23. 27. 36. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 272.

⁸ CIG 1969 [=Δήμιτσα, ἀρ. 374]. 2007h [=Δήμιτσα, ἀρ. 749]. IG VII, 2726.

⁹ BCH 47 (1923), 78, ἀρ. 39 [=SEG 2 (1924), 73, ἀρ. 421]. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 271, ὑποσημ. 2.

¹⁰ CIL 3, Suppl. II, ἀρ. 14203, 40 [=AE 1950/51, 73, ἀρ. 17].

διότι ὁ μὲν πρῶτος ἦτο ιδιωτικὸς ὑπάλληλος, ἦτο δηλ. ταμίας ἐνὸς σωματείου ἀργυραμοιβῶν, ὁ δὲ ἕτερος στρατιωτικὸς.

Πλὴν τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἄλλων ὑπαλλήλων, οἱ ὅποιοι δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς πολιτικοὶ ἄρχοντες, αἱ ρωμαϊκαὶ πόλεις διέθετον, ὅπως καὶ αἱ ἑλληνικαί, διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς λατρείας τοὺς θρησκευτικούς τῶν ἀρχοντας, τοὺς *sacerdotes*. Οὗτοι εὐρίσκοντο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς λατρείας διαφόρων θεῶν (ρωμαϊκῶν, ἑλληνικῶν, αἰγυπτιακῶν κ.ά.) καὶ τῆς αὐτοκρατορολατρείας ἢ ἐτέλουν διάφορα ἱερατικά καὶ θρησκευτικὰ ἔργα. Ἦσαν δὲ αὐτοὶ οἱ *flamines*, οἱ *sacerdotes* (*ιερεῖς*), οἱ *pontifices*, οἱ *augures*, μία *antistes Dianae Caszoriae*, οἱ *augustales* καὶ οἱ *seviri augustales*.

1. *Flamines*. Οὗτοι ἦσαν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας καὶ ἀπαντοῦν μόνον εἰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων. Κατὰ κανόνα προστίθεται εἰς τὸν τίτλον τῶν κατὰ γενικὴν τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ ὁποίου τὴν λατρείαν ἐθεράπευον. Μόνον εἰς μίαν ἐφθαρμένην ἐπιγραφὴν ἀναγινώσκουμεν δις *flam(en)....fla[m(en)]*, πιθανὸν ὅμως καὶ ἐδῶ, εἰς τὸ ἀπολεσθὲν μέρος, νὰ ὑπῆρχε τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐξ αὐτῶν γνωρίζομεν τρεῖς *flamines* τοῦ Αὐγούστου (*divi Augusti*)¹, ἓνα τοῦ Κλαυδίου (*divi Claudii*)², δύο τοῦ Βεσπασιανοῦ (*divi Vespasiani*)³ καὶ ἓνα τοῦ Ἀντωνίνου Πίου (*divi Antonini Pii*)⁴. Ὅλοι σχεδὸν φέρουν ἀξιώματα, πολιτικά καὶ στρατιωτικά, ἢ τιμητικούς τίτλους ἢ καὶ ἄλλα ἱερατικά ἀξιώματα, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ ἀνάδειξις τινος εἰς *flamen* δὲν ἡμποδίζε τοῦτον νὰ ζητήσῃ καὶ ἄλλα ἀξιώματα, οὔτε ἡ ἀνάληψις πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀξιωματίων ἦτο ἐμπόδιον διὰ τὸ ἱερατεῖον. Δι' αὐτὸ καὶ δὲν ὑπάρχει τάξις τις περὶ τὴν ἀνάληψιν ἱερατικοῦ ἀξιώματος· οὕτως ἄλλοτε προχειρίζεται τις *flamen* προτοῦ λάβῃ πολιτικά ἢ στρατιωτικά ἀξιώματα, ἄλλοτε μετὰ ταῦτα· ἄλλοτε ἐκλέγεται *flamen* προτοῦ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ὑπατον ἀξίωμα τῆς κοινότητος, εἰς τὸ τοῦ *duonvir*, ἄλλοτε συμβαίνει τὸ ἀντίθετον. Πάντως καὶ τοῦ ἀξιώματος τούτου ἡ θητεία ἦτο ἐνιανυσία⁵, ὅπως καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων ἢ τῶν ἀντιστοιχῶν ἀρχιερέων τῆς τοπικῆς λατρείας εἰς τὰς ἄλλας μακεδονικὰς πόλεις⁶. Οἱ *flamines* ἦσαν ἄρρενες μόνον.

¹ CIL 3, 386 [=ILS, ἀρ. 2718. Βλ. καὶ P. Collart, 259. 265]. 7340 [=BCH 8 (1884), 49 καὶ 57 (1933), 341, 5=Δήμιτσα, ἀρ. 968]. BCH 62 (1938), 428, ἀρ. 9.

² CIL 3, 650 [=Δήμιτσα, ἀρ. 980. Βλ. καὶ P. Collart, 265].

³ CIL 3, 660 [=Δήμιτσα, ἀρ. 983. Βλ. καὶ P. Collart, ἐ.ά.]. AE 1950/51, 58/9, ἀρ. 4 [=RA σειρ. 6η, 40 (1952), 234, ἀρ. 226].

⁴ RA σειρ. 6η, 33 (1949), 34, ἀρ. 21. Βλ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 882.

⁵ Βλ. καὶ P. Collart, ἐ.ά.

⁶ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά 5 (1961-63), 71.

Εἰς τοὺς Φιλίππους συναντῶμεν εἰς ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος ἓνα ἀρχιερέα, τὸν Κό(ντον) Φλάβιον Ἑρμαδίωνα. Ἐπειδὴ οὗτος τιμᾶται ὑπὸ τῶν θρησκευτῶν τοῦ θεοῦ Σαράπιδος¹ ὡς εὐεργέτης αὐτῶν, εἰς ἄλλην δὲ ἐπιγραφὴν τιμᾶται ὁ ὁμώνυμος υἱὸς τοῦ ὑπὸ τῶν ἰδίων θρησκευτῶν ὡς ἀγωνοθέτης τῶν μεγάλων Ἀσκληπείων², εἶναι μᾶλλον πιθανὸν ὅτι ἦτο λειτουργὸς τῆς λατρείας τῶν ἐν Φιλίπποις λατρευομένων αἰγυπτιακῶν θεοτήτων Σαράπιδος καὶ Ἰσίδος καὶ ὄχι τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας³. Ἐπίσης εἰς τοὺς Στόβους ἀπαντᾷ ἐν ἑλληνικῇ ἐπιγραφῇ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος εἰς ἀρχιερεὺς καὶ μία ἀρχιέρεια⁴. Ἐπειδὴ καὶ ἐδῶ προστίθεται ἅπαξ εἰς τὸν ἀρχιερέα ὁ κατὰ γενικὴν προσδιορισμὸς τῶν *Στοβαίων*, μᾶλλον πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἀνάτατοι λειτουργοὶ καὶ ἐπόπται τῆς τοπικῆς λατρείας καὶ ὄχι τῆς αὐτοκρατορολατρείας. Ἄλλως θὰ ἀνεμένομεν τὸν προσδιορισμὸν «τῶν Σεβαστῶν» ἀντὶ «τῶν Στοβαίων», τοσούτῃ μᾶλλον καθ' ὅσον εἰς τοὺς Στόβους μᾶς παραδίδεται *ιέρεια τῶν Σεβαστῶν*⁵. Ἄρα ὁ ἑλληνικὸς τίτλος «ἀρχιερεὺς», τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς τὰς ἀποικίας, δὲν ἀντιστοιχεῖ πάντοτε πρὸς τὸν ρωμαϊκὸν «flamen», ἓνα τίτλον, ὁ ὁποῖος κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἐδίδετο εἰς τοὺς ἱερεῖς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας.

2. *Sacerdotes* (ἱερεῖς, ἱέρειαι). Οἱ sacerdotes δὲν ἦσαν, ὅπως οἱ flamines, λειτουργοὶ μόνον τῆς αὐτοκρατορολατρείας, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ τόπους θεοτήτων καὶ οἱ φύλακες τῶν ἱερῶν αὐτῶν. Ὡς ἐκ τούτου οἱ sacerdotes (ἱερεῖς) πρέπει νὰ ἦσαν πολυπληθεστεροὶ αὐτῶν καὶ οὕτως ἐμφανίζονται εἰς τὰς πηγὰς μας. Τῆς αὐτοκρατορολατρείας γνωρίζομεν σήμερον μόνον τρεῖς sacerdotes, δηλ. δύο sacerdotes (=ἱέρειαι)⁶ (divae) Augustae (1ος μ.Χ. αἰ.)⁷, τ.ἔ. τῆς αὐτοκρατείας Λιβίας, τῆς

¹ BCH 59 (1935), 140 κέ., ἀρ. 40 [=RA 8 (1936), 263, ἀρ. 45].

² BCH, ἔ.ἀ. ἀρ. 41 [=RA, ἔ.ἀ., ἀρ. 46].

³ Ὁ P. Lemerle, BCH, ἔ.ἀ. 144, πιστεύει ὅτι ὁ Κο. Φλάβιος Ἑρμαδίων, ὅστις εἰς τὴν μίαν τῶν ἐπιγραφῶν φέρει καὶ τὸν τίτλον «γυμνασιάρχος», ἦτο ἀρχιερεὺς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας, γυμνασιάρχος ὁμοῦ τοῦ θιάσου τῶν θρησκευτῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων τιμᾶται. Ἀντιθέτως ὁ P. Collart, ἔ.ἀ. 453, δὲν ἀποφαίνεται μὲν κατηγορηματικῶς (βλ. ὑποσημ. 2), κατατάσσει ὁμοῦ αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἀξιωματῶν τοῦ θιάσου.

⁴ Ὁ Jh 28 (1933), 133, ἀρ. 2. Βλ. καὶ Α. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 368. 1273. 1277.

⁵ REG 70 (1957), 113. Βλ. καὶ Spomenik 71 (1931), 329, ἀρ. 637 καὶ REG 71 (1958), 226, ἀρ. 303.

⁶ Ὁ τίτλος sacerdos τῆς αὐτοκρατορολατρείας μαρτυρεῖται μόνον δι' ἱερείας, ὄχι δι' ἱερεῖς. Βλ. P. Riewald, RE 2R I, 1652 ἐν λ. sacerdos.

⁷ CIL 3, 651 [=Δήμιτσα, ἀρ. 981]: Cornelia P. fil. Asprilla, sac(erdos) divae | Aug(ustae) ann. XXXV h. s. e. BCH 57 (1933), 347, ἀρ. 13c [βλ. καὶ P.

συζύγου τοῦ Αὐγουστου, εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ μίαν ἱέρειαν τῶν Σεβαστῶν εἰς τοὺς Στόβους (2ος μ.Χ. αἰ.)¹. Πολλοὶ περισσότεροι εἶναι οἱ ἱερεῖς καὶ ἱέρειαι τῶν κατὰ τόπους θεοτήτων. Οὕτως ἐκ τοῦ Δίου μᾶς παραδίδεται μία ἱέρεια τῆς Ἀθηνᾶς², ἐκ τῶν Στόβων μία ἱέρεια τῆς Ἀρτέμιδος Λοχίας (2ος μ.Χ. αἰ.)³ καὶ ἐκ τῶν Φιλίππων μία sacerdos τῆς Deana Minervia⁴, εἰς ἱερεὺς τῆς Ἀνεικήτου Νεμέσεως⁵, τρεῖς sacerdotes τοῦ ρωμαϊκοῦ θεοῦ Σιλβανοῦ (2ος καὶ 3ος μ.Χ. αἰ.)⁶ καὶ τρεῖς ἱερεῖς τῶν λατρουμένων ἐκεῖ αἰγυπτίων θεῶν, δηλ. εἰς sacerdos Isidis, εἰς ἱερεὺς τῆς Εἰσιδος καὶ τοῦ Σαράπιδος καὶ εἰς «ἰερητέσας θεοῖς» (==τοῖς αἰγυπτίοις)⁷. Τεσσάρων sacerdotes ἡ θεότης, ἥν ὑπῆρξεν, δὲν δηλοῦται, οὔτε εἶναι δυνατόν να συμπεράνωμιτι μετὰ βεβαιότητος. Τούτων δύο προέρχονται ἐκ τῶν Φιλίππων⁸ καὶ ἄλλοι δύο

Collart, É.â. 265]: sacerdot[i divae] | Aug(ustae). Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, É. â. 783. 1488.

¹ REG 70 (1957), 113, βλ. καὶ 71 (1958), 226, ἀρ. 303 : [*Ἀρτέμιδος Λοχίας*
ἰέρειαν καὶ Σεβαστῶν / *Κ/λανδιάν Πρεῖσκαν*, *ἱερασαμένην ὁσιώτα/τα ἔτεσι ξ', μαρτυρη-*
θεῖσάν τε ἐπὶ ἀγνείᾳ / *ὑπὸ τοῦ Κλαρίου Ἀπόλλωνος· Μεστρία Πρεῖσκα*, *ἡ ἔγγονος*, *λα-*
βοῦσα τόπον δόγματι βουλῆς.

² Γ. Οικονόμου, Ἐπιγραφαὶ Μακεδονίας, 13, ἀρ. 6: Ἡ πόλις | Κασσίαν
Σαβεῖναν, | Κασσίου Σαβεῖνου θυγατέρα | καὶ Σατυρίας Σεκούνδας, | τὴν ἱέρειαν τῆς Ἀθηνᾶς.

³ REG 70 (1957), 113.

⁴ BCH 47 (1923), 64/5, ἀρ. 24 (Κοκκινόγεια) [Βλ. καὶ P. Collart, *ἐ.ἀ.* 287, 1. 443], 1: Deanae Minerviae a[...re]stituerunt ho(c) loco vicani Sc[...]; κατ. ἢ Manta Zercedis, sacerdos. Ἐπὶ τῆς Deana Minervia ἰδ. P. Collart, *ἐ.ἀ.* 396. 443.

⁵ BCH 48 (1924), 289: *Μ. Βελλεῖος Ζώσιμ[ος], | ιερὸς τῆς Ἀνεικήτου Νεμ[έ-
σε]ω/ος, ὑπὲρ φιλοκνηγῶν τὸν στέμ[α]ματος | τὰ ἀφύρδευτα μά/α τῶν θεῶν | ἐκ(κ) τὸν
ἰδίων ἐποίησαν. 293: [Μ. Βελλ[ε]ῖος, | Ζ[ώ]σιμος, ιε[ρ]ε[υ]ς | τ[ῆ]ς Ἀνεικήτου Νε-
μ[έ]σε]ω/ος. 49 (1925), 240: *Μ. Βελλεῖος [....] λῆνος Ζώσιμος, | [ιερὸς Νεμέσεω]ς τῆς
θεοῦ Ἀνεική[τ]ου ὑπὲρ φιλοκνηγῶν τὸν στέμ[α]ματος. Βλ. καὶ SEG 3 (1929), 104, ἀρ.
499. 500. 501. P. Collart, ἐ.ά. 470. Δ. Καντασούλη, ἐ.ά. ἀρ. 303.**

* CIL 3, 633 I, 2, 4: Alfenus Aspasius, sac(erdos) και II, 3, 2: M. Alfenus Aspasius, sacerdos. II, 3: sac(erdote) Urbano. 4: L. Vولاتius Urbanus, sac(erdos). IV, 2: sacerdote Magio Bictore. Βλ. και Δήμιτσα, ἀρ. 934. 935. 937. ILS, ἀρ. 5466. P. Collart, ἔδ. 266. 403/4. Ὅλοι αὐτοὶ ἦσαν sacerdotes cultorum Silvani.

⁷ BCH 47 (1923), 59/60, ἀρ. 18: [Ι]σίδι Reg(inae) | L. Titonius | Suavis, sa-
c(er)dos, mensam et balsim d(e) s(uo) p(suit). 53 (1929), 81, ἀρ. 5: L. Titonius
Suavis, | sac(er)dos Isidis, in sup(eriore) it(iner)e | petr(am) ex suo exci[dit] | et
grad(us) fecit. 53 (1929), 76, ἀρ. 1: Πρεῖσμον Φον/τηϊάν ὁ ἱερεὺς | τῆς Εἰσιδος | Καλ-
λίνικος Καλλινεικῶν. 77/8, ἀρ. 2: Ὁρφ-Ἀπόλλων-Ἀρροκράτη | ὁ ἱερεὺς τῆς Εἰσιδος καὶ
Σαράπιδος Καλλίνικος | Καλλινεικῶν. 79, ἀρ. 3: [...Ἀρ]/[φοκρ]άτει | [Εἰσι]δι | [κα]ῖ
Σερά/[πι]δι ἐδ/[ξά]μενος | ἀνέθηκεν. 80, ἀρ. 4: Κάστορ | Ἀρτεμιόδουρον | ἱερητεύσας
θεοῖς. Ἰδὲ καὶ BCH 45 (1921), 544 κέ. (Chron. d. fouill.). 53 (1929), 81 κέ., ἀρ. 6.
RHR 86 (1922), 181/2. SEG 3 (1929), 105. P. Collart, ἐ.ά. 447. Δ. Κανατσού-
λη, ἐ.ά. ἀρ. 675. 699. 1357.

⁸ CIL 3, 643 [=Δήμιτσα, ἀρ. 984] (Καβάλα): HIC/||| | SODALICIV |

ἐκ τοῦ Δίου¹. Οἱ ἱερεῖς τῶν ἀποικιῶν ἦσαν, ὅπως καὶ τῶν μακεδονικῶν πόλεων, αἰρετοί. Ἐξελέγοντο δι' ἐν ἔτος καὶ τὸ ὄνομά των ἐχρησιμοποιεῖτο τότε πρὸς χρονολόγησιν τῶν πράξεων, αἵτινες συνεδέοντο μὲ τὸ ἱερὸν ἢ τὸν θεόν, εἰς ὃν οὗτοι ὑπῆρέτου². Ὅπως βλέπομεν, τὴν ἱερωσύνην ἐλάμβανον ὄχι μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, αἱ τελευταῖαι κατὰ προτίμησιν τὴν τῶν θεαινῶν. Ἡδύναντο ἀκόμη αὐταὶ νὰ λάβουν ταυτοχρόνως τὴν ἱερωσύνην δύο θεοτήτων· οὕτως ἡ Κλαυδία Πρεῖσκα π.χ. εἰς τοὺς Στόβους ἦτο ἱέρεια τῆς Ἀρτέμιδος Λοχίας καὶ τῶν Σεβαστῶν. Ἀξίον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι οὐδεὶς τῶν ἱερέων φέρει τίτλον ἄλλου ἀξιώματος, πολιτικοῦ ἢ στρατιωτικοῦ. Ἐπειδὴ ὁμως διαφοραὶ οὐσιώδεις δὲν ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν sacerdotes (ἱερέων) τῶν ἀποικιῶν καὶ τῶν ἱερέων τῶν μακεδονικῶν πόλεων³, μᾶλλον πρέπει τοῦτο νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὰς ἐλλειπείας μας πηγάς. Πάντως οὔτε ἡ ἐκλογή των δι' ἐν ἔτος ἡμπόδιζε τὴν ἀνάληψιν ἄλλων ἀξιομάτων οὔτε ἡ ἐν τῇ ἀποικίᾳ κοινωνικὴ των θέσις ἀπέκλειεν αὐτοὺς ἀπὸ τὰς πολιτικὰς ἀρχάς, καθ' ὅσον πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶχον τὴν ρωμαϊκὴν ἰθαγένειαν, ὡς δεικνύουν τὰ tria nomina αὐτῶν, καὶ ἄρα ἦσαν πολῖται (civones) τῶν ἀποικιῶν. Ἱερεῖς εἶχεν ὄχι μόνον ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ πᾶς λατρευτικὸς σύλλογος, ὅπως π.χ. οἱ cultores Silvani εἰς τοὺς Φιλίππους⁴, ἀκόμη καὶ τὰ ἐπαγγελματικὰ σωματεῖα, ὅσα ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὴν λατρείαν θεοτήτός τινος. Ὅπως εἰς τὰς ἄλλας μακεδονικὰς πόλεις, καὶ εἰς τὰς ἀποικίας οἱ ἱερεῖς ἐφρόντιζον διὰ τὴν καλὴν συντήρησιν τοῦ ἱεροῦ, εἰς τὸ ὅποιον ἦσαν ἐμπειστευμένοι, καὶ πολλάκις ὑπεβάλλοντο καὶ οἱ ἴδιοι εἰς ὄχι εὐκαταφρονήτους δαπάνας δι' αὐτό⁵. Τοὺς ἱερεῖς τῶν ἀποικιῶν παρακολουθοῦμεν εἰς τὰς ἐπιγραφάς μας καθ' ὅλους τοὺς τρεῖς αἰῶνας τῆς αὐτοκρατορίας.

3. *Antistites*. Οἱ antistites, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς τὴν Ρώμην καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς αὐτοκρατορίας, ἦσαν ἱερεῖς διαφόρων

APION SVOC[uriti] | sacer(ote) Lu[perco]....]. 14206, 12 [=F. Cumont, Rev. de l' instr. publ. en Belg. 41 (1898), 336, ἀρ. 14 (Καλαμπάκι): [...].idem dedi[cavit su[b] | sac(erdote) Tit[io] | Symph[oro]. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 266. Δ. Κανατσούλη, ἔ.ἀ. ἀρ. 846. 1356.

¹ Δήμιτσα, ἀρ. 191: [...] Gaesaris quinq(uennalitat)is prae(fecto)....].ο., Mestria C. f. Aquilina, sacerdos κλπ. Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ., ἀρ. 56 [βλ. καὶ A. Plassart, BCH 47 (1923), 165]: [sacer]doti | Domitio | [A]gathopodi. Ἰδὲ καὶ Δ. Κανατσούλη, ἔ.ἀ. ἀρ. 424. 931.

² Βλ. π.χ. CIL 3, 633 II, 3: sac(erdote) Urbano. IV, 2: sacerdote Magio Bictore. 14206, 12: su[b] | sac(erdote) Tit[io] | Symph[oro].

³ Πρβ. Μακεδονικά 5 (1961-63), 74. 80.

⁴ Βλ. ἀνωτέρω σ. 55, ὑποσημ. 6.

⁵ CIL 3, 633 I, 2, 4. II, 3, 4. BCH 48 (1924), 289. 293. 49 (1925), 240. 53 (1929), 77 κέ., ἀρ. 2. 3. 4. 5. 6.

θεοτήτων καὶ ἐπόπται τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν¹. Ἦσαν δὲ αὐτοὶ ἄρρενες καὶ θή-
λεις· καὶ οἱ μὲν ἄρρενες ἦσαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν θεῶν ἀδιακρίτως γένους,
οἱ δὲ θήλεις κατὰ προτίμησιν θεινῶν. Ἐκ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ρωμαϊκῶν
ἀποικιῶν ἀπαντᾷ μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους μία antistes Dean(a)e Gas-
zorīae². Ὅπως βλέπομεν, αὕτη ἦτο ἰέρεια τοπικῆς θεότητος, τῆς Ἀρτέ-
μιδος Γαζωρίας, ἡ ὁποία ἐλατρεῦετο καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας.
Ἐνδεικτικὸν καὶ τοῦτο τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἤσκει ὁ γηγενὴς πληθυσμὸς
ἐπὶ τῶν ἀποικιῶν.

4. *Pontifices*. Ὁ θεσμὸς τῶν ποντιφικῶν μετηνέχθη ἀπὸ τὴν Ρώ-
μην εἰς τὰς ἀποικίας κατὰ τὴν ἴδρυσιν αὐτῶν. Κατ' ἀκολουθίαν τὰ ἔρ-
γα αὐτῶν θὰ ἦσαν οἷα καὶ εἰς τὴν Ρώμην⁴. Κύριον λοιπὸν ἔργον τῶν θὰ
ἦτο ἡ διαφύλαξις, ἡ ἀναμόρφωσις καὶ διατύπωσις τοῦ ἱεροῦ δικαίου, ἐπὶ
πλέον ἡ ἐπιστάσια καὶ ἐπιτήρησις τῆς λατρείας καὶ πάσης θρησκευτικῆς
πράξεως, ἡ ἐπιβλεψις ἐπὶ τῶν θυσιῶν ἐν γένει, ἡ διαφύλαξις καὶ ἐποπτεία
τοῦ ἡμερολογίου τῆς ἀποικίας καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ συνυφασμένος καθορι-
σμὸς τῶν ἑορτασίων ἡμερῶν⁵. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπετέλουν
οὗτοι σύλλογον (collegialitas), ὅπως καὶ εἰς τὴν Ρώμην⁶, οὐδὲν ὁμῶς
εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν. Δυστυχῶς ἐξ ὧν τῶν
ἀποικιῶν τοὺς συναντῶμεν μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους, εἰς δύο ἐπιγραφάς⁷
τοῦ Ιου μ.Χ. αἰῶνος. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις οἱ pontifices φέρουν
τίτλους καὶ ἄλλων ἀξιωμάτων, πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν· ὁ εἰς διετε-
λεσε flamen [divi] Augusti καὶ Ilvi[r i(ure) d(icundo) qui]nq[ue]n[alis]), ὁ δὲ ἄλλος flamen divi Claudi καὶ ἐτιμήθη μετ' ἀνδρίας. Ἐκ τούτου συνά-
γεται ὅτι τὸ ἱερατικὸν τοῦτο ἀξίωμα, ἂν καὶ ἰσόβιον⁸, δὲν ἀπέκλειε τὴν

¹ Βλ. Habel, RE II, 2536/7, Art. Antistes. Παραπομπὰς εἰς ἀρχαίας πη-
γὰς βλ. εἰς K. E. Georges, Latein. Handwörterbuch ἐν λ. antistes.

² CIL 3, 14206, 13 [= BCH 22 (1898), 345 κέ. = F. Cumont, ἐ.ἀ. 337, ἀρ.
18. Βλ. καὶ P. Collart, ἐ.ἀ. 265. 443 καὶ ὑπόσημ. 2]: Valeria | Severa, an[tistes]
Deane | Gaszorīae, p[er]titu a sancti(s)imo ordine | et decreto d[ec]urionum), ima-
ginem p[ro]p[ri]a | sua sibi et Atiario | Acmeo nepoti | suo p[ro]nendam c[on]uravit).

³ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά 5 (1961-63), 85.

⁴ J. Toutain, Dict. d. ant. grecq. et rom., τόμ. 4ος, 948.

⁵ Περί τῶν ποντιφικῶν γενικῶς ἰδὲ A. Bouché-Leclercq, Dict. d.
ant., τόμ. 4ος, 568 κέ. P. Riewald, RE 2R I, 1651 κέ.

⁶ P. Riewald, ἐ.ἀ. 1651.

⁷ CIL 3, 650 [= Δήμιτσα, ἀρ. 980]: P. Cornelius Asper Atiarius Monta-
nus, | equo publico honoratus, item ornamentis decurionatus et Ilviralicis, ponti-
fex, | flamen divi Claudi Philippis, ann. XXIII, h. s. e. BCH 62 (1938), 428, ἀρ. 9:
[...pont]ijf(ex), flamen [divi] | Augusti, Ilvi[r i(ure) d(icundo)] | [qui]nq[ue]n[alis]).
Βλ. καὶ P. Collart, Philippes, 262. 265.

⁸ Βλ. P. Collart, Philippes, 265.

ανάληψιν καὶ ἄλλων θρησκευτικῶν ἀξιομάτων, ἀκόμη καὶ πολιτικῶν (honores). Ὁ πρῶτος μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ὅπως βλέπομεν, ἔλαβε τὸ ὑπατον ἀξίωμα τῆς κοινότητος, τὸ τοῦ δυνάδρου, μετὰ τὴν ἀνάδειξιν του εἰς ποντίφικα. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι τὸ ἀξίωμα ἡδύνατο νὰ ἀποκτηθῇ εἰς σχετικῶς νεαρὰν ἡλικίαν, ἐδίδετο δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς μέλη ἀνήκοντα εἰς τὴν τοπικὴν ἀριστοκρατίαν· ὁ εἰς τῶν ἀνωτέρω ποντιφικῶν, καθὼς βλέπομεν εἰς τὸ ἐπιτύμβιον του, ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 23 ἐτῶν καὶ ἀνῆκεν εἰς τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῶν Ἀτιαρίων τῶν Φιλίππων¹.

5. *Augures*. Οἱ augures, οἱ οἰωνοσκόποι τῶν Ἑλλήνων, ἀπαντοῦν συχνότερον. Μέχρι σήμερον μᾶς εἶναι γνωστοὶ δύο ἀπὸ τὸ Δίων² καὶ ἄλλοι δύο ἀπὸ τοὺς Φιλίππους³. Καὶ ὁ θεσμὸς οὗτος εἰσῆλθῃ ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν Ρώμην εἰς τὰς ἀποικίας κατὰ τὴν ἰδρυσίν των⁴. Οἱ augures, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ρώμην, ἡρμήνευον τὴν θέλησιν τῶν θεῶν διὰ τῆς παρατηρήσεως διαφόρων σημείων (signa), δηλ. τοῦ κεραυνοῦ, τῆς ἀστραπῆς, τῶν διαττόντων ἀστέρων (ex caelo), τῆς πτήσεως καὶ τοῦ κελαδήματος τῶν πτηνῶν (ex avibus), τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἔτρωγον αἱ ἱεραὶ ὄρνιθες (ex tripudiis). Οὗτοι ἐξελέγοντο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τοῦ λαοῦ διὰ βίου⁵, ἐλαμβάνοντο δέ, καθὼς βλέπομεν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς⁶, ἀπὸ τὴν τοπικὴν ἀριστοκρατίαν. Καὶ αὐτοί, ὅπως οἱ pontifices, ἦσαν ὠργανωμένοι εἰς ἱερατικούς συλλόγους. Εἰς τοὺς Φιλίππους, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ δυνάδρου τῆς πόλεως [...] Sermo καὶ Turpilius Vetidius ἐμφανίζονται ταυτοχρόνως καὶ ὡς augures, πιθανὸς ὁ σύλλογος ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο μέλη⁷. Τοῦτο, καὶ ἂν ἦτο βέβαιον, δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν καὶ διὰ τοὺς augures τοῦ Δίου, καθ' ὅσον ἡ δύναμις τῶν ἱερατικῶν αὐτῶν συλλόγων εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποι-

¹ Βλ. Α. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 770.

² Γ. Οἰκονόμου, ἔ.ἀ. 29/30, ἀρ. 50 [βλ. καὶ BCH 47 (1923), 167]: Gn. Domitius | Sex(ti) | filius) Sca(ptia) Secundus, | aug(ur), aed(ilis), Ilvir quinq(uennalis), | iter Ilvir portic(um) | Colon(iae) Di(ensis) s(ua) p(ecunia) f(aciendum) c(uravit) idemque probavit. AE 1937, 2, 527/8, ἀρ. 1: P. Antestius Amphio, | aed(ilis), augur, Ilvir quinq(uennalis) | et Antestia Iucund(a) | aedem Libero | et colonis de sua p(ecunia) f(aciendum) c(uravit).

³ CIL 3, 7342 [= BCH 8 (1884), 47, ἀρ. 2 = Δήμιτσα, ἀρ. 962 = ILS, ἀρ. 5710]: Ilviri quinq(uennales) Philipp(is), augu(res) | ....Sermo, Turpilius Vetidius | [per] Oppium Frontonem patrem κλπ.

⁴ Πρβ. Wissowa, RE II, 2342/3. J. Toutain, ἔ.ἀ. 948.

⁵ Βλ. Wissowa, ἔ.ἀ. 2343. P. Collart, ἔ.ἀ. 265.

⁶ Ὅλοι οἱ augures τῶν ἐπιγραφῶν μας εἶναι Ρωμαῖοι πολῖται καὶ ἔχουν λάβει καὶ ἄλλα ἀξιώματα εἰς τὴν πόλιν, πρὸς δὲ κατασκευάζουν δημόσια μνημεῖα δι' ἰδίων ἐξόδων.

⁷ Καὶ εἰς τὴν Signia τοῦ Λατίου μᾶς παραδίδονται δύο μόνον augures. CIL 10, 5961. Βλ. καὶ P. Riewald, ἔ.ἀ. 1653.

κίας συνήθως ἦτο διάφορος. Καὶ οἱ augures δὲν ἀπεκλείοντο ἀπὸ τὰ πολιτικά ἀξιώματα· δύο ἐκ τῶν τεσσάρων διετέλεσαν *aidiles*, καὶ οἱ τέσσαρες δὲ *duoviri quinquennales*. Ἐπειδὴ οἱ τελευταῖοι, δηλ. οἱ ἀνά πενταετίαν ἀσκοῦντες τὴν ἀπογραφὴν καὶ τὴν τήμηνσιν τῶν πολιτῶν δύναντο, κατὰ κανόνα σχεδὸν εἶναι καὶ *augures*, εἰς τοὺς Φιλίππους μάλιστα, καθὼς εἶδομεν, καὶ οἱ δύο δύναντο τοῦ ἔτους. θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ υποθέσωμεν ὅτι οἱ *duoviri quinquennales*, οἵτινες κατὰ τὴν ἄσκησιν τῆς ἀρχῆς τῶν συχνὰ θὰ προσέφευγον εἰς τὴν οἰωνοσκοπίαν, ἐλαμβάνοντο κατὰ προτίμησιν ἀπὸ τοὺς *augures* τῆς πόλεως ἢ ἐκλεγόμενοι ἐλάμβανον καὶ τὸν *auguratus*, φυσικὰ ἐφ' ὅσον ὑπῆρχε θέσις κενὴ εἰς τὸν σύλλογον.

6. *Augustales* καὶ *seviri* (*Viviri*) *augustales*. Οὗτοι ἀπαντοῦν κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους εἰς τὰς ρωμαϊκὰς κοινότητας καὶ εἶναι ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Αὐγούστου, ἐξ οὗ ἔλαβον καὶ τὸ ὄνομα. Ἐλαμβάνοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν πλουσιῶν ἀπελευθέρων ἀποφάσει τῶν *decuriones* τῆς κοινότητος καὶ ἀπετέλουν ἰδίαν τάξιν (*ordo*), ἡ ὁποία ἴστατο μεταξὺ τῆς πληθῆος (*plebs*) καὶ τῆς τάξεως τῶν *decuriones*. Ἐν τούτοις εἰς τὰς περισσοτέρας κοινότητας αὐτοὶ δὲν εὕρισκοντο μεταξὺ τῶν ἐν ὀργανωτικῇ σχέσει· οὔτε δηλ. οἱ *augustales* προήρχοντο ἐκ τῶν διατελεσάντων *seviri augustales*, οὔτε οἱ *seviri augustales* ἀπετέλουν διοικοῦσάν τινα ἐπιτροπὴν τῶν ἁπλῶν *augustales*. Τοιοῦτόν τι ἀπέκλειεν ἡ ἀπ' εὐθείας ἐκλογὴ αὐτῶν κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν *decuriones* τῆς κοινότητος. Δι' αὐτὸ συνήθως συναντῶμεν εἰς ἄλλα μέρη τοὺς *augustales* μόνον, εἰς ἄλλα τοὺς *seviri augustales*¹. Τοῦτο διαπιστώνομεν καὶ εἰς τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίας. Εἰς τοὺς Στόβους καὶ τὴν περιοχὴν μᾶς παρεδόθησαν μόνον *augustales*, εἰς τοὺς Φιλίππους *seviri augustales*. Τοιοῦτοτρόπως γνωρίζομεν τέσσαρες *augustales* ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Στόβων² καὶ ἑννέα *seviri augu-*

¹ Ἀπὸ τὴν πλουσίαν βιβλιογραφίαν περὶ τῶν *augustales* σημειώνομεν μόνον τὰς σημαντικώτερας καὶ νεωτέρας ἐργασίας: Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, Leipzig 1887, III, 1, 452 κέ. H. Schiller, *Staats- u. Rechtsaltertümer in Handbuch* τοῦ I. Müller IV, 2, 180. F. Murlot, *Essai sur l'histoire de l'Augustalité dans l'empire romain*, Paris 1895. A. v. Premerstein παρὰ Ruzziero, *Diction. Epigr.* 1 (1895), 824-877. Neumann, RE II, 2349. J. Toutain ἐν *Dict. d. ant. gr. et rom.* τόμ. 4ος, 948. Lily R. Taylor, *Augustales, seviri Augustales and seviri* ἐν TAPA 14 (1914), 231-253 καὶ J. R. St. 14 (1924), 158-171. E. Kornemann, RE XVI, 619. A. D. Nock, *Seviri and Augustales* ἐν *Mélanges Bidez*, Ann. de l'inst. de phil. et d'hist. orient. de l'Univers. libre de Bruxelles 2 (1934), 627-638. G. H. Stevenson, *ibid.* 173.

² Spomenik 71 (1931), ἀρ. 152: [sac]rum Apoll[ini] [.] Memm[ius] Anencl[et]u[s], aug[ustalis]. RA σειρ. 6η, 13 (1939), 267, ἀρ. 113 [=AA 53 (1938), 106, σημ. 1=F.

stales από τους Φιλίππους και την περιοχή των¹. Όλοι σχεδόν είναι άπελεύθεροι, όπως βλέπομεν εις τὸ μὴ ρωμαϊκὸν *cognomen* αὐτῶν, εἰς μάλιστα εἰς τὸ μνημεῖόν του φέρει τὸν χαρακτηρισμὸν *libertus*). Οὐδεὶς αὐτῶν φέρει τίτλον τινὰ τοπικοῦ ἀξιώματος· ἐνδεικτικὸν καὶ τοῦτο ὅτι δὲν ἀνῆκον εἰς τοὺς *coloni* (*municipes*) καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶχον πλήρη πολιτικά δικαιώματα. Περὶ τῶν ἄλλων ἀποικίων, τοῦ Δίου, τῆς Πέλλης καὶ τῆς Κασσανδρείας, τίποτε δὲν μᾶς παρεδόθη μέχρι σήμερον. Ἴσως νέαι ἐπιγραφαὶ εἰς τὸ μέλλον δεῖξουν ὅτι καὶ ἐκεῖ ὑπῆρχον *augustales* ἢ *seviri augustales*.

Εἰς τοὺς Φιλίππους πλὴν τῶν *seviri augustales* μᾶς εἶναι γνωστός ἐξ ἐπιτυμβίου ἐπιγραφῆς καὶ εἰς *dendrophorus augustalis*². Ἐπειδὴ *dendrophori augustales* ἀπαντοῦν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας³ ὅχι μόνον εἰς τοὺς Φιλίππους, καθὼς καὶ *dendrophori* καὶ *augustales*⁴, πρέπει νὰ ὑπῆρχε στενὴ τις σχέσις μεταξὺ τῶν *augustales* (*sev. aug.*) καὶ τῶν *dendrophori*. Καὶ οἱ μὲν *augustales*, καθὼς εἶδομεν, ἦσαν οἱ φορεῖς τῆς λατρείας τοῦ Αὐγούστου καὶ γενικώτερον τῆς αὐτοκρατορολατρείας. Ἀλλὰ καὶ οἱ *dendrophori* (=ξυλουργοὶ) ἀπετέλουν εἰδικoὺς λατρευτικoὺς συλλόγους, τῶν ὁποίων προστάτης θεὸς παλαιότερον ἔθεωρεῖτο ὁ θεὸς τῶν δασῶν Σιλβανός, ἀργότε-

Papazoglu, *Ziva Antika* 1 (1951), 281: Deo Caes(ari) Aug(usto) | p(atr) p(atr)iae) et munic(ipio) | Stob(ensium) Ultricem | Augustam | Sex. Cornelius | Audaleo | et C. Fulcinus | Epictetus | et L. Mettius | Epictetus, 1 augustales, f(e)cerunt).

¹ CIL 3, 655 [=14206, 16=Δ ἡμιτσα, ἀρ. 1050]: [...M]jarroniae Damalidi uxori et | Curretiae Philippicae socrae [fe]c. | IIIIIVir. aug. (Δοξᾶτον). 657 [=Δ ἡμιτσα, ἀρ. 988]: C. Postumius[s] | Ianuarius, | seviri aug(ustalis), an(nos) XXV, h(ic) s(itus) e(st). | [mar]to? (περιοχὴ Φιλίππων). 7341 [=Δ ἡμιτσα, ἀρ. 1102=BCH 21 (1897), 529, ἀρ. 4]: Naevius Symphorus, VVir aug(ustalis), an(nos) X[L....], | Burrena Nice, an(nos) XXX, h(ic) s(iti) s(unt). Naevia | Sympherusa parent(ibus) | f(a-ciendum) c(uravit) (Τσατάλτσα). 7344 [=Δ ἡμιτσα, ἀρ. 967]: [...V]olt[....] | IIIIIVir aug., an(nos) [...] (Βουλούτσα). BCH 47 (1923), 73, ἀρ. 30: C. Galges[tius....] | Ius, | VVir [...] | Aconia Q. f. | uxori et Galg(estiae) | Quintae | [v]ivos (Δράμα). 79, ἀρ. 41: [...] VVir augus(talis) | [...]ae, M. Scandilius | [...]conjugi? IAM (Καλαμπάκι). 58 (1934), 464/5, ἀρ. 6: sexvir aug(ustalis) h(ic) s(itus) e(st). 61 (1937), 412, ἀρ. 3: ERO suo VVir. afugustali... (Φιλίπποι). AE 1950/51, 62/3, ἀρ. 6: L. Licinius L. libertus | Euhemer, VVir | aug(ustalis), sibi et | Licinia Semne | u[x]ori et L. Licini(o) | Saturnino fil(io) | et Veturia Philu[m]ene u[x]ori et | Licinia Hedeste lib(ertae) | (v)ivis f(aciendum) c(uravit) ('H ἐπιγραφὴ εὐρέθη ἐν Θεσσαλονίκῃ, πρόερχεται ὁμῶς πιθανότατα ἐκ Φιλίππων).

² P. Lemerle, BCH 58 (1934), 466, ἀρ. 7: [M. V]elleius M. l(ibertus) [...] | [dendroph]orus aug(ustalis) an(norum) L | [sibi et V]elleiae Primigeniae, u[x]ori]. Βλ. καὶ P. Collart, ἔ.ἀ. 456, ὑποσημ. 2.

³ CIL 13, 1961. 2026. 5153.

⁴ CIL 5, 3312. 5275. 9, 3938. 13, 1751. 14, 295. 309.

ρον δὲ ἡ μήτηρ τῶν Θεῶν, ἡ Κυβέλη (*Αττις). Τὰ μέλη αὐτῶν ἦσαν ἐπιφορτισμένα ὥς ἐκ τῶν ἐπαγγελματικῶν τῶν ἐνασχολήσεων μὲ τὴν κοπὴν καὶ τὴν μεταφορὰν τῶν δένδρων κατὰ τὰς τελετὰς τῆς θεᾶς καὶ ἴσως μὲ ἄλλα λατρευτικὰ ἔργα. Ἡδὴ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίωνων παρατηρεῖται ἰδιαιτέρα τις εὐνοια τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν ἐκπροσώπων αὐτῶν διὰ τὴν λατρείαν τῆς μητρὸς τῶν Θεῶν. Τοῦτο φυσικὸν ἦτο νὰ φέρῃ εἰς στενωτέραν σχέσιν τὰς δύο λατρείας, διαπιστοῦται δὲ τοῦτο καὶ εἰς τὰς ἐπιγραφάς. Ἔτσι οἱ dendrophori, οἱ ὁποῖοι ἐντὸς τῆς κοινότητος ἀπετέλουν καὶ αὐτοὶ πολιτικὴν ὁμάδα ἱσταμένην μεταξὺ τῶν augustales καὶ τῆς plebs, θὰ ἡσθάνοντο τὴν ἀνάγκην νὰ μετέχουν τῆς augustalitas. Ποῖα ὅμως ἀκριβῶς ἦσαν τὰ ἔργα αὐτῶν ὑπὸ τὴν διπλὴν αὐτὴν ιδιότητα, δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν¹. Οἱ δένδροφόροι, ὅπως καὶ οἱ augustales, ἦσαν ἀπελευθεροὶ κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς τοπικῆς curia (decuriones).

ΔΗΜ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ

¹ Περί τῶν dendrophori καὶ τῆς σχέσεώς τῶν πρὸς τοὺς augustales βλέπε P. Paris, Dict. d. ant. gr. et rom., τόμ. 2ος, 101/2. E. Kornemann, RE IV, 395 κέ. ἐν λ. collegium. Cumont, RE V, 216-219 ἐν λ. Dendrophori. P. Lemerle, ἐ.ά. 466 κέ. P. Collart, ἐ.ά. 412. 456 καὶ ὑποσημ. 2.